

A'jiniyaz ati'ndag'i' No'kis ma'mleketlik pedagogikali'q instituti'

*Wo'zbekstan Respublikasi' ha'm Qaraqalpaqstan
Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 20 ji'lli'g'i'na bag'i'shlanadi'*

**«Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'n
u'yreniw»
kursi'ni'n' woqi'w qollanbasi'**

(worta arnawli', ka'sip-wo'ner bilimlendiriw mekemeleri ushi'n)

No'kis
«_____» baspasi'
2013

Tajixal Kudaybergenova – NMPİ woqi'ti'wshi'si', pedagogika ilimlerinⁱⁿ

kandidati', docent

Nietulla Wori'nbetov – NMPİ woqi'ti'wshi'si'

Allayar Sadi'kov – QMU yuridika qa'nigeliginin' studenti

«Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'n u'yreniw» kursi'ni'n' woqi'w qollanbasi': (Worta arnawli', ka'sip-wo'ner bilimlendiriw mekemeleri ushi'n) – N.: ____ bet

«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'n u'yreniw» kursi'ni'n' woqi'w qollanbasi' bas ni'zami'mi'z bolg'an Konstituciyami'zdi'n' ja'miyettegi worni' ha'm a'hmiyeti, woni'n' ma'nis-mazmuni'n u'yreniw, ja'miyet ag'zalari'ni'n', a'sirese jas a'wladti'n' huquqi'y sanasi'n, huquqi'y sawatli'li'g'i'n ha'm ma'deniyati'n ta'rbiyalaw ha'm jetilistiriw maqsetinde shi'g'ari'lg'an Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' 2001-ji'l 4-yanvardag'i' «Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'n u'yreniwdi sho'lkemlestiriw haqqi'nda»g'i' Biyligi tiykari'nda du'zildi.

Bul woqi'w qollanba worta arnawli', ka'sip-wo'ner kolledjleri ha'm akademiya'q licey woqi'wshi'lari' ha'm de barli'q qi'zi'g'i'wshi'lar ushi'n jazi'lg'an.

Juwapli' xatker:

Muhammadiyev O'tkir Hazratqulovich - yuridika ilimlerinin' doctori

Pikir bildiriwshiler:

A. Gulimov – QMU woqi'ti'wshi'si', yuridika ilimlerinⁱⁿ kandidati', docent

B. Arzieva – NMPI u'lken woqi'ti'wshi'si'

Ye. Tilewov – NMPI u'lken woqi'ti'wshi'si'

D. Amanjo'lova – No'kis politexnika ka'sip-wo'ner kolledjⁱⁿⁱⁿ wo'qi'ti'wshi'si'

KIRISIW

Xalqi'mi'z XX a'sirdin' aqi'rg'i' won ji'lli'g'i'ndag'i' tariyxi'y waqi'yalardi' hesh qashan umi'tpaydi', sebebi usi' won ji'lli'qti'n' baslari'nda g'a'rezsizlikke qaray bag'dar aldi'. Ata-babalari'mi'zdi'n' buri'nnan arzi'w- a'rmani' g'a'rezsizlik – wo'z ta'g'dirin wo'zi belgilew huquqi'n qolg'a kirgizdi. Keleshegi ulli' Wo'zbekstandi' jarati'w ushi'n u'les qosi'w usi' Watan perzentlerinin' ha'r birinin' pari'zi'. Joqari' juwappershilikti sezip, ja'miyette wornati'lg'an ta'rtip ha'm intizamg'a a'mel yetip jasaw huquqi'y ma'mleketke ta'n qa'siyet boli'p yesaplanadi'. Soni' ayti'w kerek, huquqi'y ma'mleket wo'z-wo'zinen payda bolmaydi'. Buni'n' ushi'n turmi'sta Konstituciya ha'm ni'zamlardi'n' u'stinligi ta'miyinleniwi kerek. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' tiykari'nda joqari' huquqi'y sana ha'm huquqi'y ma'deniyat boli'wi', juwappershilik ha'm ma'jbu'rlilikni sezinip jasaw qa'lb'i qa'liplesken boli'wi' lazi'm. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' – joqari' yuridikali'q ku'shke iye hu'jjet boli'p yesaplanadi'. Woni'n' qabi'l yetiliwi huquqi'y tikleniw ha'm rawajlani'wg'a ilgerilew boladi'. G'a'rezsizlik Konstituciyasi' ma'mleketimiz g'a'rezsizliginin' u'lken simvoli' boli'p, wonda wo'z g'a'rezsiz ha'm rawajlani'w joli'mi'z sa'wlelenedi. Wo'zbekstan Konstituciyasi' xali'qti'n' tileklerin sa'wlelendiriwshi a'dalatli' ma'mleket, pa'rawan ja'miyet ha'm yerkin turmi's quri'w ha'm woni' rawajlandi'ri'wdi'n' keleshegin belgileydi. Wonda insan turmi'si, woni'n' hu'rmeti, qa'dir-qi'mbatl', haq-huquqlari' ha'm ma'pleri joqari' qa'diriyat si'pati'nda bekkemlep qoyi'lg'an. Tiykarg'i' ni'zami'mi'zda belgilengen normalardi'n' turmi'sta a'meliy sa'wleleniwinde wo'sip kiyati'rg'an jas a'wladti'n' Konstituciya ha'm woni'n' tiykari'nda qabi'l yetilgen ni'zamlardi'n' mazmuni' haqqi'ndag'i' huquqi'y bilimge iyelig, huquqi'y sanasi' ha'm huquqi'y ma'deniyatti'n' jetiskenligi a'hmiyetli rol woynaydi'.

Biz ni'zam bekkem bolg'an ja'miyet qurmaqshi'mi'z. Ni'zamni'n' u'stinligi – bul ni'zamg'a boysi'ni'w ha'mme ushi'n ma'jbu'riy bolg'an, woni' buzi'wg'a heshqanday jol qoyi'p bolmaytug'i'n huquqi'y turmi's ta'rtibi boli'p yesaplanadi'. Soni'n' ushi'n bul turmi'sli'q ta'rtipke wo'zimizdi tayarlap ha'm jetkilikli huquqi'y bilimlarga iye boli'p bari'wi'mi'z tiyis. Soni' da atap wo'tiwimiz kerek, tek g'ana huquqi'y bilimli boli'wdi'n' wo'zi jetkilikli yemes, soni'n' menen birge iyelegen bilimlardi turmi'sta qollani'p biliw ma'deniyati'n da wo'zimizde ta'rbiyalap bari'wi'miz kerek. Sebebi, huquqi'y bilim ha'm woni' a'melde qollani'w ma'deniyati' huquqi'y-ruwx'i'y ko'rinishimizdi ko'rsetiwshi wo'lshep boli'p yesaplanadi'. Konstituciyadag'i' huquqi'y ideyalar g'a'rezsizlik ideologiyasi'nda tiykarg'i' wori'ndi' iyeleydi. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' qa'dir-qi'mbatl'n heshna'rse menen wo'lshep ha'm ten'lestirip bolmaydi', sebebi wondag'i' bekkemlengen qag'i'ydalarda ha'm sa'wlelengen ideyalarda xali'qti'n', millettin', ha'r bir puqarani'n' huquq ha'm yerkinlikleri ja'mlengen. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' huquq sistemasi'nda Konstituciya a'hmiyetli wori'n iyeleydi. Konstituciya huquq sistemasi'ni'n' birlamshi tiykari' boli'p yesaplanadi'. Soni'n' ushi'n da Konstituciyani' biliw za'ru'rigin belgileydi. Yelimiz wo'z aldi'na huquqi'y demokratiyal'q ma'mleket ha'm a'dil puqarali'q ja'miyet quri'wdi' maqset yetip qoydi' ha'm usi' joldan bardir. Buni'n' ushi'n yen' aldi' menen ja'miyet ag'zalari'ni'n' huquqi'y sanasi', huquqi'y ma'deniyati' ha'm huquqi'y sawatli'li'g'i' joqari' boli'w kerek. Xali'qti'n' huquqi'y sawatli'li'g'i'n

asi'ri'w maqsetinde Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi ta'repinen 1997-ji'l 29-avgustta «Ja'miyette huquqi'y ma'deniyatti' ko'teriw haqqi'nda» bag'darlama qabi'l yetildi. Bunnan ti'sqari' bul boyi'nsha g'alaba xabar qurallari' da bir qansha islerdi a'melge asi'rди'. Ma'mleketimizde shi'g'ari'li'p ati'rg'an ni'zamlardan xabardar boli'p, woni'n' mazmun-ma'nisin tu'siniw ushi'n yen' aldi' menen tiykarg'i' ni'zam Konstituciyani' teren' u'yreniw lazi'm yedi. Wo'zbekstan Konstituciyasi'n u'yreniw za'ru'rigin yesapqa ali'p, respublika Prezidentinin' 2001-ji'l 4-yanvarda «Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'n u'yreniwdi sho'lkemlestiriw haqqi'nda» g'i' biyligi qabi'l yetildi. Bul biyliktin' maqseti Konstituciyamizdi'n' ja'miyettegi worni' ha'm a'hmiyetin, ma'nis-mazmuni'n ha'm man'i'zi'n u'yretiw, jas a'wladti'n' huquqi'y sanasi'n ha'm ma'deniyati'n ta'rbiyalaw ha'm de jetilistiriwge qaratil'g'an. Bul biylik Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'n pa'nlerdin' qurami'nda yemes, al wo'z aldi'na woqi'w pa'ni si'pati'nda birinshi ma'rte bilimlendiriw mekemelerinin' woqi'w jobasi'na kirgiziwge tiykar boldi'. Usi' biylikten kelip shi'g'i'p, 2001-ji'l sentyabr ayi'nan baslap barli'q bilimlendiriw mekemelerine «Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'n u'yreniw» woqi'w kursi' kirgizildi.

Bul kursta Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' haqqi'nda toli'q mag'luwmat, shaxs ha'm ma'mleket qatnasi'g'i', puqaralardi'n' huquq ha'm minnetleri, ma'mleketlik du'zilis ha'm basqari'w formasi', ma'mleketlik organlar ha'm wolardi'n' xi'zmeti, ja'miyet ha'm ma'mleket turmi'si'ndag'i' worni' haqqi'nda bilim alami'z.

Woqi'w qollanba worta arnawli',ka'sip-wo'ner kolledjleri ha'm akademiyali'q liceyler ushi'n ja'mi 40 saatqa, sonnan 22 saatli'q lekciyag'a, 18 saatli'q a'meliy sabaqlarg'a mo'lsherlengen.

I bap.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', wonda shaxs ha'm ma'mleket mu'na'sibetinin' huquqi'y tiykarlari'

§1. WO'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI'NI'N' KONSTITUCIYASI' – TIYKARG'I' NI'ZAM

*“Ha'rqanday ma'mlekettin' ju'zi, abi'roy-itibari' woni'n' Konstituciyasi' yesaplanadi'.
Wo'ytenki Konstituciya ma'mleketti ma'mleket, milletti millet si'pati'nda du'nyag'a tani'tatug'i'n Qomusnama yesaplanadi'.*

Islam Karimov.

Ha'rbir ma'mlekettin' tiykarg'i' ni'zami' – bul woni'n' Konstituciyasi' boli'p tabi'ladi'.

Konstituciya so'zi lati'n tilinen ali'ni'p, «*constitution*» – «du'zilis», «belgilew», «wornati'w», sonday-aq «ni'zam, qag'i'yda» degen ma'nilerdi de an'latadi'. Du'nyada yen' birinshi Konstituciya 1787-ji'li' AQSh ta payda boldi'. Du'zilisine qaray 7 statyadan ibarat bolg'an bul Konstituciyag'a bu'gingi ku'nge shekem barli'g'i' boli'p 27 wo'zgeris ha'm qosi'mshalar kirgizilgen. Du'nyada qabi'l yetilgen waqti'nan baslap birde-bir wo'zgeriske ushi'ramag'an Konstituciyalar da bar: Yaponiyanin' 1947-ji'lg'i' Konstituciyasi' ha'm Daniyanin' 1953-ji'lg'i' Konstituciyasi'. Al du'nyada Konstituciyasi' joq ma'mleketler de ushi'raydi'. Ma'selen, Angliyada tiykarg'i' ni'zam-Konstituciya a'mel yetpeydi, mayda ni'zamlar toplami' – **bill** ha'reket yetedi. Konstituciyalar wo'zinin' turaqli'li'g'i' ha'm a'mel yetiwlerine qaray qatti' ha'm jumsaq Konstituciya, jazi'lg'an ha'm jazi'lmag'an Konstituciyalar boli'p bo'linedi. AQSh ma'mleketi Konstituciyasi'n qatti' Konstituciya qatari'na, buri'ng'i' awqam ma'mleketi Konstituciyasi'n jumsaq Konstituciya qatari'na kirgizsek boladi'. G'a'rezsiz ma'mleketimizdin' Konstituciyasi'n jarati'w ideyasi' 1990-ji'l 20-iyunda qabi'l yetilgen «G'a'rezsizlik Deklaraciyasi'»ni'n' qabi'l yetiliwi menen tikkeley baylani'sli'. Wo'zbekstan Oliy Kengashinin' 1990-ji'l 24-martta boli'p wo'tken XII shaqi'ri'q 1-sessiyasi'ni'n' ku'n ta'rtibine jan'a Konstituciyani'n' joybari'n tayarlaw ma'sele si qoyi'ldi'. Oliy Kengashti'n' 1990-ji'l 20-iyunda boli'p wo'tken II sessiyasi'nda Prezident Islam Karimovti'n' basshi'li'g'i'nda 64 adamli'q komissiya is basladi'. G'a'rezsiz ma'mlekettin' Konstituciyasi'n jarati'w ushi'n woni'n' joybari'n du'ziwshi u'sh komissiya du'zildi. Joybarlardin' ha'rbiri ja'riyalang'annan son' ishindeg i yen' maquli' tan'lap ali'ndi'. Konstituciya joybari'ni'n' xali'q dodalawi' 3 ay dawam yetti. Dodalaw procesinde joybar tekstine 80 nen arti'q du'zetiwl er kirgizildi. Aqi'ri'nda 1992-ji'l 8-dekabrde Oliy Kengashti'n' XII shaqi'ri'q, XI sessiyasi'nda qabi'l yetildi. Konstituciyani' qabi'l yetiwde ma'mleketshilik tariyxi'mi'z ta'jriybelerinen de paydalani'ldi'. A'sirese, A'mir Temur da'wirin atap wo'tsek boladi', sebebi A'mir Temur da wo'zinin' ulli' ma'mleketin basqari'wda «Temur tuzukleri» dep atalg'an ni'zamlar toplami'na tiykarlani'p yel basqardi'.

«Temur tuzuklari» sol da'wirdin' Konstituciyasi' boli'p xi'zmet yetken. G'a'rezsiz ma'mleketimizdin' Konstituciyasi'n do'retiwde to'mendegiler de tiykar yetip ali'ndi':

- ❖ xali'qti'n' g'a'rezsizlikke bolg'an arzi'w-a'rmanlari' ha'm umti'li'wlari';
- ❖ xali'qti'n' u'rp-a'det da'stu'rleri ha'm mentaliteti;
- ❖ ja'han ma'mleketlerinin' ta'jiriybeleri;
- ❖ xali'q arali'q huquq normalari'.

Konstituciyami'zdi'n' tez-tez wo'zgeriske ushi'rawi'na tosqi'nli'q yetiwshi, woni'n' turaqli'li'g'i'n ta'miyinlew boyi'nsha da bir qatar sharalar ko'rilgen. Konstituciyami'zdi'n' 6-bo'limine Konstituciyag'a wo'zgeris kirgiziw ta'rtibi ha'm sha'rtleri kirgizilgen. Konstituciyami'zg'a wo'zgeris ha'm qosi'mshalar kirgiziliwine sebep, da'wir wo'tken sayi'n yelimizde ha'rbir tarawda reformalar wo'tkerilip, yelimiz rawajlani'p baradi'. Soni'n' ushi'n da konstituciyami'zdi'n' ayi'ri'm statyalari'na zaman talabi'na juwap bermey qali'wi' aqi'betinde wo'zgeris ha'm qosi'mshalar kirgiziliwi mu'mkin. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'na wo'zgerisler tek g'ana Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Ni'zamshi'li'q palatasi' deputatlari', Senat ag'zalari'nin' uluwma sani'ni'n' u'shten yeki bo'leginin' dawi's beriwi yamasa referendum arqali' kirgiziledi. Oliy Majlis tiyisli usi'ni's kirgizilgennen son' 6 ay dawami'nda Konstituciyag'a wo'zgerisler ha'm de du'zetiwlir kirgiziw haqqi'nda ken' ha'm ha'rta'repleme dodalawdi' inabatqa alg'an halda qarar qabi'l yetiwi mu'mkin. Yeger Oliy Majlis wo'zgeris kirgiziw haqqi'nda usi'ni'sti' qabi'l yetpese, wol keminde bir ji'ldan son' Oliy Majlis dodalawina qayta kirgiziliwi mu'mkin. Konstituciyami'zg'a usi' ku'nge shekem 6 ma'rte wo'zgeris ha'm qosi'mshalar kirgizildi:

- 1993-ji'l 28-dekabr 77-statyasi'na;
- 2002-ji'l 27-yanvardag'i' referendumg'a tiykar 2003-ji'l 23-24-aprelde XVIII-XIX-XX-XXIII baplari'na;
- 2007-ji'l 11-aprelde 89-statya, 93-statya 15-punktine, 102-statyag'a (bul wo'zgeris 2008-ji'l 1-yanvardan ha'reket yetti);
- 2008-ji'l 25-dekabrdegi ni'zamg'a baylani'sli' 77-statyani'n' 2-bo'limine;
- 2011-ji'l 18-apreldegi ni'zamg'a tiykar 78-statyani'n' 15-ba'ntine, 80-statyani'n' 6-ba'ntine, 93-statyani'n' 1-bo'liminin' 8,12,15,16-ba'ntlerine, 96 ha'm 98-statyalarg'a;
- 2011-ji'l 12-dekabrde 90-statyani'n' 1-bo'limine (kelesi Prezident saylawi'nan a'mel yetedi).

Konstituciyami'z du'zilisine qaray alg'i' so'z, 6 bo'lim, 26 bap, 128 statyadan ibarat.

Alg'i' so'z - Konstituciyani'n' kirisiw bo'limi yesaplanadi'. Wonda yelimizdin' rawajlani'w joli'ni'n' maqsetleri, wazi'ypalari' ha'm principi'leri qi'sqasha bayan yetiledi.

Konstituciyada ja'riyalang'an uluwma insani'qli'q qa'diriyatlar

Ruwxi'y qa'diriyatlar:

- Keleshek ha'm a'dilikke isenim;
- ata-babalar yesteligin qa'sterlew;
- adamgershilik;
- ti'ni'sh turmi'sqa umti'li'w;
- ruwxi'qli'q.

Watandi' su'yiw ha'm puqarali'qqa sadi'qli'q:

- suveren ma'mleketshiliktin' ja'riyalani'wi';
- Watandi' su'yiw ha'm qa'sterlew;
- ha'zirgi ha'm keleshek **te** ata-babalar aldi'nda juwapkershilik **ti** an'law;
- wo'zbek ma'mleketshiligi rawajlani'wi'ni'n' tariyxi'y ta'jiriybesine su'yeniw;
- ata-babalari'mi'zdi'n' ma'deniy mi'yasi'n qa'sterlep saqlaw.

Demokratiyalı'q qa'diriyatlar:

- insanni'n' huquq ha'm yerkinliklerinin' u'stinligi;
- demokratiya ideyalari';
- puqaralardi'n' ti'ni'shli'g'i' ha'm milliy tati'wli'qqa umti'li'wi';
- g'a'rezsizlik ideyasi'.

1992-ji'lg'i' Konstituciya ma'mleketti yemes, al insandi' birinshi wori'ng'a qoyadi'. Konstituciyami'z Insan - ja'miyet - ma'mleket bag'dari'nda du'zilgen boli'p, yelimizde insan huquq ha'm yerkinlikleri yen' joqari' qa'diriyat yesaplanadi'. Konstituciyami'z III bo'limi «Insan ha'm ja'miyet» dep atali'p, bul bo'limde puqarali'q ja'miyetin qa'liplestiriw huquqi'y ta'repten kepillengen. Konstituciyami'zdi'n' bul bo'limi **heshbir** du'nya Konstituciyasi'nda ushi'ramaydi'.

Konstituciyami'zdi'n' tiykarg'i' 4 principi bar:

- ❖ Ma'mleket suvereniteti
- ❖ Xali'q ha'kimiyatshi'li'g'i'
- ❖ Konstituciya ha'm ni'zamni'n' u'stinligi
- ❖ Si'rtqi' siyasat

Suverenitet – francuzsha «soveraun» so'zinen ali'ni'p, «joqari' ha'kimiyat» **degen ma'nini** an'latadi'.

Suverenitet – bul g'a'rezsizlik, yag'ni'y **ha'rbir** ma'mlekettin' wo'z ta'g'dirin wo'zi yerkin belgilewi, ma'mlekettin' ishki ha'm si'rtqi' siyasatta g'a'rezsizligin bildiredi.

Suverenitet wo'z gezeginde 2 ge bo'linedi:

1. Xali'q (millet) suvereniteti
2. Ma'mleket suvereniteti

1. Xali'q (millet) suvereniteti ma'mlekettin' tiykarg'i' deregi xali'q yekenin bildiredi. **Ko'pshilik ma'mleketler Konstituciyasi'nda xali'q suvereniteti – Franciya Konstituciyasi'ni'n' 3-statyasi'nda, Italiya Konstituciyasi'ni'n' 1-statyasi'nda, Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 7-statyalari'nda wo'z ko'rinishlerin tapqan.** Xali'q suvereniteti haqqi'ndag'i' ideyani' XIV a'sirde jasag'an evropali' woysli'l *Marsiliy Paduanskiy aytqan.*

2. Ma'mleket suvereniteti - ma'mlekettin' ishki ha'm **xali'q arali'q** siyasatta g'a'rezsiz yekenin bildiredi. Ma'mleket suvereniteti haqqi'nda ideyani' XVI a'sirde franciyali' woysli'l *Jon Boden* ilgeri su'rgen. Ma'mleket suvereniteti Konstituciyami'zdi'n' 1-statyasi'nda **wo'z sa'wleleniwin** tapqan. Ma'mleketlik ni'shanlar ha'm **simvollar da suverenitet** belgisi sanaladi'. Konstituciyami'zdi'n' 5-statyasi'nda ma'mleketlik ni'shanlari'mi'z belgilep berilgen. Ma'mleketlik belgiler wo'tmishke hu'rmet ha'm keleshekke bolg'an isenim sezimlerin belgileydi. Wolar ni'zam menen qorg'alg'an. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ji'nayat Kodeksinin' 215-statyasi' boyi'nsha ma'mleketlik belgilerge hu'rmetsezlik yetiw, basqari'w ta'rtibine qarshi' qarati'lg'an ji'nayat dep yesaplani'p, wog'an jaza belgilengen.

1990-ji'l 20-iyunda qabi'l yetilgan «Wo'zbekstan Respublikasi' suvereniteti haqqi'nda Deklaraciya» ma'mleketimiz suverenitetinin' tiykarg'i' principlerin bekkemlep beredi. 1991-ji'l 31-avgustta Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Kengashinin' XI sessiyasi'nda «Wo'zbekstan Respublikasi' ma'mleket g'a'rezsizligi tiykarlari' haqqi'nda»g'i' Ni'zami' qabi'l yetilip, bul hu'jjet tiykarg'i' ni'zami'mi'z qabi'l yetilgenshe Konstituciya wazi'ypasi'n atqardi'.

**Wo'zbekstan – suverenli demokratiyalı'q respublika. «Wo'zbekstan Respublikasi'» ha'm «Wo'zbekstan» degen ma'mleket atamaları'ni'n' ma'nisi ten'.
Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 1-statya**

Ma'mleketimiz suverenitetin to'mendegi belgiler menen ani'qlaw mu'mkin:

- wo'z Konstituciya'q huquqi'y sistemasi'n'i'n' barli'g'i';
- aymag'i';
- joqari' ha'kimiyatlari'ni'n' qa'liplesiwi;
- birden-bir armiyasi';
- ma'mleketlik til;
- ma'mleketlik ni'shanlar;
- xali'q arali'q mu'na'sibetler subyekti yekenligi.

Xali'q ha'kimiyatshi'li'g'i' – bul demokratiya. Bul tu'sinik da'slep Greciyada payda bolg'an.

Demokratiya – grekshe «demos» - xali'q, «kratos» - ha'kimiyat, yag'ni'y «xali'q ha'kimiyatshi'li'g'i'» ma'nisin bildiredi. Konstituciyami'zdi'n' II babi' Xali'q ha'kimiyatshi'li'g'i' dep atali'p, bul bapti'n' 7-statyasi'nda xali'q ha'kimiyatshi'li'g'i'ni'n' principleri bayan yetilgen. Wo'zbekstanda ma'mleket ha'kimiyati'ni'n' birden-bir deregi xali'q dep ko'rsetilgen.

Demokratiya – bul:

- puqaralardi'n' ma'mleketti basqari'wda qatnashi'wi';
- ha'mmenin' ni'zam aldi'nda ten'ligi;
- ja'miyet ha'm insanni'n' qa'wipsizligi;
- puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliginin' pu'tinligi;
- insanni'n' abadanli'g'i' ha'm ma'pleri haqqi'nda ma'mlekettin' g'amxorli'g'i';
- insanni'n' huquqi' ha'm yerkinliklerinin' qorg'ali'wi'na kepillik beriw mexanizminin' bar yekenligi.

Demokratiya 2 ge bo'linedi:

1. Wa'killik demokratiyasi';
2. Tuwri'dan-tuwri' (tikkeley) demokratiyasi'.

Xali'q saylawlarda demokratiyani'n' usi' tu'rlerinen paydalanadi'.

Wo'zbekstan xalqi' ati'nan tek woni'n' ta'repinen saylang'an respublikani'n' Oliy Majlisi ha'm Prezidenti ha'reket yete aladi'.

Ja'miyettin' hesh qanday bo'legi, siyasiy partiya, ja'miyetlik birlespe, ha'reket yamasa ayi'ri'm adamlar Wo'zbekstan xalqi'ni'n' ati'nan ha'reket yete almaydi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstitutsiyasi', 3333 10-

Ma'mleket ko'lemindegi mashqalalardi' xali'qti'n' tikkeley wo'zi, referendumda, yag'ni'y yeldin' siyasiy turmi'si'ni'n' yen' a'hmiyetli ma'seleleri boyi'nsha uluwma xali'qli'q dawi's beriwde qatnasqanda, uluwma xali'qli'q talqi'lawda qatnasqanda sheshiledi. Yelimizde 1991-ji'l 29-dekabrde, 1995-ji'l 26-martta ha'm 2002-ji'l 27-yanvarlarda referendumlar wo'tkerildi. Mi'sali', 1995-ji'l 26-martta wo'tkerilgen referendumda 1997-ji'l wo'tkeriletug'i'n Prezident saylawi'n 2000-ji'lg'a uzaytti'ri'w ma'selesin xali'q dodalawi'na usi'ndi'. Bul referendumda qoyi'lg'an ma'sele xali'q ta'repinen unamli' qabi'l yetildi. Referendumdi' tayi'nlaw huquqi' Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi wa'killigine tiyisli. Referendum wo'tkeriliw sa'nesi, waqti' ha'm ta'rtibi Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi ta'repinen belgilenedi. Referendumni'n' juwmag'i' u'lken huquqi'y ku'shke iye. Referendum pu'tkil ma'mleket boyi'nsha yaki jergilikli da'rejede wo'tkeriliw mu'mkin.

Referendum dawi's beriw joli' menen wo'tkeriledi. Referendumda qabi'l yetilgen qararlar Wo'zbekstan Respublikasi' aymag'i'nda joqari' yuridikali'q ku'shke iye boladi' ha'm tek g'ana referendum wo'tkeriw joli' menen biykar yetiliwi yaki wo'zgartiliwi mu'mkin. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' 18 jasqa tolg'an puqaralari' referendumg'a qatnasi'w huquqi'na iye. «Wo'zbekstan Respublikasi' Referendumi' haqqi'nda»g'i' Ni'zami'ni'n' 5-statyasi'na tiykar to'mendegi ma'seleler referendumg'a dodalawg'a qoyi'li'wi' mu'mkin yemes:

- respublikani'n' aymaqli'q pu'tinligin wo'zgertiw haqqi'nda;
- sali'qlar, byudjet haqqi'nda;
- amnistiya, a'piw yetiw haqqi'nda;
- ja'ma'a't ta'rtibin, xali'qti'n' salamatli'g'i' ha'm qa'wipsizligin ta'miyinlew boyi'nsha ayri'qsha ha'm asi'g'i'sli' ilajlar haqqi'nda, Wo'zbekstan Respublikasi' du'zgen xali'q arali'q sha'rtnamalardan kelip shi'g'atug'i'n minnetlerdin' wori'nlani'wi' haqqi'ndag'i' ma'seleler;
- lawazi'mli' shaxslardi' tayi'nlaw ha'm azat yetiw menen baylani'sli' ma'seleler.

Referendum – bul lati'n tilinen ali'ni'p, «dag'azalani'wi' yaki ja'riyalani'wi' lazi'm bolg'an xabar» ma'nisin an'latadi'.

Ja'miyetlik ha'm ma'mleketlik turmi'sti'n' anag'urli'm a'hmiyetli ma'seleleri xali'qti'n' dodalawi'na shi'g'ari'ladi', g'alaba xali'qli'q dawi's beriwge (referendumg'a) qoyi'ladi'. Referendumdi' wo'tkeriw ta'rtibi ni'zam menen belgilenedi.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 9-statya

Demokratiyalı'q ma'mlekettin' yen' a'hmiyetli Konstituciyalı'q principi'nen biri ha'kimiyatlardi'n' bo'liniw principi yesaplanadi'. Ha'kimiyatlardi'n' bo'liniw principi

XVIII a'sir francuz voyshi'li' Sharl Lui Monteskye ta'repinen woni'n' «Ni'zamlar ruwxi' haqqi'nda» degen shi'garmasi'nda tiykarlap berilgen yedi. Bul haqqi'nda Konstituciya'mi'zdi'n' 11-statyasi'nda ayti'lg'an.

Konstituciya ha'm ni'zam u'stinligi. Yelimizde Konstituciya ha'm ni'zam u'stinligi so'zsiz ta'n ali'nadi'. Heshbir hu'jjet Konstituciya ha'm ni'zamg'a qayshi' keliwi mu'mkin yemes. Sonday-aq, ha'rbir puqara, ja'miyetlik sho'lkemler, lawazi'mli' shaxslardi'n' da ni'zamg'a so'zsiz boysi'ni'wi' ta'miyinlenedi.

Si'rtqi' siyasat. Wo'zbekstan si'rtqi' siyasati'ni'n' tiykarg'i' qag'i'ydalari' Konstituciya'mi'zdi'n' 17-statyasi'nda bayan yetilgen. Wolar:

- ❖ ma'mleketlerdin' suveren ten'ligi;
- ❖ ku'sh jumsamaw yaki ku'sh isletpew;
- ❖ shegaralardi'n' qol qati'lmasli'g'i';
- ❖ kelispewshilklerdi ti'ni'sh jol menen sheshiw;
- ❖ basqa ma'mleketlerdin' ishki islerine aralaspaw;
- ❖ uluwma insani'yli'q principi'lerdin' wori'nlani'wi'.

Konstituciya'dag'i' qag'i'ydalar xali'q arali'q huquq qag'i'ydalari' ha'm talaplari'na toli'q sa'ykes keledi. Konstituciya'mi'zda xali'q arali'q huquqti'n' princip ha'm wo'lshe'mleri ja'mlengen.

Xali'q arali'q huquq -xali'q arali'q qatnasi'q subyektlari mu'na'sibetlerin ta'rtipke sali'p turatug'i'n yuridikali'q qag'i'ydalar ji'ynag'i' boli'p yesaplanadi'.

Xali'q arali'q mu'na'sibetler subyekti basqa bir ma'mleketdin' wo'z u'stinin ha'kimiyati'n ta'n almaydi'. Bunday ma'mleket wo'zinin' si'rtqi' siyasati'n a'melge asi'ri'w boyi'nsha yerkin yesaplanadi'.

1-§ boyi'nsha iyelegen bilimlardi bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Konstituciya'ni'n' mazmun ma'nisi, ne ushi'n wol tiykarg'i' ni'zam dep ataladi'?
2. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciya'si'ni'n' qabi'l yetiliw za'rurligi, du'zilisini atan'.
3. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciya'si'ni'n' tiykarg'i' principi'lerine neler kiredi?
4. Saylawlar menen referendumni'n' ayi'rmashi'li'g'i' qanday?
5. Wo'zbekstanda ha'kimiyatlardi'n' bo'liniw principini atan'.
6. Demokratiya'ni'n' ma'nisi nede, wol qanday formalarda a'melge asi'ri'ladi'?
7. Wo'zbekstan ha'm Qaraqalpaqstan Respublikalari'ni'n' ma'mleketlik ni'shanlari'n ta'riyplen'.

§2. WO'ZBEKSTANDA SHAXS HA'M MA'MLEKET QATNASI'G'I'

Puqaralar menen ma'mleket wo'z ara huquqlar ha'm minnetler arqali' tikkeley baylani'sli'. Bul baylani's shaxs ha'm ma'mleket qatnasi'gi' tu'siniginin' ma'nisi boli'p tabi'ladi'. Shaxs penen ma'mleket arasi'ndag'i' huquqi'y baylani's puqarali'qti' an'latadi'. Shaxs, ja'miyet ha'm ma'mleket – bul u'sh tiykarg'i' qa'diriyat

Konstituciyada belgilep qoyi'lg'an. Wolar arasi'nda turmi'sta ha'r qi'yli' tarawlarda ju'zege keletug'i'n barli'q qatnasi'qlardi'n' huquqi'y ta'rtibi Konstituciya qag'i'ydalari'nda wo'z ko'rinishin tapqan.

Shaxs - puqarali'q ja'miyettin' yerkin sanali' ag'zasi' yesaplanadi'. Puqaralar ja'miyeti bolsa, wo'zin-wo'zi quraytug'i'n xali'q – **ha'rqanday** ha'kimiyatti'n' huquqi'y deregi ha'm jetekshisi. Puqarali'q ja'miyeti insanni'n' wo'zin-wo'zi jetilistiriwine ha'm de shaxs ma'pleri, woni'n' huquq ha'm yerkinliklerinin' a'melge asi'ri'wi'na ja'rdem beredi. Ma'mleket-ja'miyet ha'm shaxs ma'pleri ha'm huquqlari'ni'n' g'a'rezsiz, xali'qshi'l, huquqi'y qorg'awshi'si' yesaplanadi'.

Ja'miyet – arab tilinen ali'ni'p, ma'lim bir maqset ha'm talaplar tiykari'nda birlesken yaki ja'mlesken adamlar yaki toparlar ji'yi'ndi'si'. «Ja'miyet» ha'm «puqarali'q ja'miyeti» tu'siniklari bir ma'niske iye.

Puqarali'q ja'miyeti tu'sinigi da'slep A'yyemgi Greciya ha'm Rimde ju'zege kelgen. Puqarali'q ja'miyeti haqqi'nda da'slepki pikirler Aristoteldin' «Siyasat» shi'g'armasi'nda ayti'lg'an.

Puqarali'q ja'miyeti – ka'mil puqaralardan, yag'ni'y u'zliksiz baylani'sta bolg'an ham de a'dep-ikramli'li'q, huquqi'y ha'm siyasiy ma'deniyatqa iye adamlardan ibarat ja'miyet.

Puqarali'q ja'miyetke ma'mlekettin' ku'shli ta'siri talap yetilmeydi, kerisinshe ma'mleket bunday ja'miyettin' qadag'alawi'nda boli'wi' kerek. Puqarali'q ja'miyetinde shan'araq tiykarg'i' u'lgi ha'm sheshiwshi buwi'n yesaplanadi'. Puqarali'q ja'miyetinin' to'mendegi elementlari qa'liplesip barmaqta:

- siyasiy partiyalar ha'm ja'miyetlik-siyasiy ha'reketler;
- ja'miyetlik **du'zimler**;
- ma'mleketlik yemes, kommerciyali'q sho'lkemler;
- ta'lim-ta'rbiya sho'lkemleri;
- diniy sho'lkemler;
- milliy ma'deniy woraylar;
- ja'ma'a'tshilik pikirlerin u'yreniw sho'lkemleri;
- shan'araq ha'm de woni'n' ma'plerin ko'rsetiwshi arnawli' sho'lkemler;
- puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w organlari';
- g'alaba xabar qurallari';
- demokratiyali'q saylaw sistemasi'.

Ma'mleket – wo'z suverenitetine, aymag'i'na, xalqi'na, joqari' ha'kimiyatlari'na iye bolg'an basqa ma'mleketler menen ha'rta'repleme qari'm-qatnasi'q wornata alatug'i'n g'a'rezsiz siyasiy sho'lkem.

Konstituciya'q qag'i'ydalar shaxs ha'm ma'mlekettin' **wo'z ara** qatnasi'qlari' qalay qa'liplesiw lazim **yekenligi** ha'm bul insan turmi'si'nda qanday ayri'qsha a'hmiyetke iye yekenligin tu'sinip ali'wda ja'rdem beredi. Bul boyi'nsha xali'q, ja'miyet, shaxs huquqi' ha'm ma'pleri birinshi wori'ng'a qoyi'ladi'.

Tiykarg'i' ni'zami'mi'zda shaxs ha'm ma'mlekettin' **wo'z ara** qatnasi'qlari'nda shaxsti'n' huquqi'y worni' qatan' bekkemlengen. Shaxsti'n' ma'mleket aldi'ndag'i' juwapkershiligi ha'm minnetlari Konstituciya'q qag'i'ydalar mazmuni'na sin'dirilgen, yag'ni'y Konstituciya'q qag'i'ydalar shaxsti'n' ma'mleket penen ju'zege keletug'i'n qatnasi'qlari'ni'n' huquqi'y wo'lishemin, ta'rtibin ani'q **ha'm ra'wshan** ta'rizde belgilep beredi ha'm wori'nlani'wi'n talap yetedi. Puqara si'pati'nda shaxs penen ma'mleket

wortasi'nda basqasha qatnasi'q qa'liplesedi. Puqara ma'mleket aldi'nda ni'zam menen belgilengen minnetlemelerdi wori'nlaydi'. Shaxs puqara si'pati'nda Konstituciya'li'q huquqlarg'a iye boli'p, wolardi'n' a'melge asi'wi' ushi'n ma'mleket za'ru'rli shart-sha'rayatlardi' jarati'w minnetin aladi'. Usi' taqi'lette puqara ha'm ma'mleket **wo'z ara** huquq ha'm minnetlerge iye boladi'. **Yeger de** shaxs ma'mleket aldi'nda juwapkershiligin ha'm minnetin tu'sinip jetse, wog'an hu'jdanli' qatnas jasap barsa, ma'mleket rawaji' ha'm gu'lleniwi ta'miynlenip baradi'.

Shaxs ha'm ma'mlekettin' **wo'z ara** qatnasi'g'i'nda ma'mlekettin' worni' ayri'qsha a'hmiyetke iye. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 2-statyasi'nda bi'lay delingen: **«Ma'mleket xali'qti'n' yerkin bildiredi, woni'n' ma'plerine xi'zmet yetedi. Ma'mleketlik uyi'mlar ha'm ha'meldar adamlar ja'miyettin' ha'm puqaralardi'n' aldi'nda juwapker»**. Bul qag'i'yda Konstituciyami'zdi'n' yen' a'hmiyetli wo'zgesheligi boli'p, ma'mleket aldi'nda shaxs qa'dirin tikledi. Bul qag'i'ydani'n' mazmuni' ja'miyet ha'm puqaralar aldi'nda ma'mlekettin' juwapkerligi ni'zamli' tu'rde bekkemlengenligin ha'm kepilge ali'ng'anli'g'i'n an'latadi'. Soni'n' menen birge bul qag'i'ydada ma'mlekettin' ja'miyetlik **a'hmiyetine** itibar qaratili'p, woni'n' **ma'nisi** xali'q ma'pleri tiykari'nda quri'lg'an. Konstituciyani'n' bul normasi' respublikadag'i' barli'q lawazi'mli' shaxslardi'n' juwapkershiligin ha'm ma'mleket rawajlani'wi'ndag'i' wazi'ypalardi' da belgileydi. Lawazi'mli' shaxslardi'n' juwapkershiligin asi'ri'w ma'mleketti bekkemleydi ha'm ja'miyet turmi'si'nda huquqti'n' u'stinligin ta'miynlewde a'hmiyetli rol woynaydi'.

Ma'mlekettin' juwapkershiligi principi Wo'zbekstanni'n' Konstituciya'li'q **rawajlani'w** tariyxi'nda tun'g'i'sh ma'rte bekkemlenip qoyi'ldi'. Puqaralar aldi'nda ma'mlekettin' juwapkershiliginin' belgilep qoyi'li'wi' huquqi'y ma'mleketke ta'n princip boli'p tabi'ladi'. Bul princip puqarali'q ja'miyeti ushi'n a'hmiyetke iye boli'p, lawazi'mli' shaxslardi'n' qorqi'ti'wlari'nan qorg'awdi'n' huquqi'y kepili boli'p xi'zmet yetedi. Soni'n' menen birge ja'miyetlik jumi'slardi' basqari'w ha'm de shaxsti' basqa shaxslar, uyi'mlar ha'm sho'lkemlerdin' bassi'ni'wlari'nan qorg'awda ma'mlekettin' worni'n bekkemleydi.

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 14-statyasi'ndag'i' qag'i'ydag'a tiykarlani'p **«Ma'mleket wo'zinin' jumi'si'n adamni'n' ha'm ja'miyettin' abadanli'g'i' ma'plerinde socialli'q a'dillik ha'm ni'zamli'li'q principlerinde quradi'»**. Bul qag'i'ydadag'i' ja'miyetlik a'dillik ha'm ni'zamli'li'q principi ma'mlekettin' yeki qanati' yesaplanadi'. Wolardi' turmi'sta toli'q a'melge asi'ri'w tek g'ana ma'mleket iskerligin **ilgeriletip** qoymastan, shaxs turmi'si'ni'n' abadan boli'wi'nda ayri'qsha a'hmiyetke iye. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 19-statyasi'ndag'i' qag'i'ydada **«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarasi' ha'm ma'mleket wo'z ara huquqlar menen ha'm wo'z ara juwapkershilik penen baylani'sadi'»**. Konstituciyada ha'm ni'zamlarda bekitilgen puqaralardi'n' huquqlari' ha'm yerkinlikleri bulji'maydi' ha'm sudsi'z bulardan ayi'ri'wg'a yamasa sheklewge **heshkimnin' haqi'si' joq**» delingen. Soni'n' menen ma'mleket puqaralari'ni'n' Konstituciyada bekkemlep qoyi'lg'an huquqlari' ha'm yerkinliklerin **ta'miynleydi**. **Ha'rbir** puqara wo'zinin' huquq ha'm yerkinliklerin sud arqali' qorg'awi'na kepillik beriledi. Soni' da ayti'w kerek, ma'mleket huquqi' inam yetpeydi, ba'лки puqara yerkinlik sebepli wo'zine tiyisli aji'ralmas huquqlar ji'ynag'i'nan sanali' ta'rizde ha'm juwapkershilik penen paydalanadi'.

Shaxs ha'm ma'mleketin' wo'z ara qatnasi'nda shaxsti'n' worni'n ayri'qsha ko'rsetip wo'tiw za'ru'r. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 20-statyasi'ndag'i' qag'i'ya boyi'nsha **«Puqarani'n' wo'z huquqlari'n ha'm yerkinliklerin a'melge asi'ri'wi' basqa adamlardi'n', ma'mleketin' ha'm ja'miyettin' ni'zamli' ma'plerin, huquqlari'n ha'm yerkinliklerin buzbowi' tiyis»**. Bul qag'i'ya tikkeley shaxsti'n' ja'miyet ha'm ma'mleket aldi'ndag'i' juwapkershiligin bekkemleydi. Shaxs wo'zinin' Konstituciyali'q huquq ha'm yerkinligin a'melge asi'ri'w bari'si'nda basqa shaxslardi'n' huquqlari'n u'stin dep bilip, wolardi' hu'rmet yetiwleri za'ru'r. Yeger de shaxs wo'z ma'pin u'stin qoyi'p, basqalardi'n' huquqlari'n kemsitse yamasa konstituciyali'q qag'i'ydalar'ga qarsi' ra'wishte ni'zamsi'z isler arqali' wo'z jeke ma'pine yerisiw joli'nda ha'r qi'yli' ha'reketler jasasa, juwapkershilikka tarti'ladi'. Shaxs soni'n' menen birgelikte ma'mleket ha'm ja'miyettin' ni'zamli' ma'pleri, huquq ha'm yerkinliklerine de zi'yani'n tiygizbewi za'ru'r.

2-§ boyi'nsha iyelegen bilimlerde bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Shaxs, ja'miyet ha'm ma'mleket tu'siniklerinin' ma'nisin ani'qlan'.
2. Shaxs, ja'miyet ha'm ma'mleket qatnasi'g'i' tu'sinigi man'i'zi'n tu'sindirin'.
3. Shaxs ha'm ma'mleket qatnasi'g'i' haqqi'ndag'i' Konstituciyali'q qag'i'ydalar mazmuni'n talqi'lap berin'.
4. Shaxs ha'm ma'mleketin' wo'z ara minnetleri Konstituciyada qanday tiykarda quri'lg'an?

I bap temalari'nda paydalani'lg'an terminler boyi'nsha wo'z bilimin'izdi si'nan'.

Q/S	Yuridikalik terminler atamasi'	Qaysi' tildan ali'ng'an	So'zlik ma'nisi	Qag'i'ydasi'
1	Konstituciya			
2	Bill			
3	Deklaraciya			
4	Ja'miyet			
5	Suverenitet			
6	Demokratiya			
7	Referendum			

II bap. Wo'zbekstan puqaralari'ni'n' tiykarg'i' huquqlari'

§3. PUQARALAR HUQUQLARI'NI'N' KONSTITUCIYALI'Q TIYKARLARI'

Ha'zirgi du'nyada insan huquqlari' haqqi'ndag'i' ma'sele barli'q ma'mleketlerdin' tiykarg'i' ma'sele si yesaplanadi'. **Tariyxta da** insan wo'z huquqlari' ushi'n **ha'rbir** da'wirde gu'resip kelgen. Adamlardi'n' wo'z huquqlari' ushi'n gu'resi dawami'nda insanni'n' i'layi'qli' turmi's keshiriw huquqi' jaqlang'an ko'plegen ideyalar, teoriyalar ha'm ta'liymatlar ju'zege keldi ha'm rawajlandi'. Shi'g'i'sti'n' ataqli' huquqtani'wshi'lari' arasi'nda Imam Burxanaddin al-Marg'iloniy ayri'qsha wori'n iyeleydi. **1178-ji'li'** ulama wo'zinin' 4 tom, **53 pasi'ldan** ibarat bolg'an «Hidoya» (Tuwri' jol) shi'g'armasi'n jazi'p tamamladi'. Bul shi'g'armada ulama adamlar arasi'ndagi' qatnasi'qlar qanday boli'w kerek yekenligin huquq tiykari'nda ko'rsetip berdi. Ko'p a'sirler dawami'nda mine usi' kitap huquqtani'wshi'li'q (fikx) boyi'nsha qollanba boli'p keldi. Woyani'w da'wirinin' woyshi'llari' da Burxaniddin al-Marg'iloniydin' **ha'rbir** insanni'n' ta'biyiy huquqlari'na, wol mine usi' ma'mlekettin' puqarasi' yekenligi yamasa kerisinshe yekenligine qaramastan, boysi'ni'wi'n ni'zamlasti'ri'w ha'm **ta'miyinlew** za'ru'rli'gi haqqi'ndagi' ideyasi'n jaqladi'. Mine, usi' da'wirden baslap ma'mleketke pu'tkilley basqasha - shaxsti'n' huquqlari'n ayaq asti' yetetug'i'n instituti' si'pati'nda yemes, al woni'n' insan ha'm ja'miyet ma'plerine xi'zmet yetiwi ko'z qarasi'nan qaralmaqta. Ta'biyiy huquqlar ideyasi' du'nyadag'i' ha'r qi'yli' ma'mleketlerdin' Konstituciya'li'q huquqi'nda wo'z ko'rinishin tapqan. Insan yen' ag'la qa'diriyat yekenligi tiykarg'i' ni'zam menen Wo'zbekstanda da atap ko'rsetilgen. Solay yetip, Konstituciya'zda insanni'n' huquq, yerkinliklerin atap ko'rsetiw, boysi'ni'w ha'm qorg'aw ma'mleket minnetlemesi degen qag'i'yda bekkemlep qoyi'lg'an. Wonda «ba'rshe du'nyali'q jarati'li's ishindeg'i' yen' ulli'si' – insan» yekenligi ayqi'n ja'mlestirilgen. Insandi' **uli'g'law**, woni' qorg'aw ha'm **ha'rtarepleme** jetilistiriw Konstituciya'zdi'n' tiykarg'i' ideyasi'na aylandi'ri'lg'an. Bul bolsa Konstituciya'zdi'n' yen' u'lken ha'm a'hmiyetli bo'limi «Insan ha'm puqaralardi'n' tiykarg'i' huquqlari', yerkinlikleri ha'm minnetleri» dep atalg'an II bo'limi boli'p yesaplanadi'. Konstituciya'zda tek puqaralardi'n' huquqlari' g'ana belgilep qoyi'lmastan, si'rt ma'mleketlerdin' ha'm de puqarali'g'i' bolmag'an insanalardi'n' tiykarg'i' huquqlari', yerkinlikleri haqqi'nda qag'i'ydalari' da bekkemlengen.

Usi' qag'i'ydalarda puqaralar wo'z huquq ha'm yerkinliklerinen duri's paydalani'wlari' ha'm moyni'na ju'klengen minnetlerin hadal, hu'jdan menen wori'nlawi' sha'rt yekenligi ha'm de ma'mleket organlari', lawazi'mli' shaxslar puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliklerin isenimli ha'm na'tiyjeli yengiziwge juwapker yekenligi bayan yetiledi. Bul qag'i'ydalar ni'zamli'li'q, puqaralardi'n' uluwma ten'ligi, puqara ha'm ma'mlekettin' bir-birine bolg'an huquqlari' ha'm minnetleri menen **wo'z ara** baylani'sli' yekenligi, jeke ha'm ja'miyetlik ma'plerinin' birleskenliginen ibarat. Adamlardi'n' ni'zam aldi'nda kelip shi'g'i'wi'na qaramastan ten' yekenligi huquqi'y hu'jjetlerde bekkemlep berilgen.

Adamlardi'n' barli'g'i wo'z qa'dir-qi'mbat'i ha'm huquqlari' boyi'nsha yerkin ha'm ten' halda du'nyag'a keledi. Adamlar aqi'l-woyi' ha'm hu'jdani' menen quwatlandi'ri'lg'an boli'p yesaplanadi' ha'm bir-birlerine dosli'q ruwx'i'nda is ali'p bari'wlari' sha'rt.

Insan huquqlari' haqqi'nda ja'han Deklaraciya'si', 1-statya

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' barli'q puqaralari' ji'ni'si'ni'n', rasasi'ni'n', milletin', tilin', dinin', socialli'q shi'g'i'si'ni'n', isenimlerinin', jeke ha'm ja'miyetlik awhali'ni'n' ayi'rmashi'li'g'i'na qaramastan birdey huquqlarg'a ja'ne yerkinliklarga iye ha'm ni'zam aldi'nda ten'.

Jen'illikler tek ni'zam menen belgileniwi mu'mkin ha'm socialli'q a'dillik principlerine sa'ykes keliwi tiyis.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 18-statya

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' VI bap 21-23-statyalari' «Puqarali'q» dep atali'p, usi' statyalarda Wo'zbekstan Respublikasi'nda puqarali'qqa tiyisli q'agi'ydalar bayan yetilgen. Puqarali'q ma'sele siyasiy ma'sele. Alg'ashqi' ja'miyette puqarali'q tu'sinigi bolmag'an, wo'ytkeni wonda ma'mleket si'yaqli' sho'lkem de bolmag'an. Puqarali'q ta'rtpileri ma'mleket ha'm huquq si'yaqli' ja'miyetlik ha'diyseler payda boli'wi' na'tiyjesinde qa'liplesip, wonda ma'mleket ni'zamlar arqali' adamlardi' wo'z puqaralari' si'pati'nda ta'n ali'w tiykarlari'n belgiley baslag'an. Shaxs ha'm ma'mleket arasi'nda **wo'z ara** qatnasi'q puqarali'q ta'rtpileri menen belgilenedi.

Puqarali'q – bul shaxsti'n' belgili bir ma'mleketke tiyisliligin bildiretug'i'n, shaxs penen ma'mleket arasi'ndag'i' turaqli'li'q, siyasiy, huquqi'y baylani'slardi' ani'qlaytugi'n tu'sinik. Bul baylani'slar ma'mleket ha'm shaxsti'n' **wo'z ara** huquq ha'm minnetlerin ani'qlawda ko'zge taslanadi'.

Puqarali'q insanni'n' ma'mleket penen huquqi'y baylani'slari'n an'latadi'. Ma'mleket wo'z ni'zamlari'nda insanni'n' huquqi'y biyligin, yag'ni'y insanni'n' ma'mleketke, woni'n' organlari'na ha'm basqa shaxslarg'a bolgan worni'n belgileydi.

Puqara yesaplang'an shaxs wo'z ma'mleketinin' aymag'i'nda da, tap sonday-aq, wonnan si'rtta da woni'n' qorg'awi'nda ha'm qarmagi'nda boladi' ha'm de puqarag'a bekkemlep qoyil'g'an barli'q huquqlardan toli'g'i' menen paydalanadi'. Wo'z na'wbetinde puqaralar wo'z ma'mleketi ni'zamlari'na boysi'ni'wlari', wo'z puqarali'q minnetlemelerin wori'nlawi' sha'rt.

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' tiykari'nda **1992-ji'l 2-iyulda 45 statyadan ibarat bol'gan** «Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarali'g'i' haqqi'nda»g'i' Ni'zami' qabi'l yetilgen. Usi' huquqi'y hu'jjetlerde Wo'zbekstanda puqarali'q ma'seleleri, insannin' puqarali'qqa iye boli'w tiykarlari', puqarali'qti' tasti'yi'qlawshi' hu'jjetler, Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'n ali'w, Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'ni'n' toqtati'li'wi', ata-anani'n' puqarali'g'i' wo'zgergende ha'm perzentlikke ali'ng'anda balalardi'n' puqarali'g'i', puqarali'q haqqi'nda jumi'slardi' ju'rgiziwshi Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik ken'esleri ha'm wolardi'n' wa'killiklari, Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' ma'selelerine tiyisli arzalar ha'm usi'ni'slardi' ko'rip shi'g'i'w, puqarali'qqa tiyisli qararlardi'n' wori'nlani'wi', lawazi'mli' shaxslardi'n' puqarali'q ma'selelerine tiyisli ni'zamg'a qarsi' is-ha'reketleri u'stinen shag'i'm yetiw, **xali'q arali'q sha'**rtnamalardi'n' qollani'li'wi' si'yaqli' yen' ahmiyetli ma'seleler bayan yetilgen. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 21-statyasi' **ha'm de** «Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarali'g'i' haqqi'nda»g'i'

ni'zamni'n' 1-2- statyalari' boyi'nsha Wo'zbekstan aymag'i'nda birden-bir puqarali'q wornati'ladi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'nda respublikani'n' pu'tkil aymag'i' ushi'n birden-bir puqarali'q belgilenedi.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarali'g'i', wog'an yerisiw tiykarlari'na qaramastan, ha'mme ushi'n ten'dey boli'p tabi'ladi'.

Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' puqarasi' bir waqi'tta Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarasi' boli'p tabi'ladi'.

Puqarali'qqa yerisiw ha'm wonnan ayri'li'p qali'w tiykarlari' ha'm ta'rtibi ni'zam menen belgilenedi.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 21-statya

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarali'g'i'n tasti'yi'qlaytug'i'n tiykar'g'i' hu'jjet pasport yesaplanadi'. **Pasport** – (italyan tilinen ali'ni'p «portqa kiriw ushi'n ruxsatnama») – puqarali'qti' tasti'yi'qlawshi' hu'jjet. Pasport ali'ng'ang'a shekem tuwi'lg'anli'q haqqi'ndag'i' guwali'q yamasa shaxsti'n' puqarali'g'i'na tiyisli mag'luwmatlar bolg'an hu'jjet woni'n' puqarali'g'i'n tasti'yi'qlawshi' hu'jjet yesaplanadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' puqarasi'ni'n' pasporti'n beriw ta'rtibi Wo'zbekstan Respublikasi' **Prezidentinin' 1999-ji'l 26-fevraldag'i' «Wo'zbekstan Respublikasi'nda pasport sistemasi' haqqi'nda»g'i' Pa'rmani' menen tasti'yi'qlang'an «Wo'zbekstan Respublikasi'nda pasport sistemasi' haqqi'nda» g'i' ni'zami' menen belgilenedi.** «Wo'zbekstan Respublikasi'nda Pasport sistemasi' haqqi'nda»g'i' ni'zamg'a tiykarlani'p, Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' 16 jasqa tolg'an barli'q puqaralari'na Wo'zbekstan Respublikasi' puqarasi' pasporti' beriliwi sha'rt dep ko'rsetilgen. Pasport respublika ishki isler organlari' ta'repinen beriledi.

Wo'zbekstan Respublikasi' puqarasi' pasporti' pu'tkil Wo'zbekstan Respublikasi'nda bir u'lgide wo'zbek, rus, **anglichan** tillerinde, Qaraqalpaqstan Respublikasi'nda qaraqalpaq, wo'zbek, rus ha'm **anglichan** tillerinde tayarlanadi' ha'm wol 32 betten ibarat. Ha'rbir shaxs wo'zin puqara si'pati'nda tasti'yi'qlaytug'i'n hu'jjet yesaplang'an Wo'zbekstan Respublikasi' pasporti'n qa'sterlep saqlawi', pasport sistemasi' qag'i'ydalari'na boysi'ni'wi' sha'rt. Puqaralar pasport sistemasi' qag'i'ydalari'n buzg'anli'g'i' ushi'n Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zamshi'li'g'i'nda belgilengen ta'rtipte juwap beredi. 2009-ji'l 23-iyunda **Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' «Wo'zbekstan Respublikasi'nda pasport sistemasi'n jetilistiriw haqqi'nda»g'i' PP-4117-sanli' Pa'rmani' ha'm 2011-ji'l 5-yanvarda qabi'llang'an «Wo'zbekstan Respublikasi'nda pasport sistemasi'n jetilistiriwge tiyisli qosi'msha shara-ilajlar haqqi'nda» g'i' Pa'rmani'na muwapi'q ma'mleketimizde jan'a pasport sistemasi'na wo'tiw belgilep berilgen, sebebi Wo'zbekstan Respublikasi' Xali'q arali'q aviაციyasi' sho'lkemi (IKAO) ni'n' ten' huquqli' ag'zasi'.** Bul sho'lkemge ag'za bolg'an ma'mleketlerge ju'kletilgen talaplardi'n' biri elektron mashina yesaplaytug'i'n hu'jjetler, yag'ni'y pasport qa'wipsizligin ta'miyinlewde standart talaplari'na a'mel yetiw kerek. Jan'a biometrik pasport penen yeki basqi'shta 2015-ji'lg'a shekem ta'miyinlew ko'zde tuti'lg'an. A'meldegi pasport 2015-ji'lg'a shekem haqi'yqi'y yesaplanadi'. Jan'a u'lgidegi biometrik pasport lati'n grafikasi'nda jazi'li'p, wo'zbek, anglichan tillerinde, al Qaraqalpaqstan Respublikasi' ushi'n qaraqalpaq, wo'zbek, anglichan tillerinde tayarlanadi' ha'm 36 betten ibarat boladi'. Jan'a pasport 10 ji'l

mu'ddetke beriledi. Yegerde 16 jasqa tolmag'an puqara si'rt yelge shi'g'atug'i'n bolsa, wolarg'a 5 ji'l mu'ddetke pasport beriledi. Al, 1 jasqa tolmag'an bala si'rt yelge shi'g'atug'i'n bolsa, wog'an 2 ji'l mu'ddetke pasport beriliwi na'zerde tuti'ladi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'nda jasawshi' ha'rbir adam puqara boli'w huquqi'na iye. «Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' haqqi'nda»g'i' ni'zamni'n' 12-statyasi'na muwapi'q, Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'na iye boli'wi' to'mendegi tiykarlar boyi'nsha a'melge asi'ri'ladi':

1. Wo'zbekstan puqaralari'nan tuwi'lg'an balalar wolar ma'mleket aymag'i'nda yamasa si'rt yelde tuwi'lsa da, Wo'zbekstan puqarasi' yesaplanadi'. Yeger ata-analardan birewi Wo'zbekstan puqarasi', yekinshisi si'rt yel puqarasi' bolsa, tuwi'lg'an bala Wo'zbekstanda tuwi'lsa Wo'zbekstan puqarasi' yesaplanadi'. Yeger sonday ata-anadan bala ma'mleketimizden si'rtta tuwi'lsa, woni'n' puqarali'g'i' ata-anani'n' kelisimine qarap belgilenedi. Ata-anasi' puqarali'qqa iye yemes shaxslardan tuwi'lg'an balalar Wo'zbekstanda tuwi'lsa, Wo'zbekstan puqarasi' yesaplanadi'. A'kesi belgisiz, anasi' belgili boli'p, Wo'zbekstanda tuwi'lg'an bala Wo'zbekstan puqarasi' yesaplanadi'.

2. Si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' bolmag'an shaxslar wo'z qa'lewi menen Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'ina qabi'l yetiliwi mu'mkin. Buni'n' ushi'n wolar to'mendegi sha'rtlerdi wori'nlawi' kerek:

a) si'rt yel puqarali'g'i'nan waz keshkende: bunda si'rt yel puqaralari'n Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'na qabi'l yetiw haqqi'nda Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti qarar qabi'l yetedi. Si'rt yel puqarasi' bolsa wo'z puqarali'g'i'ni'n' wo'zgertilgenligi haqqi'nda usi' ma'mlekettin' qatnasi'n ko'rsetiwshi hu'jjetti usi'ni'wi' sha'rt;

b) si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' bolmag'an shaxslar Wo'zbekstan aymag'i'nda keminde bes ji'l jasag'an bolsa, yag'ni'y son'g'i' bes ji'l dawami'nda Wo'zbekstan Respublikasi' aymag'i'nda turaqli' jasag'anli'g'i' ha'm ni'zamli' jasaw derekleri bar yekenligi tasti'yi'qlang'an halda;

v) Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'n ta'n alsa ha'm wori'nlasa, Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' qarari'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' aldi'nda ulli' xi'zmetleri yamasa ilim, texnika ha'm ma'deniyat tarawi'nda u'lken jetiskenlikleri bolg'an, sonday-aq Wo'zbekstan Respublikasi'n qi'zi'qti'ratug'i'n ka'sip yaki qa'nigelikke iye bolg'an ayi'ri'm shaxslarg'a usi' statyani'n' a, b ha'm v punktlerindeki talaplar yesapqa ali'nbawi' mu'mkin. Lekin, wolar da a'llette Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'n ta'n ali'wi ha'm wori'nlawi' sha'rt.

Yeger shaxs:

- Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyali'q sistemasi'n zorli'q penen wo'zgertiwdi jaqlap shi'qqan bolsa;

- Xi'zmeti Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyali'q principi'lerine qarsi' bolg'an partiyalar ha'm basqa sho'lkemlerge ag'za bolsa;

- Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ni'zamlari'na muwapi'q jazalanatug'i'n is-ha'reketleri ushi'n azatli'qtan ayri'lg'an ha'm usi' jazani' wo'tep ati'rg'an bolsa; woni'n' Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarali'g'i'na qabi'l yetiw haqqi'ndag'i' wo'tinishi wori'nlanbaydi'.

Wo'zbekstan puqaralig'i' beriledi:

- **tuwi'lg'an waqti'nda;**
- **Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'na qabi'l yetiw na'tiyjesinde;**
- **Wo'zbekstanni'n' xali'q arali'q sha'rtnamalari' menen na'zerde tuti'lg'an tiykarlar boyi'nsha;**
- **basqa ni'zamli' tiykarlar boyi'nsha.**

«Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' haqqi'nda» g'i' Ni'zam, 12-statya

Puqarali'q haqqi'ndag'i' ni'zamni'n' 19-21-statyalari'nda Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'ni'n' tamamlani'wi' ha'm jog'ali'wi' tiykarlari' belgilengen. Shaxsti'n' wo'tinishi boyi'nsha Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'nan shi'g'ari'li'wi' mu'mkin. Yeger usi' shaxslardi'n' Wo'zbekstan ma'mleketi aldi'ndag'i' minnetleri, qari'zlari' bolsa, ji'nayat islegen bolsa ruxsat berilmeydi.

Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'na qabi'l yetiw, puqarali'qti' qayta tiklew, puqarali'qtan shi'g'i'w ha'm woni' jog'alti'w ma'seleleri Prezident pa'rmani' menen ra'smiylestiriledi. Wo'zbekstan Respublikasi' puqaralig'i' ma'seleleri boyi'nsha qararlardi'n' wori'nlani'wi' u'stinen qadag'alaw Prezident jani'ndag'i' Puqarali'q ma'seleleri boyi'nsha komissiya ta'repinen a'melge asi'ri'ladi'.

To'mendegiler Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'ni'n' toqtati'li'wi' (tamamlani'wi') ushi'n tiykar boli'wi' mu'mkin:

- **Wo'zbekstan puqarali'g'i'nan shi'g'i'w;**
- **Wo'zbekstan puqarali'g'i'n jog'alti'w (ayri'li'w);**
- **Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' xali'q arali'q sha'rtnamalari'nda na'zerde tuti'lg'an tiykarlarg'a muwapi'q;**
- **«Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' haqqi'nda» g'i' ni'zamda na'zerde tuti'lg'an basqa da tiykarlar negizinde.**

«Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' haqqi'nda»g'i' Ni'zam, 19-statya

To'mendegi jag'daylarda shaxs Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'n jog'altadi' (Wo'zbekstan puqarali'g'i'nan ayri'ladi'):

- **Shaxs si'rt ma'mlekette a'skeriy xi'zmetke, qa'wipsizlik xi'zmeti mekemelerine, policiya, armiya mekemelerine yamasa ma'mleket ha'kimiyati' ha'm basqari'w'n'i'n' basqa mekemelerine jumi'sqa kiriwi na'tiyjesinde;**
- **Yeger si'rt yelde turaqli' bes ji'l dawami'nda keshirimli sebeplersiz konsulli'q yesabi'nda turmag'an bolsa;**
- **Yeger Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' jalg'an mag'luwmatlar yamasa qa'lbeki hu'jjetlerdi usi'ni'w arqali' ali'ng'an bolsa;**

«Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' haqqi'nda»g'i' Ni'zam, 21-statya

Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' pa'rmani' shi'qqan ku'nnen baslap Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarali'g'i' jog'alti'ladi'. Ma'selen, ata-analari' si'rt yelde islep ati'rg'an balalar wo'z ata-analari'nan aji'rali'p qalsa, wolardi' si'rt yellikler bag'i'p alsa, wolar 14 jasqa kirgennen son' Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'n

wo'z-wo'zinen jog'altadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' ma'seleleri boyi'nsha jumi'slardi' to'mendegi uyi'mlar a'melge asi'radi':

- ❖ Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Prezidenti;
- ❖ Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ishki isler ministrligi;
- ❖ Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Si'rtqi' isler ministrligi;
- ❖ Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' diplomatiyalig' wa'kilxanalari'

(yelshixanalari) ha'm konsulxanalari'.

Yelimizde puqaralari'mi'zdan ti'sqari' si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' joq shaxslardi'n' da huquq ha'm yerkinligi ten'dey qorg'aladi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' aymag'i'nda turg'an si'rt yel puqaralari'na ha'm puqarali'g'i' joq adamlarg'a xali'q arali'q huquq normalari'na muwapi'q huquqlar ha'm yerkinlikler ta'miyinlenedi.

Wolarg'a Konstituciya menen, Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ni'zamlari' menen, xali'q arali'q sha'rtnamalari' menen belgilengen wazi'ypalar ju'klenedi.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 23-statya

Si'rt yel puqaralari' – Wo'zbekstan aymag'i'nda jasap ati'rg'an, basqa si'rt ma'mleketlerdin' puqarali'g'i'na iye bolg'an shaxslar. Wolardi'n' Wo'zbekstanda boli'wi'na tu'rli sebepler bar.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarasi' bolmag'an ha'm wo'zini'n' si'rt yel puqarasi'na tiyisliligini ko'rsetiwshi da'lillari bolg'an shaxslar si'rt yel puqaralari' dep ta'n ali'nadi'.

Puqarali'g'i' bolmag'an shaxsti'n' huquqi'y ta'riypi «Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' haqqi'nda» g'i' ni'zamni'n' 11-statyasi'nda to'mendegishe belgilengen:

Wo'zbekstan Respublikasi' aymag'i'nda jasap turg'an halda Wo'zbekstan Respublikasi' puqarasi' bolmag'an ha'm si'rt ma'mleket puqarali'g'i'na tiyisli yekenin da'lilleytug'i'n hu'jjetleri bolmag'an shaxslar puqarali'g'i' bolmag'an shaxslar dep yesaplanadi'.

«Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i' haqqi'nda»g'i' Ni'zami', 11-statya

Si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' joq shaxslar Wo'zbekstan Konstituciyasi' ha'm ni'zamlari'nda na'zerde tutilg'an huquq ha'm yerkinliklerden, sonday-aq wo'zlerin qorg'awi' ushi'n sud organlari'na xabarlasadi'. Sol waqi'tti'n' wo'zinde Wo'zbekstan puqaralari' menen bir qi'yli' wazi'ypalardi' atqaradi'. Respublikami'zda turaqli' jasawshi' si'rt yel puqaralari'ni'n' huquq ha'm yerkinlikleri waqti'nsha jasawshi'larg'a qarag'anda ken'irek boladi'. Si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' joq shaxslar islegen huquqbuzarli'qlari' ushi'n yelimiz puqaralari' menen ten'dey tiykarda juwap beradi ha'm Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zamlari' menen juwapkershilikke tartiladi'. Sirt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' joq shaxslardi'n' ayiri'm huquqlari' sheklep qoyiladi'. Wolar wa'killik organlari'na deputat boli'p saylana almaydi', saylawg'a, referendumlarg'a qatnasa almaydi'. Wolar quralli' ku'shler qatari'na, milliy qa'wipsizlik xi'zmetinde, ishki isler organlari'nda islewi mu'mkin yemes. Wo'zbekstan puqaralari'ni'n' Konstituciyali'q huquqlari', tiykari'nan, 3 toparg'a bo'linedi:

1. Jeke huquq ha'm yerkinlikler (VII bap 24-31-statyalar)

2. siyasiy huquqlar (VIII bap 32-35-statyalar)

3. ekonomikali'q ha'm ja'miyetlik huquqlar (IX bap 36-42-statyalar)

Insan huquq ha'm woni'n' yerkinlikleri pu'tkil du'nyada tiykarg'i' ma'sele boli'p, woni' qorg'awda BMSH xi'zmeti u'lken. BMSH 1945-ji'l 24-oktyabrde du'zildi. Bu'gingi ku'nde bul sho'lkemge du'nyani'n' 193 ma'mleketi ag'za, al yeki ma'mleket (Vatikan, Palestina) gu'zetiwhi statusqa iye boli'p kirgen. BMSH wo'z qurami'na ko're 6 tiykarg'i' organ, komitet ha'm komissiyalardan ibarat:

1. Bas Assambleya

2. Qa'wipsizlik Ken'esi

3. Ekonomikali'q ha'm socialli'q Ken'es

4. Qa'wenderlik Ken'esi

5. Xali'qarali'q Sud

6. BMSH Sekretariati'.

BMShti'n' ra'smiy tiller: anglichan, ispan, rus, arab, francuz, qi'tay.

Wo'zbekstan bul sho'lkemge 1992-ji'l 2-martta ag'za boldi'. Tashkent qalasi'nda 1993-ji'l BMSH wa'kilxanasi' ashi'ldi'.

BMSH insan huquqlari' boyi'nsha 70 tu'rli tiykarg'i' hu'jjet qabi'l yetken bolsa, Wo'zbekstan soni'n' 35 in ratifikaciya yetken. Wo'zbekstan 1991-ji'l 30-sentyabrde Insan huquqlari' ja'han Deklaraciya'si'n ra'smiy ta'n aldi'.

BMSH ta'repinen qabi'l yetilgen insan huquqlari' boyi'nsha tiykarg'i' hu'jjetler:

✓ Insan huquqlari' pu'tkil ja'ha'n Deklaraciya'si' (1948-ji'l 10-dekabr)

✓ Ekonomikali'q, ja'miyetlik ha'm ma'deniy huquqlar haqqi'ndag'i' xali'q arali'q Pakt

✓ Puqarali'q huquqlari' ha'm siyasiy huquqlar haqqi'ndag'i' xali'q arali'q Pakt (1966-ji'l 19-dekabr)

3-§ boyi'nsha iyelegen bilimlerde bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Puqara degenimiz ne?

2. Puqarali'q isler qaysi' hu'jjetler menen ta'rtipke sali'nadi'?

3. Puqarali'q qalay belgilenedi?

4. Si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' joq shaxslar kimler?

5. Si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' joq shaxslardi'n' huquq ha'm yerkinlikleri qalay ta'miynlenedi?

§4-5. PUQARALARDI'N' JEKE, SIYASIY, EKONOMIKALI'Q HA'M SOCIALLI'Q HUQUQ HA'M YERKINLIKLERI

Jeke huquq ha'm yerkinlikler insanni'n' aji'ralmas huquqlari' yesaplanadi'. Wolar ta'biyiy jasaw huquqi'nan kelip shi'g'adi'. Konstituciyami'zdi'n' VII babil 24-31-statyalari'nda jeke huquq ha'm yerkinlikler bekkemlep berilgen. Insannin' jeke huquq ha'm yerkinliklerine to'mendegiler kiredi:

- jasaw huquqi';

- yerkinlik ha'm adamni'n' jeke basi'na qol qati'lmasli'q huquqi';

- ar-nami's ha'm jeke **wo'mirge qasti'yanli'qtan qorg'ani'w** huquqi';
- bir jerden yekinshi jerge ko'shiw ha'm jasaw woni'n yerkin tan'law huquqi';
- turaq jayg'a **qol qati'lmasli'q**;
- hu'jdan yerkinligi huquqi';
- pikir, so'z ha'm isenim yerkinligi huquqi';

Insan huquqlari' ishinde yen' ulli'si' ha'm muxaddesi woni'n' jasaw huquqi' yesaplanadi'.

Jasaw huquqi'- ha'rbir adamni'n' aji'ralmas huquqi' boli'p tabi'ladi'. Wog'an qol qati'w yen' awi'r ji'nayat boli'p tabi'ladi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 24-statya

Ha'rbir insan jasaw, yerkinlik ha'm shaxsi'na qol qati'lmasli'q huquqi'na iye.

Insan huquqlari' haqqi'nda ja'han Deklaraciya'si, 3-statya

Ha'rbir insanni'n' jasaw huquqi' - woni'n' aji'ralmas huquqi'. Bul huquq ni'zamlar menen qorg'aladi'. Heshkim wo'zbasi'mshali'q penen insandi' jasaw huquqi'nan ayi'ra almaydi'.

Puqara huquqlari' ha'm siyasiy huquqlar haqqi'ndag'i' Pakt, 6-statya

Xali'q arali'q huquqti'n' insani'yli'q qag'i'ydalari'nan kelip shi'g'i'p, Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' insanni'n' jasaw huquqi'n' tikkeley ha'm aji'ralmas dep dag'azalaydi' ha'm kepillik beredi. Insanni'n' jasaw huquqi' ha'r qi'yli' ni'zamlar menen de qorg'aladi'. Bulardi'n' ishinde Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ji'nayat Kodeksi ayri'qsha wori'n' iyeleydi. Insandi' jasaw huquqi'nan ayi'rg'ani' ushi'n Ji'nayat Kodeksinde uzaq mu'ddetli azatli'qtan ayi'ri'w si'yaqli' jazalar belgilengen. Yelimizde 2005-ji'l 1-avgustta «Wo'zbekstan Respublikasi'nda wo'lim jazasi'n biykar yetiw haqqi'nda» g'i' **Prezident Pa'rmani'** qabi'l yetilip, Parmang'a tiykarlani'p 2008-ji'l 1-yanvardan baslap yelimizde wo'lim jazasi' biykar yetildi.

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 26-statyasi'nda:

«Sudta ja'riyali'li'q joli' menen qaralmag'ansha, ayi'bi' ni'zamli' ta'rtipte ani'qlanbag'ansha, ji'nayat islewde ayi'plang'an ha'rbir adam ayi'psi'z dep yesaplanadi', bunda wog'an wo'zin qorg'aw ushi'n barli'q mu'mkinshilikler ta'miynlenedi»- dep ayi'psi'zli'q prezumciyasi' belgilengen. «Heshkim qi'ynawlarg'a, ku'sh jumsawg'a, basqa da ayawsi'z ha'reketke yamasa adamni'n' ar-nami'si'na tiyetug'i'n mu'na'sibetke duwshar bolmaydi'. Wo'zinin' kelisimisiz heshkim medicinali'q yamasa ilimiy ta'jiriybelerge tarti'lmaydi'»- dep belgilenip qoyi'lg'an. Ha'rbir puqara wo'zinin' buzi'lg'an huquqlari'n sud arqali' qorg'aw huquqi'na iye. Puqaralardi'n' sud ta'repinen qorg'ali'w huquqi'ni'n' mazmuni' Wo'zbekstan Respublikasi' «Puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliklerin buzatug'i'n is-ha'reketleri ha'm qararlari' u'stinen sudqa shag'i'm yetiw haqqi'nda»g'i' 1995-ji'l 30-avgust Ni'zami'nda bayan yetilgen. Bul ni'zam tek yelimiz puqaralari' yemes, si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' joq shaxslardi'n' **da sudqa mu'ra'ja'a't yetiw huquqi'n** kepillaydi. **Puqarani'n'** turaqli' yaki waqti'nsha jasap turg'an jayi' woni'n' turaq jayi'na kiredi. Mi'sali': kvartira, u'y, dacha, jataqخانadag'i' bo'lme, miymanxanadag'i' nomer, poezddag'i' kupe ha'm usig'an usag'anlar boli'w mu'mkin. Heshbir shaxs ruxsatsi'z

birewdin' turaq jayi'na kiriwine **haqi'li' yemes**. Turaq jaydi' tintiw tek prokurordi'n' sankciyasi' yaki sudti'n' qarari' tiykari'nda wo'tkeriliwi mu'mkin. Puqaralardi'n' razi'li'g'i'si'z wolardi'n' turaq jayi'na kiriw wo'rt, gaz yamasa suw ta'miyinati' sistemasi'ndag'i' apatshi'li'qlarda g'ana jol qoyi'ladi'. Sonday-aq, puqaralardi'n' xat ali'si'wi' ha'm telefonda so'ylesiwlerinin' si'ri'n a'shkara yetiwi mu'mkin yemesligi Konstituciya'mi'zdi'n' 27-statyasi'nda belgilep berilgen. Bulardan ti'sqari' ha'rbir puqara Konstituciya'mi'zdi'n' 28-statyasi'na muwapi'q bir jerden yekinshi jerge ko'shiw ha'm jasaw worni'n yerkin tan'law huquqi'na da iye.

Ha'rbir adam woy-pikir, so'z ha'm isenim yerkinligine iye. Ha'rbir adam ha'zirgi konstituciya'li'q du'zimga qarsi' bag'darlang'ani'nan ti'sqari' ha'm ni'zamda belgilengen basqa sheklewlerden ti'sqari' ha'rqanday ma'limlemeni izlestiriwge, ali'wg'a ha'm tarati'wg'a haqi'li'.

Pikirler yerkinligi ha'm wolardi' bildiriw yerkinligi ma'mleketlik yamasa basqa da qupi'ya da'liller boyi'nsha ni'zam menen shekleniwi mu'mkin.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n Konstituciya'si, 29-statya

Konstituciya'mi'zdi'n' 29-statyasi'na muwapi'q ha'rbir puqara yerkin so'ylew, pikirlew, xabar ali'w ha'm woni' tarqati'w huquqi'na iye. Tek ma'mleketlik si'rlar menen baylani'sli' jag'daylarda g'ana shekleniwi mu'mkin.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n ma'mleket si'rlari':

- ma'mleket si'rlari'
- a'skeriy si'rlari'
- xi'zmet si'rlari' boli'p bo'linedi.

Ma'mleket si'rlari'n yaki a'skeriy si'rlardi' a'shkara yetiw Wo'zbekstan Respublikasi' Ji'nayat Kodeksinin' 162-163-statyalari'na muwapi'q ji'nayi'y juwapkershilikke tarti'ladi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciya'si'ni'n 31-statyasi'nda ha'mme ushi'n hu'jdan yerkinligi kepillenedi. Ha'rbir insan qa'legen dinge iseniw yamasa heshbir dinge isenbew huquqi'na iye. Diniy ko'zqaraslardi' ma'jbu'riy sin'diriwge jol qoyi'lmaydi' dep belgilenedi. Ma'mleket penen diniy sho'lkemler wortasi'ndag'i' qatnasi'qlar Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n 1998-ji'l 1-mayda qabi'l yetilgen, **23 statyadan ibarat bolg'an**, «Hu'jdan yerkinligi ha'm diniy sho'lkemler haqqi'nda»g'i' Ni'zami' menen ta'rtipke sali'nadi'. **Bug'ingi ku'nde musi'لمانlar uyi'mi' basqari'wi' asti'nda A'dillik ministr'liginen dizimnen wo'tken yeki min'nan zi'yat diniy sho'lkemler ha'm 16 diniy konfessiyalar xi'zmet ko'rsetip turi'pti'**. Bunnan ti'sqari' yelimizde 1999-ji'l 7-aprel ku'ni Prezident Pa'rmani' menen Tashkent Islam universiteti sho'lkemlestirildi.

Siyasiy huquqlar insanni'n tiykarg'i' huquqlari'ni'n biri yesaplanadi'. Konstituciya'mi'zdi'n' VIII babi' 32-35-statyalari'nda siyasiy huquqlar bekkemlep berilgen. Insanni'n siyasiy huquqlari'na to'mendegiler kiredi:

- ❖ ja'miyet ha'm ma'mleket islerin basqari'wda tikkeley yaki wo'z wa'killeri arqali' qatnasi'w huquqi'; (32-statya)
- ❖ mitingler, ti'ni'sh ji'ynali'slar ha'm demonstraciya'lar ko'rinishinde belsendilik ko'rsetiw huquqi'; (33-statya)
- ❖ ka'siplik awqamlar, siyasiy partiyalar ha'm basqa ja'miyetlik birlespelerge ja'mlesiw huquqi'; (34-statya)

❖ wa'killikli organlar ha'm uyi'mlarg'a arzalar, wo'tinishler, shag'i'mlar menen mu'ra'ja' a't yetiw huquqi'; (35-statya)

Sunday-aq, saylaw ha'm saylani'w huquqi' da siyasiy huquqlarg'a kiredi. Puqaralar ma'mleket islerine wo'zleri tikkeley qatnasadi'. Buni' saylawlar ha'm referendumlarg'a qatnasi'w arqali' a'melge asi'radi'. Soni'n' menen birge wo'z wa'killeri arqali' da qatnasadi'. Bug'an Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ha'm Oliy Majlis deputatlari'n mi'sal yetsek boladi'. Insan wo'z pikir ha'm ko'z qaraslari'n ji'ynali'slar, mitingler ha'm demonstraciylar arqali' bildiredi. Bunday ha'reketler yerkin boli'p, tek g'ana ma'mleketke qa'wip tuwg'izg'an jag'dayda g'ana toqtati'li'p yaki qadag'an yetilip qoyi'li'w mu'mkin.

Ja'miyet birlespeleri de puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliklerin a'melge asi'radi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'nda ni'zam menen belgilengen ta'rtipte dizimge ali'ng'an ka'siplik awqamlar, siyasiy partiyalar, ilimpazlardi'n' ja'miyetleri, hayalqi'zlar sho'lkemleri, veteranlardi'n' ha'm jaslardi'n' sho'lkemleri, do'retiwshi awqamlar, puqaralardi'n' g'alaba ha'reketleri ha'm basqada birlespeler **ja'miyetlik birlespeler** dep tani'ladi' (Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' III bap Ja'miyetlik birlespeler 56-statya).

Konstituciyali'q du'zimdi ku'sh penen wo'zgertiwdi maqset yetip qoyg'an, respublikani'n' suverenitetine, pu'tinligine ha'm qa'wipsizligine, woni'n' puqaralari'ni'n' Konstituciyali'q huquqlari'na ha'm yerkinliklerine qarsi' ha'reket yetetug'i'n, uri'sti', socialli'q, milliy, rasali'q ha'm diniy dushpanli'qti' na'siyatlaytug'i'n, xali'qti'n' densawli'g'i'na ha'm a'dep-ikramli'li'g'i'na qol qatatug'i'n siyasiy partiyalar, basqa da ja'miyetlik birlespeler, sunday-aq a'skeriylestirilgen birlespeler, milliy ha'm diniy belgiler boyi'nsha siyasiy partiyalar du'ziw ha'm wolardi'n' jumi's islewi qadag'an yetiledi. Qupi'ya ja'miyetler ha'm birlespeler du'ziw qadag'an yetiledi (Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' III bap Ja'miyetlik birlespeler 57-statya).

Ka'siplik awqamlar xi'zmetkerlerdin' socialli'q-ekonomikali'q huquqlari'n ha'm ma'plerin bildiredi ja'ne qorg'aydi'. Ka'siplik sho'lkemlerge ag'zali'q - i'qti'yarli' boladi' (Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' III bap Ja'miyetlik birlespeler 59-statya). Diniy sho'lkemler ha'm birlespeler ma'mleketten aji'rati'lg'an ha'm ni'zam aldi'nda ten'. Ma'mleket diniy birlespelerdin' jumi'si'na aralaspaydi' (Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' III bap Ja'miyetlik birlespeler 61-statya).

Ja'miyetlik birlespelerdi tarqati'w, wolardi'n' jumi'si'na ti'yi'm sali'w yamasa sheklew jag'daylari' tek sudti'n' sheshimi tiykari'nda boli'wi' mu'mkin (Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' III bap Ja'miyetlik birlespeler 62-statya).

Siyasiy partiyalar da ja'miyet ha'm ma'mleket rawaji'na xi'zmet yetedi. Siyasiy partiyalar du'ziw ha'm wolardi'n' xi'zmet ko'rsetiw principi' 1996-ji'l 27-dekabrde qabi'l yetilgen Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' «Siyasiy partiyalar haqqi'nda» g'i' Ni'zami'nda ani'q berilgen. Wolar:

- i'qti'yari'qli'q;
- ten' huquqli'q;
- wo'zin-wo'zi basqari'w;
- ni'zamli'li'q;
- a'shkarali'q;

Puqaralar partiyalarg'a ag'za boli'w huquqi'na iye.

Wo'zbekstan Respublikasi'nda bu'gingi ku'nde 4 siyasiy partiya (partiya so'zi lati'nsha «partio» so'zinen ali'ng'an boli'p, «bo'lemen», «aji'rataman» ma'nisin bildiredi) bar:

✓ Wo'zbekstan Xali'q demokratiyalı'q partiyasi' (XDP) – 1991-ji'l 1-noyabrde du'zilgen. «Wo'zbekstan ovozi», «Голос Узбекистана» gazetasi', «Muloqot» jurnali' bar.

✓ Wo'zbekstan «Adolat» social-demokratiyalı'q partiyasi' (ASDP) – 1995-ji'l 18-fevralda du'zilgen. «Adolat» gazetasi' bar

✓ Wo'zbekstan Milliy tiklanish demokratiyalı'q partiyasi' (MTDP) - 2008-ji'l 11-avgust (1995-ji'l 3-iyunda) du'zilgen. «Milliy tiklanish» gazetasi' bar.

✓ Wo'zbekstan Liberal demokratiyalı'q partiyasi' (LDP) – 2003-ji'l 3-dekabrde du'zilgen. «XXI a'sir» gazetasi' bar.

Bunnan aldi'n yelimizde 1992-ji'l «Vatan taraqqiyoti» partiyasi' ha'm 1998- ji'l «Fidokorlar» milliy demokratiyalı'q partiyasi' du'zilip xi'zmet yetti. 2000-ji'l 14-aprelde yeki partiyani'n qospa ma'ji'lisinde bul partiyalar birlesip, «Fidokorlar» milliy demokratiyalı'q partiyasi' dep ataldi'. 2008-ji'l 11-avgustta bul partiya da Milliy tiklanish demokratiyalı'q partiyasi' menen birigip wo'z xi'zmetin toqtatti'. Partiyalardan ti'sqari' 1995-ji'l du'zilgen «Xali'q birligi» ha'reketide xi'zmet yetedi. Woni'n' «Birlik», «Единство» gazetalari' bar. Ja'ne de ja'miyetlik birlespelerden 2001-ji'l 25-aprelde du'zilgen «Kamolot» JH atap wo'tsek boladi'.

Ti'ni'sh ma'jilislerge huquqlar ta'n ali'nadi'. Bul huquqtan paydalani'wg'a heshbir sheklew qoyi'lmaydi'. Ni'zamg'a muwapi'q qoyi'lg'an ha'm demokratiyalı'q ja'miyette ma'mleket ha'm ja'miyet qa'wipsizligi, ja'ma'a't ta'rtibi, xali'q salamatli'g'i' ha'm minez-qulqi' yamasa basqa shaxslardi'n' huquqlari' ha'm yerkinlik ma'pleri ushi'n za'ru'r bolg'an shekleniwler bular qatari'na kirmeydi.

1966-ji'l 19-dekabrde qabi'l yetilgen Puqarali'q ha'm siyasiy huquqlar haqqi'ndag'i' xali'q arali'q Pakt, 21-statya

Ha'rbir insan basqalardi' associyaciylar du'ziw, atap aytqanda, ka'siplik awqamlar sho'lkemlestiriw yerkinligi ha'm wo'z ma'plerin qorg'aw ushi'n usi'nday awqamlarg'a kiriw huquqi'na iye.

1966-jil 19-dekabrde qabi'l yetilgen Puqarali'q ha'm siyasiy huquqlar haqqi'ndag'i' xali'q arali'q Pakt, 22-statya

Puqarali'q ha'm siyasiy huquqlar haqqi'ndag'i' xali'q arali'q Paktten u'zindiler:

Ha'rbir insan yerkinlik ha'm jeke qol qati'lmasli'q huquqi'na iye. (9-statya)

Azatli'qtan ayri'lg'an barli'q shaxslar insaniy qatnasi'q ha'm qa'dir-qi'mbatin qa'sterlew huquqi'na iye. (10-statya)

Barli'q shaxslar sudlar ha'm tribunalar aldi'nda ten' yesaplanadi'. (14-statya)

Ha'rbir insan wo'z pikirin g'a'rebsiz bildiriw huquqi'na iye. (19-statya)

Harbir puqara heshbir kemsitiwsiz: a) ma'mleket islerin ju'rgiziwge qatnasi'w...; b) saylaw ha'm saylani'w; v) wo'z ma'mleketinde uluwma ten'lik tiykari'nda ma'mleket xi'zmetine kiriw...huquqi' ha'm imkani'na iye boli'wi' sha'rt (25-statya)

Siyasiy partiya - bul ko'zqaraslar, ma'pler ha'm maqsetlerdin' birligi tiykari'nda du'zilgen ha'm wo'z aldi'na ha'kimiyatti'n' ma'mleketlik organlari'n qa'liplestiriw ha'm de wolardi'n' jumi'si'nda qatnasi'wdi' maqset yetip qoyg'an puqaralardi'n' yerkli birlespesi boli'p yesaplanadi'.

Ekonomikali'q ha'm socialli'q huquqlar - bul huquqlar puqaralardi'n' normal turmi's keshiriwin ta'miyinleytug'i'n, jasaw ushi'n belgili da'rejede wo'zinin' materialli'q ha'm ruwxii'y talabi'n qanaatlandi'ratug'i'n huquqlar yesaplanadi'. Puqaralardi'n' ekonomikali'q ha'm ja'miyetlik tarawdag'i' huquqlari' Konstituciyami'zdi'n' IX bap, 36-42-statyalari'nda belgilengen. Wolar to'mendegiler:

- ✓ shaxslardi'n' mu'lk iyesi boli'w huquqi';
- ✓ miynet yetiw, yerkin ka'sip tan'law huquqi';
- ✓ a'dalatli' miynet sha'rayati'nda islew, jumissi'zli'qtan qorg'ani'w huquqi';
- ✓ dem ali'w huquqi';
- ✓ qartayg'anda, miynetke uqi'bi'n jog'altqanda ekonomikali'q ta'miyinleniw huquqi';
- ✓ qa'nigelik medicinali'q xi'zmetten paydalani'w huquqi';
- ✓ bilim ali'w huquqi';
- ✓ ilimiy ha'm texnikali'q do'retiwshilik yerkinligi, ma'deniyat tabi'slari'nan paydalani'w huquqlari'nan ibarat.

Mu'lk iyesi boli'w huquqi' - Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 36-statyasi'nda ko'rsetilgenindey: Ha'rbir shaxs mu'lk iyesi boli'wg'a haqi'li'. Bankke qoyg'an amanatlardi'n' si'r saqlani'wi'na ha'm miyras huquqi'na ni'zam menen kepillik beriledi. Mu'lk penen baylani'sli' barli'q qatnasi'qlar Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' menen birge Wo'zbekstan Respublikasi' Puqarali'q Kodeksi menen ta'rtipke sali'nadi'.

Ha'rbir puqarani'n' miynet yetiw, yerkin ka'sip tan'law huquqi', a'dalatli' miynet sha'rayati'nda islew, jumissi'zli'qtan qorg'ani'w huquqi', dem ali'w huquqi' tiykarg'i' ni'zami'mi'z benen birge Wo'zbekstan Respublikasi' Miynet Kodeksi menen de belgilenedi. Bul huquqlari'mi'z ishinde bilim ali'w huquqi'mi'z da kepillengen boli'p, 1997-ji'l 29-avgustta qabi'l yetilgen «Bilimlendiriw haqqi'nda» g'i' Ni'zam menen de ta'rtipke sali'nadi'.

Ma'mleketimizde wo'tkerilip ati'rg'an ekonomikali'q reformalar, bazar ekonomikasi', isbilermenlikke ken' jol ashi'w, mu'lkshiliktin' ha'r qi'yli' formalari'n qorg'aw na'tiyjesinde ma'mleketimiz bul huquqlardi'n' a'melge asi'ri'wi'na barg'an sayi'n ken'irek kepillik bermekte. Bazar qatnasi'qlari'n rawajlandi'ri'wg'a bag'darlang'an Wo'zbekstan ekonomikasi'ni'n' tiykari'n menshiktin' ha'rqi'yli' formalari' quraydi'. Ma'mleket tuti'ni'wshi' huquqlari'ni'n' arti'qmashli'g'i'n yesapqa ali'p, ekonomikali'q mashqulatti', isbilermenlikti ha'm miynet yerkinligin, menshiktin' barli'q formalari'ni'n' ten' huquqli'g'i'n ja'ne wolardi' huquqi'y qorg'awdi' kepilllestiredi. Jeke menshikke basqa da menshik tu'rleri menen bir qatarda qol qati'lmaydi' ha'm woni' ma'mleket qorg'aydi'. Menshik **iyesi wannan** tek ni'zam menen na'zerde tuti'lg'an jag'daylarda ha'm ta'rtipte g'ana ayri'li'wi' mu'mkin (Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' 53-statya). Menshik iyesi wo'zine tiyisli mu'likke wo'z i'qti'yari'nsha biylik yetedi, paydalanadi' ha'm men'geredi. Mu'likti paydalani'w ekologiyali'q wortali'qqa za'lel keltirmewi, puqaralardi'n',

yuridikalı'q ta'replerdin' ha'm ma'mlekettin' huquqlari'n ja'ne ni'zam menen qorg'alatug'i'n ma'plerin buzbowi' tiyis (Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' 54-statya). Jer, woni'n' qazi'lma bayli'qlari', suwlar, wo'simlik, ha'm haywanat du'nyasi' ja'ne basqa da ta'biyiy qorlar uluwma milliy bayli'q boli'p tabi'ladi', wolar aqi'lg'a ug'ras paydalani'wg'a jatadi' ha'm ma'mleket ta'repinen qorg'aladi' (Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' 55-statya).

4-5-§ boyi'nsha iyelegen bilimlerde bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Puqaralardi'n' Konstituciyali'q huquqlari' qalay bo'linedi?
2. Puqaralardi'n' jeke huquq ha'm yerkinligine neler kiredi?
3. Puqaralardi'n' siyasiy huquqlari'n atan'.
4. Puqaralardi'n' ekonomikalı'q ha'm socialli'q huquqlari'n ko'rsetin'?

II bap temalari'nda paydalani'lg'an terminler boyi'nsha wo'z bilimin'di si'nan'.

Q/S	Yuridikalı'q terminler atamasi'	Qaysi' tilden ali'ng'an	So'zlik ma'nisi	Qag'i'ydası'
1	Apatrid			
2	Viza			
3	Pasport			
4	Bipatrid			
5	Naturalizaciya			
6	Optaciya			
7	Transfert			
8	Partiya			

III bap.

Wo'zbekstan puqaralari'ni'n' tiykarg'i' minnetleri ha'm huquq, yerkinliklerinin' kepilliklari

§6. PUQARALARDI'N' KONSTITUCIYALI'Q MINNETLERI

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' **XI babi' 47-52-statyalari'nda puqaralardi'n' konstituciyali'q minnetleri berilgen.** Puqaralardi'n' minnetleri degende ni'zam hu'jjetlerinde belgilengen puqaralardi'n' wori'nlawi' sha'rt bolg'an talaplar tu'siniledi. Puqaralar to'mendegi minnetlerdi wori'nlaydi':

- barli'q puqaralar Konstituciyada bekitilgen minnetlerdi atqaradi'; (47-statya)

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' ha'm ni'zamlari'nda wori'nlani'wi' sha'rt bolg'an talaplar ani'q ko'rsetilgen. Usi' talaplardi'n' wo'z waqti'nda hadal ha'm hu'jdan menen wori'nlani'wi' Watan ti'ni'shli'g'i', milletler tati'wli'g'i', qa'wipsizligi, paraxat rawajlani'wi' ushi'n ju'da za'ru'r. Mine, usi' minnetlerdin' wori'nlani'wi' Wo'zbekstanda ni'zamli'li'q ha'm huquqi'y **ta'rtilerdi ta'miyinlew imkani'yati'n beredi. Konstituciya ha'm ni'zamlarda belgilep qoyilg'an minnetlerdi** wori'nlaw puqaralardi'n' usi' ma'mlekettin' Konstituciyasi'n ha'm ni'zamlari'n ta'n alg'anli'g'i'n an'latadi'.

- puqaralar Konstituciyani' ha'm ni'zamlardi' saqlawg'a, basqa adamlardi'n' huquqlari'n, yerkinliklerin, ar-nami'si'n ha'm adamgershilik qa'dirin hu'rmetlewge minnetli; (48-statya)

- xalqi'mi'z bay tari'yx'i'y, ruwx'i'y ha'm ma'deniy miyras iyesi boli'p tabi'ladi'. Sol sebepli puqaralar Wo'zbekstan xalqi'ni'n' tariyx'i'y, ruwx'i'y ha'm ma'deniy mi'yra'slari'n saqlawg'a minnetli. Ma'deniyat yesteliklari ma'mleket ta'repinen qorg'aladi'. (49-statya)

Wo'zbekstanda puqaralardi'n' qorshap turg'an ta'biyiy wortali'qqa itiyatli'li'q penen qarawg'a minnetli **yekenligi Konstituciyami'zdi'n' 50-statyasi'nda bekkemlengen.** Insan ta'biyatti'n' yen' qa'sterli bayli'gi' boli'p yesaplanadi'. Insan salamatli'gi', woni'n' ta'g'diri, wo'miri ushi'n ta'biyiy wortali'q ju'da' za'ru'r. Ta'biyiy wortali'q qanshama taza bolsa, insanlar, a'sirese, jas a'wlat salamat, ku'shli, g'ayratli' boli'p kamalg'a keledi. Pa'n ha'm texnika rawajlang'an ha'zirgi da'wirde insannin' wo'mir keshiriw ma'kani' bolg'an ta'biyiy wortali'q ayri'qsha qorg'awg'a za'ru'r. A'tirap ta'biyiy wortali'qqa jaqsi' qatnasta **boli'w ha'm woni' asi'raw «Ekosan», «Araldi' qutqari'w» ja'miyetlik birlespeleri ha'm ma'mlekettin'** arnawli' uyi'mlari' ta'repinen sho'lkemlestiriledi. G'a'rezsizlik ji'llari'nda ta'biyatti' qorg'aw boyi'nsha bir qatar ni'zamlar qabi'l yetildi. Ta'biyatti' qorg'aw, woni'n' ni'zamlari'na boysi'ni'w muxaddes minnet yesaplanadi'.

Puqaralardi'n' Konstituciyali'q minnetlerinen ja'ne biri wolardin' ni'zam joli' menen belgilengen sali'qlar ha'm jergilikli **ji'yi'mlardi'** to'lewge minnetlilikli'g'i' boli'p tabi'ladi' (51-statya).

Sali'qlar - yuridik shaxslar ha'm puqaralardi'n' ma'mlekette to'leytug'i'n ma'jbu'riy to'lemleri boli'p, woni'n' socialli'q-ekonomikali'q negizi ha'm a'hmiyeti usi' ja'miyettin' socialli'q-ekonomikali'q, siyasiy sistemasi', ma'mlekettin' ta'biyati' ha'm wazi'ypalari'na qarap belgilenedi. Puqaralar **to'leytug'i'n** sali'qlar ma'mleket

rawajlani'wi'ni'n' tu'rli da'wirlerinde respublika sheshetug'i'n ma'selelarga qarap wo'zgerip baradi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' aymag'i'nda birden-bir sali'q sistemasi' ha'reket yetedi. Sali'qlardi' belgilew huquqi' Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Oliy Majlisine tiyisli boladi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 123-statya

Puqaralardan sali'q wo'ndiriw ta'rtibi ha'm tu'rleri 2007-ji'l 25-dekabrde qabi'l yetilgen Wo'zbekstan Respublikasi' Sali'q Kodeksinde belgilengen. Sali'q mu'nasibetlerinin' subyektlari si'pati'nda sali'q to'lewshiler ha'm wa'killik uyi'mlar maydang'a shig'adi'. Sali'q to'lew deregi shaxslardi'n' pul yaki natura ta'rizinde alg'an da'ramatlari' yesaplanadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' puqaralari'nan **daramat sali'g'i'** wo'ndiriledi. Bul sali'qlar is haqi' to'lewleri, si'yli'qlar ha'm basqa da'ramatlardan; puqaralardi'n' diyqan xojali'g'i'n ju'rgiziwden ali'natug'i'n da'ramatlari'nan; respublikami'zda turaqli' jasaw jayi'na iye bolmag'an shaxslardi'n' yelimizdegi dereklerden alg'an da'ramatlari'nan quraladi'. Sali'qlar ha'm ji'yi'mlar ma'mlekettin' yen' a'hmiyetli atributlari'nan biri boli'p, wol ma'mleket mekemelerin saqlaw, ha'kimiyatti' bekkemlew, qorg'ani'w ha'm socialli'q tarawlar ushi'n za'ru'r.

Yelimizde jasap atirg'an si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' joq shaxslar turaqli' tu'rde bir ji'lda 183 ku'nnen arti'q jasasa sali'q ha'm ji'yi'mlardi' to'leydi. Sali'qlardi' wo'z waqti'nda to'lemegen, to'lewden bas tartqan, paydalari'n jasi'rg'an ha'm sali'q haqqi'ndag'i' ni'zamlardi' buzg'an shaxslar juwapkershilikka tarti'li'wi' belgilengen.

Wo'zbekstan Respublikasi'n qorg'aw - ha'rbir puqarani'n' Konstituciyada belgilengen tiykarg'i' minneti yesaplanadi' (52-statya).

Wo'zbekstan Respublikasi'n wo'zinin' watani' dep yesaplag'an ha'rbir insan **woni'** qorg'awi' ayri'qsha a'hmiyetli ha'm muxaddes ta'biyiy talap boli'p tabi'ladi'. Bul minnett'in' mazmuni':

birinshiden, Wo'zbekstan Respublikasi' g'a'rezsizligin qorg'aw;

yekinshiden, Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' aymaqli'q pu'tinligin, birligin qorg'aw;

u'shinshiden, respublikani'n' barli'q tarawlari' boyi'nsha ma'plerin qorg'aw;

to'rtinshiden, Wo'zbekstan xalqi'ni'n' ti'ni'sh ha'm paraxat, qa'wipsiz ha'm abadan turmi's keshiriwi ushi'n za'ru'r bolg'an siyasiy, ekonomikali'q, huquqi'y, ma'deniy, a'skeriy ilajlarda belsene qatnasi'w si'yaqli' talablardi' wo'z ishine aladi'.

Watandi' qorg'awdag'i' maqset respublikami'zg'a qarsi' shetten islenetug'i'n hu'jimin' aldi'n ali'w ha'm ha'rqanday qa'wip do'ngen jag'dayda Quralli' ku'shler ja'rdeminde qorg'awdi' a'melge asi'ri'w ushi'n za'ru'r sha'rt-sha'rayatti' jarati'wdan ibarat. Watandi' qorg'aw minnetinin' mazmuni' ha'm a'hmiyeti Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' ha'm wog'an tiykarlani'p qabi'l yetilgen «Qorg'ani'w haqqi'nda» g'i' Ni'zamnan kelip shi'g'adi'. Puqaralardi'n' bul minneti basqa ma'mleketlerdin' turaqli' yamasa waqi'tsha Wo'zbekstanda jasap turg'an puqaralari' ha'm puqaralig'i' bolmag'an shaxslarg'a tiyisli yemes, wo'ytkeni wolar yelimizde a'skeriy xi'zmetke yamasa a'skeriy tayarli'qqa shaqi'ri'lmaydi'.

Watandi' qorg'aw minnetin' wori'nlamaw Wo'zbekstan ni'zamlari'na muwapi'q huquqi'y juwapkershilikka tiykar boladi'. Wo'zbekstan Respublikasi' JK 157-

statyasi'nda Watang'a satqi'nli'q yetiw, 158-statyada Prezidentimizge qa'wip tuwdi'ri'w, 159-statyada Konstituciyali'q du'zimimizge qa'wip sali'w, 161-statyada qopari'wshi'li'q, 162-statyada ma'mleket si'rlari'n a'shkara yetiw Wo'zbekstan ma'mleketine qarsi' qarati'lg'an awi'r ji'nayatlar yekenligi belgilengen. A'skeriy xi'zmetti wo'tew 18 jastan 27 jasqa shekem bolg'an Wo'zbekstan puqarasi'ni'n' muxaddes minneti yesaplanadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' 2008-ji'l 20-noyabrdegi «Puqaralar ta'repinen Wo'zbekstan Respublikasi' Quralli' Ku'shleri qatari'nda mu'ddetli a'skeriy xi'zmetti wo'tew sha'rayatlari'n jetilistiriw shara-ilajlari' haqqi'nda» g'i' Pa'rmani' menen a'skeriy xi'zmetke shaqi'ri'w ji'li'na bir ma'rte, yag'ni'y fevral - mart aylari'nda a'melge asi'ri'li'wi' belgilep berilgen. Soni' da ayti'p wo'tiw kerek, 2003-ji'l 12-dekabrde qabi'l yetilgen «Uluwma a'skeriy ma'jbu'riyat ha'm a'skeriy xi'zmet haqqi'nda» g'i' jan'a redakciyadag'i' Ni'zamg'a ko're a'skeriy xi'zmetti wo'tewdin' to'mendegi mu'ddetleri belgilep berildi:

- sapta ha'm serjant lawazi'mi'nda mu'ddetli a'skeriy xi'zmetti wo'teytug'i'n a'skeriy xi'zmetshiler qurami' ushi'n -12 ay (joqari' mag'luwmatqa iye shaxslar ushi'n - 9 ay);

- oficer lawazi'mi'nda mu'ddetli a'skeriy xi'zmet wo'tewge shaqi'ri'lg'an oficerler qurami' ushi'n - 9 ay.

Ti'ni'shli'q waqti'ndag'i' rezervtegi xi'zmet - woqi'w-shi'ni'g'i'wlari' ji'yi'ni'nda qatnasi'w, uri's waqti'nda Wo'zbekstan Respublikasi' Quralli' ku'shlerine shaqi'ri'lg'anda a'skeriy xi'zmetke ma'jbu'rlerden a'skerler diziminde bolg'an, qa'nigeligi boyi'nsha talap yetiletug'i'n bilim, ko'nlikpe ha'm sheberlikti saqlap qali'w ha'm de jetilistiriwden ibarat.

A'skeriy xi'zmetke birinshi ma'rte shaqi'ri'lg'an yaki i'qti'yari'y ra'wishte a'skeriy xi'zmetke kirgen yelimiz puqaralari' Wo'zbekstan Respublikasi' xalqi'na ha'm Prezidentine sadi'q yekenligi haqqi'nda a'skeriy ant qabi'l yetedi.

A'skeriy xi'zmetti wo'tew minnetin ji'nayatshi'li'q penen buzg'an puqaralarg'a Wo'zbekstan Respublikasi' JKni'n' XXI, XXII, XXIII baplari'nda ko'rsetilgen ji'nayi'y juwapkershilik belgilenedi.

6-§ boyi'nsha iyelegen bilimlerde bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Puqaralardi'n' Konstituciyali'q minnetleri degenimiz ne?
2. Puqaralardi'n' Konstituciyali'q minnetlerine neler kiredi?
3. Puqaralardi'n' minnetlerdi wori'nlamag'ani' ushi'n qanday jag'day ju'zege keledi?

§7. INSANNI'N' HUQUQ HA'M YERKINLIKLERININ' TA'MIYINLENIWI

Ma'mleket g'a'rezsizligin qolg'a kirgizip Wo'zbekstan rawajlang'an huquqi'y demokratiyalı'q ma'mleketti quri'w ha'm a'dil puqarali'q ja'miyetti qa'liplestiriw joli'n tan'ladi'. Demokratiyalı'q puqarali'q ja'miyetti quri'wdi' maqset yetip qoyg'an ha'rqanday ma'mlekettin' demokratiyalasi'wi'na ta'n wo'zgesheliklerdi ko'rsetetug'i'n sha'rtlerden biri – insan huquq ha'm yerkinliklerinin' ni'zamlarda toli'q belgileniwi

ha'm de wolardi'n' ta'miyinleniwi ushi'n sha'rt-sha'rayatlardi'n' jarati'li'wi' menen belgilenedi. Wo'zbekstanda huquqi'y demokratiyalig' ma'mleketti quri'wdag'i' tiykarg'i' maqset – usi' ma'mlekette jasaytug'i'n ha'rbir puqarani'n' huquq ha'm yerkinliklerin toli'q ta'miyinlewden ibarat.

Tariyxi'y ta'jiriybe ko'rsetkenindey, insanni'n' huquq ha'm yerkinliklerinin' Konstituciya ha'm ni'zamlarda bekkemleniwi ayri'qsha a'hmiyetke iye, biraq wolardi' a'melge asi'ri'wg'a kepillik berilgen, g'amxorli'qqa ali'ng'an imkaniyatlari' bolmasa wolar quri' ga'pliginshe qali'p qoyadi'. Bug'an ayqi'n mi'sal **totalitar du'zim hu'kim su'rgen buri'ng'i' awqam** ni'zamlari'nda puqaralardi'n' ko'plegen huquq ha'm yerkinlikleri ju'da' suliw yetip jazi'p qoyil'g'an yedi, biraq wolar turmi'sta a'melge aspay qaldi'. Sebebi, kommunistlik ideologiya ko'p ta'repinen klasslar, sonday-aq ma'mleket haqqi'nda qayg'i'ri'p, «insan» di' yesten shi'g'arg'an yedi.

Wo'zinin' g'a'rezsizlik ha'm yerkin rawajlani'w joli'n tan'lap alg'an Wo'zbekstan da qi'sqa da'wir ishinde insanni'n' huquq ha'm yerkinliklerin toli'q a'melge asi'ri'w joli'nda di'qqatqa **i'layi'q jumi'slar islendi**. Insan ma'plerin ta'miyinlew ma'mleketimizdin' yen' tiykarg'i' wazi'ypalari'nan birine aylandi'. Insan huquqlari'n qorg'aw Konstituciyani'n' basli' ideyasi' ha'm maqseti yesaplanadi'. Insanni'n' huquq ha'm yerkinliklerin kepilliklerinin' mazmuni'n, ma'nisin toli'q tu'siniw ushi'n yen' da'slep kepillik tu'sinigine toqtali'w za'ru'r. Wo'zbek tilinin' tu'sindirme so'zliginde bayan yetiliwinshe: «Kepillik» so'zi bul – wazi'ypani', juwapkershilikti wo'z moyni'na alg'an halda isendiriw, kepillik, ta'miyinlew ma'nisin bildiredi.

Kepillik – bul puqaralarg'a ni'zamda belgilep qoyil'g'an huquq ha'm yerkinliklerdin' a'melge asi'ri'li'wi'n ta'miyinlewge ja'rdem beretug'i'n qurallar, usi'llar ha'm sha'rt-sha'rayatlar boli'p tabi'ladi'.

Insanni'n' huquq ha'm yerkinliklerinin' huquqi'y kepillikleri degende shaxslardi'n' Konstituciyada belgilep qoyil'g'an huquq ha'm yerkinliklerin a'melde haqi'yqi'y wori'nlaw ushi'n za'ru'r sha'rayat ha'm barli'q imkaniyatlardi' jarati'w tu'siniledi.

Kepillik, kepillik beriw –bul Konstituciya, ni'zamlarda ko'rsetilgen imkaniyatlardi' turmi'sta a'melge asi'ri'w, huquq ha'm yerkinliklerge iye boli'w demekdur. Puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliklerine kepillik beriw Konstituciyada ko'rsetilgen huquq ha'm yerkinliklerge iyelik yetiw menen g'ana sheklenbesten, wolardi' ha'rqanday ni'zamsi'z buzi'li'wdan qorg'aw degen so'z.

Wo'zbekstan du'nyani'n' rawajlang'an ha'm demokratiyalig' joli'nan **barati'rg'an ma'mleket ta'jiriybelerinen kelip shi'g'i'p, uluwma belgilengen xali'q arali'q huquq normalari'** talaplari'n ta'n ali'p, ni'zamshi'li'qti'n' bul tarmag'i'nda belsene xi'zmet ali'p barmaqta.

Respublikami'z alg'a ilgerilep rawajlani'p barati'rg'an ma'mleket. Woni'n' rawajlani'wi' puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinlikleri ko'leminin' ken'eyiwi, wolardi' a'melge asi'ri'w ha'm na'tiyjeli qorg'aw kepilliklerinin' bekkemleniwi menen baylani'sli' jag'dayda wo'tedi. Puqaralardi'n' huquqlari'n ta'miyinlewde Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' «Insan huquq ha'm yerkinliklerinin' kepillikleri» dep atalg'an X babil', 43-46-statyalari' ayri'qsha a'hmiyetke iye.

Konstituciyami'zda insan huquq ha'm yerkinliklerinin' huquqi'y kepillikleri haqqi'ndag'i' Konstituciyali'q qag'i'ydalar mazmuni'nda, tiykari'nan, insan ma'pleri tiykarg'i' boli'p, woni'n' qatan' izbe-iz a'melge asi'ri'li'wi' a'hmiyetli wori'n iyeleydi. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 43-statyasi'nda «Ma'mleket

puqaralardi'n' Konstituciya ha'm ni'zamlar menen bekitilgen huquqlari' ja'ne yerkinliklerin ta'miynleydi» delinedi. Bul Konstituciyali'q qag'i'ydani'n' a'hmiyeti sonnan ibarat, huquqi'y demokratiyalı'q ma'mleket quri'p ati'rg'an Wo'zbekstan yeli wo'zinin' ni'zam shi'g'ari'wshi' organi' yesaplang'an Respublika Oliy Majlisi arqali' insan ha'm puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliklerinin' huquqi'y kepili yesaplang'an uluwma belgilengen xali'q arali'q huquq normalari' talaplari'na sa'ykes normativ hu'jjetler qabi'l yetedi.

Konstituciyanı'n' 44-statyasi'nda «Ha'rbir adamg'a wo'zinin' huquqlari' ha'm yerkinliklerin sud arqali' qorg'aw, ma'mleketlik uyi'mlardi'n', ha'meldar adamlardi'n', ja'miyetlik birlespelerdin' ni'zamsi'z ha'reketleri jo'ninde sudqa shag'i'm yetiw huquqi' kepillestiriledi» delingen. Bul qag'i'yda boyi'nsha puqaralar Konstituciyada belgilengen wo'zlerinin' huquq ha'm yerkinlikleri buzi'lg'an dep yesaplasa, wo'z huquqlari'n sud arqali' qorg'awi' mu'mkin. Bul puqaralardi'n' buzi'lg'an huquqlari'n tikleytug'i'n yen' na'tiyjeli qural yesaplanadi'. Sudqa shag'i'm yetiw huquqi' shaxsti'n' huquq ha'm yerkinliklerinin' kepilligi yesaplani'p, sud uyi'mlari' g'ana Konstituciya'g'a tiykarlani'p basqa ma'mleket ha'kimiyati' uyi'mlari'nan, ja'miyet birlespelerinen bo'lek halda yerkin ha'reket yetetug'i'n ha'm tek ni'zamg'a boysi'ni'wshi' uyi'm yesaplanadi'.

Ma'mleketimizde sud sistemasi' reformalari' tarawi'nda ko'plegen jumi'slar islenbekte. Bul haqqi'nda Prezidentimiz bi'lay degen edi: «Xali'q sudti' tek adamlardi' qaralaytug'i'n, jazalaytug'i'n uyi'm dep yemes, kerisinshe, wolardi'n' haq-huquqlari'n qorg'aytug'i'n uyi'm dep biliwi kerek».

«Puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliklerin buzatug'i'n is-ha'reketler ha'm qarar u'stinen shag'i'm yetiw haqqi'nda» g'i' 1995-ji'l 30-avgusttag'i' Ni'zam bolsa tek Wo'zbekstan Respublikasi' puqaralari'ni'n' sudqa shag'i'm yetiw huquqi'n bekkemlemesten, ba'lkı si'rt yel puqaralari'ni'n' ha'm de puqarali'g'i' bolmag'an shaxslardi'n' da Wo'zbekstan Respublikasi' sud uyi'mlari'na xabarlası'w huquqi'n belgilegen.

Konstituciyali'q kepilliktin' ja'ne bir qag'i'ydası' Konstituciyami'zdi'n' 45-statyasi'nda belgilengen boli'p, «Wo'spirimlardin', miynetke jaramsi'z ha'm jeke basli' qartayg'an adamlardi'n' huquqlari' ma'mleket ta'repinen qorg'aladi'» delinedi.

Wo'zbekstan Respublikasi' tek huquqi'y ma'mleket g'ana yemes, ba'lkim insani'y demokratiyalı'q huquqi'y ma'mleket quri'wdi' maqset yetip qoyg'an. Bul bolsa ja'miyettegi ayi'ri'm taypadag'i', g'amxorli'qqa mu'ta'j, na'renjan adamlar ma'mleket g'amxorli'g'i'nda boli'wi'n ta'miynleydi.

Wo'zbekstan Respublikasi' Ji'nayat Kodeksinde jaslardi'n' huquqlari'ni'n' ji'nayi'y huquqi'y kepilliklari belgilengen. JK ni'n' alti'nshi' bo'limi «Jas wo'spirimler juwapkershiliginin' wo'zgeshelikleri» dep ataladi'. Wonda jazi'li'wi'nsha ha'r qi'yli' sebepler menen jas wo'spirimler huquq buzi'wshi'li'qqa jol qoyg'an jag'dayda wolarg'a ma'jbu'riy ta'rbiyalı'q ta'sir ilajlari'n qollani'w, yag'ni'y ja'riyma sali'w, ja'miyetlik paydali' miynetke tarti'w; ta'rbi'yasi'n du'zeti'w jumi'slari'na jiberiw, azatli'qtan ayi'ri'w, amawli' woqi'w-ta'rbiya wori'nlari'na jaylasti'ri'w, qamaqqa ali'w tek sudti'n' hu'kimi yaki qarari'na tiykarlani'p a'melge asi'ri'ladi'.

Miynetke jaramsi'z, mayi'p ha'm jalg'i'z basli' qartayg'an adamlardi'n' huquqlari' da ma'mleket ta'repinen qorg'aladi'.

Yelizizde socialli'q qorg'awdi'n' ani'q ilaj-sharalari' islep shi'g'i'li'p a'melge asi'ri'lmaqta.

Konstituciyaning 46-statyasi'na tiykar hayal-qizlar ha'm yer adamlar teng huquqlarga iye yekunligi ko'rsatilgan. Hayallar menen yer adamlarining teng huquqligini ta'minlew ushining ma'mleket qosimsha keng ko'lemde ilajlardir a'melge asirmaqta. Soning da aytig'p wotiw kerek, **bugingi kunda Wo'zbekstan Respublikasi uluwma xalqining 51% in hayal-qizlar quraydi**.

Shan'araq ha'm jamiyet. Jamiyette shan'araqtining roli juda a'hmiyetli, **wol a'dalatli' ta'rizde ha'rqanday jamiyettin' negizi si'patida ko'rip shig'ili'adi**, sebebi shan'araq socialliq turmishining ayriqsha tarawining wozinde jamleydi, wonda keleshekte jamiyette jasawi ha'm ma'mlekettin' puqarasi'na aylaniwi kerek bolgan shaxsining dunyaga keliwi, ayaqqa turiwi ha'm qaliplesiw procesi bolig'p wotedi.

Shan'araq qatnashlari tarawidagi Konstituciyaliq prinsip qatari'na to'mendegiler kiredi:

- ✓ hayallar ha'm yerkekler huquqlarining tengligi;
- ✓ neke yerkinligi;
- ✓ nekelengen shaxslarining teng huquqligini;
- ✓ ata-analarning kelip shig'iliwi ha'm puqaraliq abiroyi'na qaramastan nizam alidanda perzent huquqlarining tengligi;
- ✓ jetim balalar ha'm ata-ana qayirqomlig'inan ayrig'lan balalarning wosiwi, ta'rbiyalaniwi ha'm ta'lim aliwi kepillengenligi;
- ✓ analiq ha'm balaliqti'ni qorg'aliwi.

Ma'mleketimizde shan'araq, analiq ha'm balaliqti'ni Konstituciyaliq qorg'aliwi insan huquqlari boyinsha xaliq araliq hu'jjetlerge tuwri keledi. Shan'araqtining qorg'aliwi ma'mlekette turli nizamlar qabil yetiw, sonday-aq, jamiyetlik qorlari ha'm sholkemleri ta'ripinen ruwxiy ha'm materialliq qollap-quwatlaw si'patida a'melge asiri'ladi. G'a'rebsizlik jillarinida respublikada «Balalar jamg'armasi», «Ma'ha'lle», «Qizi'l yari'm ay jamiyeti» si'yaqli ko'p balali ha'm kem ta'minlengen shan'araqlarga, balalarga, jalg'iz basli'larga ha'm basqalarga imkani bari'nsha ma'det beretug'in jamiyetlik fondlar sholkemlestirilgan.

Analik ha'm balaliqti' qorg'awda, salamat awlad kamal tabiwi ushining materialliq shart-sharaylatlar ha'm ruwxiy wortaliqti' ta'minlewde ayriqsha xizmet ko'rsatken shaxslar «Sog'lom avlod uchun» ordeni menen si'ylig'lanadi. Shan'araq – jamiyettin' tiykarig' buwini ha'm de jamiyet ha'm ma'mleket qorg'awidanda bolig'w huquqiga iye. Neke du'ziw ushining ku'yew ha'm kelinnin' iqtiyariy razili'g' za'ru'r, sonday-aq wolar belgili jasqa tolg'an bolig'wi shart (neke jasi qizlar ushining - 17 jas, yerler ushining - 18 jas). Neke du'zilgende u'shinshi shaxslarining aralasiwi'na jol qoyilmaydi. Aldin dizimnen wotilgan ha'm biykarlanbag'an neke, neke du'ziwdin qadag'an yetilgan shartlerinin biri yesaplanadi. Nizamga muwapiq aqili' zayig'p, ruwxiy keseller ha'm **tuwli'sqanlar wortasidanda** neke du'ziwge jol qoyilmaydi. Perzentlarning huquqlari «Bala huquqlari haqqida» g'ini Konvenciya (1989-jil) da belgilep qoyilgan. Wog'an ko're insan tuwlig'annan 18 jasqa shekem bala yesaplanadi ha'm to'mendegilerge haqili':

- ✓ jasawga, aqili'y ha'm fizikaliq rawajlanig'wga;
- ✓ atig' ha'm puqaraliqqa iye bolig'wga;
- ✓ shan'araqta ta'rbiyalanig'wga;
- ✓ pikir, hu'jdan ha'm diniy isenim yerkinligine;
- ✓ bilim ali'wga;

- ✓ zorli'qsi'z turmi'sqa;
- ✓ jeke qa'dir-qi'mbatl' hu'rmet qi'li'ni'wg'a ha'm t.b.

G'alaba xabar qurallari' - Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'na ha'm 1997-ji'l 26-dekabrde qabi'l yetilgen (2007-ji'l 15-yanvarda VI bap, 40 statyadan ibarat jan'a redakciyasi') «G'alaba xabar qurallari' haqqi'nda» g'i' Ni'zamg'a muwapi'q ha'rbir puqarag'a so'z yerkinligi: radio arqali', gazeta-jurnallarda, televideniye ha'm basqa g'alaba xabar qurallari'nda shi'g'i'w, wo'z pikiri ha'm isenimin a'shkara bayan yetiw huquqi' arqali' beriledi. Konstituciyami'zdi'n' XV babil' 67-statyasi' G'XQ na bag'i'shlang'an. Bu'gingi ku'nde yelimizde G'XQ ni'n' 5 tu'rin aji'ratip ko'rsetiwimiz mu'mkin. Wolar:

- baspaso'z (gazeta, jurnal ha'm t. b. basi'li'mlar);
- televidenie;
- radio;
- xabar agentlikleri;
- INTERNET

Bunnan ti'sqari' ha'zirgi ku'nde yelimizde:

- keyingi 10 ji'l ishinde G'XQ sani' 1,5 yesege wo'sti;
- Internetten (1996-ji'l jolg'a qoyi'ldi') paydalani'wshi'lar sani' 8 mln a'tirapi'nda (1-wori'n AQSH, 2-wori'n Qi'tay);
- Wo'zbekstan jasalma joldas arqali' teleradio bag'darlamalari'n 180 ma'mleketke 28 bag'dar boyi'nsha tuwri'dan-tuwri' xali'q ara kanallarg'a iye;
- G'XQ yelimizde jasaytug'in millet ha'm yelatlaridin' 7 tilinde xi'zmet yetedi.

Respublikami'zda (2012-ji'l 1-yanvar jag'dayi'na ko're) G'XQ sani' 1254 ke jetti.

Wolar: gazeta - 706, jurnal - 255, veb-sayt - 173, TV - 64, radio - 36, xabar woraylari' - 16, xabar agentlikleri - 4.

«G'alaba xabar qurallari' haqqi'nda» g'i' Ni'zamg'a muwapi'q to'mendegi jag'daylarda G'XQ nan paydalani'wg'a jol qoyi'lmaydi':

- Konstituciyali'q du'zimdi, Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' pu'tinligin zorli'q penen wo'zgeriwdi **propagandalaw** maqsetinde;
- Uri's ha'm zorli'qti', milliy, rasali'q ha'm diniy daw-janjeldi tarqati'w maqsetinde;
- Ma'mleket si'rlari'n a'shkar yetiw maqsetinde.

Sunday-aq, tergew ha'm prokuratura organlari'ni'n' ruxsati'si'z da'slepki tergew materiallari'n ja'riyalaw da qadag'an yetiledi.

G'alaba xabar qurallari' yerkin boladi' ha'm ni'zamg'a muwapi'q ha'reket yetedi. Wolar ma'limlemenin' duri'sli'g'i' ushi'n belgilengen ta'rtipte juwap beredi. Cenzurag'a jol qoyi'lmaydi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 67-statya

7-§ boyi'nsha iyelegen bilimlerde bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Huquqi'y kepillik tu'sinigi ne?
2. Puqaralardin' Konstituciyada qanday kepilliklari berilgen?
3. Ma'mleket puqaralardin' huquqlari'n ta'miyinlewde qanday mexanizmlerden paydalanadi'?

4. Shan'araqta bala huquqlari'ni'n' ta'miyinleniwi qanday?
5. Ja'miyette shan'araqti'n' worni' ha'm atqaratug'i'n funkciyalari'n atan'.
6. Ja'miyet ha'm ma'mlekette G'XQ worni' ha'm xi'zmetin ta'riplen'.

§8. PUQARALARDI'N' HUQUQLARI'N QORG'AW MEXANIZMI

Wo'zbekstan Respublikasi' xali'q arali'q huquqlardi'n' uluwma belgilengen qag'i'ydalari'nan biri si'pati'nda insan huquqi' ha'm yerkinliklerin qorg'aw ha'm woni'n' kepillikke ali'ni'wi'n ta'miyinlewge ayri'qsha di'qqat awdari'p kelmekte, wo'ytkeni insan huquqlari' ha'm yerkinliklerinin' ha'mme na'rseden u'stin qoyi'li'wi' Wo'zbekstan Konstituciyasi'ni'n' tiykarg'i' mazmuni'n quraydi'.

Wo'zbekstandag'i' tu'pkilikli reformalar na'tiyjesi insan huquqlari'ni'n' qay da'rejede ta'miyinlengenligin ha'm a'melge asi'ri'li'p ati'rg'anli'g'i'na tikkeley baylani'sli'.

Wo'zbekstanda puqaralar huquqlari'n qorg'aw sistemasini'n' barli'q huquqi'y tiykarlari' Konstituciya ha'm woni'n' tiykari'nda qabi'l yetilgen ni'zamlarda bekkemlep qoyi'lg'an. Qatan' belgilengen Konstituciyali'q wo'lshemler tiykari'nda insan huquqlari'n qorg'aw ha'm woni' a'melge asi'ri'wdi'n' sho'lkemlestirilgen huquqi'y mexanizmin payda yetiw boyi'nsha Wo'zbekstanda jumi's ken' rawajlandi'.

Puqaralar huquqlari'ni'n' Konstituciyali'q kepilliklerinin' ta'miyinleniwinde tikkeley insan huquqlari'ni'n' a'melge asi'ri'li'wi'n ju'zege shi'g'ari'wshi' ha'r qi'yli' bag'dardag'i' xi'zmetler sho'lkemlestirilgen. Wolardi'n' arasi'nda Oliy Majlistin' Insan huquqlari' boyi'nsha wakili (Ombudsman), Insan huquqlari' boyi'nsha milliy woraydi' ayti'p wo'tiw wori'nli' boli'p tabi'ladi'. Soni'n' menen bir qatarda puqaralar huquqlari'n qorg'aw sistemasi'nda sud, prokuratura, advokatura ha'm basqa ma'mleket uyi'mlari' ha'm de ja'miyetlik sho'lkemler de a'hmiyetli rol woynaydi'.

Insan huquqlari'n qorg'aw ha'm wog'an boysi'ni'wdi'n' a'meldegi mexanizmin payda yetiwde to'mendegiler tiykar yetip belgilengen:

1) Respublikada insan huquqlari'n qorg'aw, wog'an boysi'ni'wdi'n' huquqi'y bazalari'n qa'liplestiriw ha'm jetilistiriw;

2) Insan huquqlari'n ta'miyinlew tarawi'nda sud ha'kimiyati' ha'm atqari'w ha'kimiyati' mekemeleri xi'zmetkerlerinin' na'tiyjeligin asi'ri'w ha'm insan huquqlari' boyi'nsha qosi'msha milliy du'zilmeler quri'w;

3) Insan huquqlari'na a'mel qi'li'w ha'm woni' xi'zmet yetiwdin' za'ru'rligin tu'siniwge yerisiw tarawi'nda puqaralardi' ani'q maqsetke qarati'lg'an ha'm basqi'shpa - basqi'sh huquqi'y ta'rbiyalaw ha'm de lawazi'mli' shaxslardi'n' huquqi'y sawatli'li'g'i'n ku'sheytiw joli' menen ja'ma'a'tshilik sanasi'n asi'ri'wg'a ko'meklesiw;

4) Insan huquqlari' ma'seleleri boyi'nsha monitoring tarawi'nda ma'mleketlik yemes sho'lkemlerdin' imkaniyatlarin'nan na'tiyjeli paydalani'w maqsetinde puqaralardi'n' ja'miyetshilik du'zilmeleri menen ja'ne de jaqi'ni'raq birge islesiwdi wornati'w;

5) Insan huquqlari'n qorg'aw ha'm wog'an boysi'ni'wdi' huquqi'y ha'm sho'lkemlestiriwshilikti ta'miyinlew tarawi'nda xali'q arali'q ta'jiriybeni u'yreniw, qollaw ha'm de Wo'zbekstanni'n' tariyx'i'y da'stu'rlerin yesapqa ali'w.

Wo'zbekstanda puqaralardi'n' huquqlari'n a'melge asi'ri'w ha'm wolardi' qorg'awdi' ta'miyinlewshi ma'mleket mekemelerinin' bar yekenligi puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliklerin qorg'aw ha'm wog'an a'mel qi'li'wdi'n' ha'rekettegi mexanizminin' a'hmiyetli belgilerinen biri boli'p tabi'ladi'.

Wolardi yeki toparg'a – Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'na muwapi'q puqaralardi'n' huquqlari'n ta'miyinlewge juwapker ma'mleket mekemeleri ha'm xali'q arali'q sho'lkemlerdin' usi'ni'slari'na muwapi'q du'zilgen, insan huquqlari'n qorg'aw ha'm wog'an a'mel qi'li'wg'a ja'rdem beriwshi, insan huquqlari' ma'seleleri boyi'nsha qosi'msha du'zilislerge bo'liw mu'mkin.

Puqaralardi'n' huquqlari'n qorg'aw ha'm wog'an a'mel qi'li'wdi' ta'miyinlewdegi tiykarg'i' juwapkershilik ni'zam boyi'nsha sud ha'm atqari'wshi' ha'kimiyat mekemeleri moyni'na ju'klengen. Ni'zamlarda belgilengen ta'rtipke muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ha'rbir puqarasi' ma'mleket mekemesi, sho'lkem yamasa lawazi'mli' shaxsqa yaki sudqa wo'z huquqlari'n tiklew ushi'n xabarlası'w huquqi'na iye.

Wo'zbekstanda insan huquqlari'n qorg'aw tarawi'nda ma'mleket apparati' xi'zmetine ko'meklesiw maqsetinde insan huquqlari' boyi'nsha qosi'msha institutlar payda boldi'. Wolar:

- insan huquqlari' ma'seleleri boyi'nsha ni'zamshi'li'qti'n' na'tiyjeliligi u'stinen parlament qadag'alawi'n a'melge asi'ratug'i'n Oliy Majlistin' insan huquqlari' boyi'nsha wa'kili (Ombudsman).

- insan huquqlari' tarawi'nda milliy huquq wo'lsheplerinin' xali'q arali'q standartlarga muwapiqli'g'i'n ta'miyinleytug'i'n Oliy Majlis qarami'ndag'i' A'meldegi ni'zam hu'jjetleri monitoringi instituti' (Oliy Majlis Ken'esinin' 1996-ji'l 3-dekabrdegi 322-1-sanli' qarari'na tiykar du'zilgen);

- insan huquqlari'na a'mel qi'li'w tarawi'nda muwapi'qlasti'ri'wshi', tallawshi' ha'm ma'slahat beriwshi mekeme – insan huquqlari' boyi'nsha milliy woray;

- respublikada insan huquqlari'n ta'miyinlew mashqalalari'ni'n' socialogiyali'q izertlewi ha'm dodalawi'n wo'tkeretug'i'n «Ja'miyetlik piker» ja'miyetshilik worayi' boli'p tabi'ladi'.

Bul institutlardi'n' barli'g'i' ma'mleketlik yemes sho'lkemler menen bir qatarda Wo'zbekstanda insan huquqlari' mashqalalari'n sheshiwge wo'z u'leslerin qosi'p kelmekte.

Respublikada insan huquqlari'n qorg'aw ha'm wog'an a'mel qi'li'w boyi'nsha ja'miyetlik qadag'alawdi' a'melge asi'ri'wg'a qu'direti jetetug'i'n huquqi'y ma'mleketlik yemes mekemeler sektori' payda boladi'. Bular sudyalar, advokatlar assosiyalari', insan huquqlari' ha'm gumanitar huquqti' u'yreniw Worayi, jeke advokat ha'm notarial xi'zmetler, yuridikali'q ha'm fizikali'q shaxslarg'a huquqi'y ma'sla'ha't xi'zmetin ko'rsetetug'i'n ha'r qi'yli' firmalar, puqaralardi'n' ha'r qi'yli' qatlamlari'ni'n' huquqlari'n qorg'aw boyi'nsha ha'r qi'yli' ja'miyetler, qorlar ha'm basqalardan ibarat. Na'tiyjede yelimizde ja'miyetimiz ushi'n, tiykari'nan, jan'a bolg'an, insan huquqlari'n ta'miyinlew menen shug'illanatushi'n ja'miyetlik sektori' payda boladi'. Bul puqaralardi'n' huquqlari'n qorg'aw tarawi'nda qadag'alaw mexanizminin' belgilerinen biri boli'p xi'zmet yetpekte.

Ombudsman – (shvedshe «hombuldsman», «a'lle kimnin' ma'pin qorg'awshi'»)) ma'mleket organlari' ta'repinen insan huquqlari'n qorg'awshi' wa'kil. Ombudsman

da'slep 1809-jil' Shveciyada payda boldi'. Ha'zirgi kunda bunday institut dunyani'n 110 nan artiq mamlketlerinde bar.

Wo'zbekstan Respublikasi'nda insan huquqlari'n qorg'aw tarawi'nda Oliy Majlistin' insan huquqlari' boyi'nsha wa'kilinin' (Ombudsman) worni' ayri'qsha a'hmiyetke iye. 1995-jil 23-fevralda Oliy Majlistin' insan huquqlari' boyi'nsha wa'kili lawazi'mi' sholkemlestirildi ha'm 1997-jil 24-aprelde bolsa «Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' insan huquqlari' boyi'nsha wa'kili (Ombudsman) haqqi'nda» gi' Ni'zami' ha'm usi' nizamni'n 2004-jil 27- avgustta 22 statyadan ibarat jan'a redakciyasi' qabi'l yetildi. Wo'zbekstan aymagi'nda keminde 5 jil turaqli' jasag'an, 25 jastan kishi bolmag'an Wo'zbekstan puqarasi' ombudsman lawazi'mi'na saylani'wi' mu'mkin. Ombudsman Wo'zbekstan Respublikasi' Nizamshili'q palatasi' ha'm Senati' ta'repinen 5 jil mu'ddetke saylanadi'. Ombudsman lawazi'mi'na talaban Wo'zbekstan Respublikasi' palatalari' ko'rip shig'i'wi' ushi'n Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ta'repinen usi'ni'ladi'. 1995-jildan ha'zirge shekem Wo'zbekstan Respublikasi' ombudsmani' – Sayyora Rashidova. Insan huquqlari' boyi'nsha wa'kilge «Wo'zbekstan Respublikasi'nda mamlket uyi'nlari', puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w uyi'nlari', ka'rxanalar, mekemeler, sholkemler, jamiyet birlespeleri ha'm lawazi'mli' shaxslar ta'repinen insan huquqlari'n ta'miyinlew haqqi'ndagi' Konstituciya ha'm basqa harekettegi nizamlar hu'jjetlerine boysi'ni'wi'ni'n' na'tiyjeliligi u'stinen parlament qadag'alawi'n wornati'w» wa'killigi berilgen. Insan huquqlari' boyi'nsha wa'kildin' xizmeti nizamga muwapi'q, tiykari'nan: puqaralardi'n' shagi'nlari' ha'm arzalari'n qabi'l yetiw ha'm ko'rip shig'i'w, wolardi'n' huquqlari' buzi'lg'an bolsa, wolardi' tiklew boyi'nsha shara-ilajlar qollawdan; jamiyettin' a'zzirek qatlamlari'na (balalar, hayallar, mayi'plar, qariyalar, qamaqtag'i'lar ha'm basqalarg'a) qarata insan huquqlari' maseleleri boyi'nsha Wo'zbekstan Respublikasi' nizamlari' ha'm xali'q arali'q konvenciyalarg'a a'mel qil'wi'n wo'z baslamasi'na muwapi'q qadag'alawdan wo'tkeriwden; insan huquqlari' haqqi'ndagi' nizamshili'qti' jetilistiriwde ha'm woni' xali'q arali'q standartlarga muwapi'q halga keltiriwge jar'dem beriw; insan huquqlari'n hu'rmet yetiw tarawi'nda jamiyetshilik pikingin ku'sheytiwge qarati'lg'an xabar-ag'arti'wshili'q ha'm talqi'law jumislari'n a'melge asiri'w; insan huquqlari'n ju'zege keltiriw tarawi'nda si'rt yel ta'jiriybesin u'yreniw maqsetinde xali'q arali'q birge islesiwdi ku'sheytiwden ibarat.

1998-jilda Ombudsmanni'n' sud ha'm huquqti' qorg'awshi' mekemeler menen wo'z ara baylani'slari' islep shig'i'li'p turmi'sqa yengizilmekte. Bunnan go'zlngen maqset insan huquqlari' haqqi'ndagi' nizamshili'qti'n' wori'nlani'wi' u'stinen qadag'alawdi' ku'sheytiw boyi'nsha Ombudsman jumi'si'ni'n' na'tiyjesin asiri'w, puqaralardi'n' huquqlari'ni'n' a'melge tikleniw ta'miyinlew, insan huquqlari'n qorg'aytug'i'n mamlket mekemeleri wa'killik ha'm imkaniyatlari'nan ja'ne de na'tiyjelirek paydalani'wg'a bag'darlang'an.

Oliy Majlistin' insan huquqlari' boyi'nsha wa'kilinin' (Ombudsman) 2005–2009-jillardagi' xizmeti dawami'nda Ombudsman puqaralardan kelip tu'sken jam'i 44370 (wolardan 7074 ta'kirar) arza ha'm shagi'nlardi' ko'rip shiqqan.

Bunnan mamlket turmi'si'nda puqaralardi'n' huquqlari'n ta'miyinlewde Ombudsmanni'n' xizmetine di'qqatti'n' ja'ne de artip atirganligi'n ko'remiz degen juwmaq shig'ari'w mu'mkin.

Ombudsman Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' «Oliy Majlistin' insan huquqlari' boyi'nsha wa'kili (Ombudsman) haqqi'nda»g'i' Ni'zamni'n' 13-statyasi'na muwapi'q to'mendegishe huquqlarg'a iye:

- shag'i'mlardi' ko'rip shi'g'i'w;
- arzago'yge wo'z huquq, yerkinlik ha'm ma'plerin qorg'aw qurallari' ha'm formalari'n ko'rsetiw;
- shag'i'mdi' sheshiwge wa'killigi bolg'an sho'lkem yamasa lawazi'mli' shaxslarg'a jo'neltiw;
- arzago'ydi woni'n' huquq, yerkinlik ha'm ni'zamli' ma'plerine baylani'sli' hu'jjetler, qararlar ha'm basqa materiallar menen tani'sti'ri'w;
- ni'zam hu'jjetlerine qayshi' bolmag'an shara-ilajlardi' ko'riw.

Wa'kil hu'jjetlerdi ko'rip shi'g'i'w, tekseriw waqti'nda ni'zamni'n' 14-statyasi'nda ko'rsetilgen huquqlardan paydalanadi':

- sho'lkem ha'm lawazi'mli' shaxslarg'a ani'qlani'wi' lazi'm bolg'an jag'daylardi' tekseriwge ja'rdem sorap xabarlas'i'w;
- shag'i'm boyi'nsha jag'daylardi' ani'qlaw ushi'n sho'lkem wa'killeri ha'm lawazi'mli' shaxslardi' mira't yetiw;
- shag'i'mdi' tekseriw ushi'n za'rur hu'jjetlerdi, material ha'm basqa mag'luwmatlardi' soraw ha'm ali'w;
- shag'i'm boyi'nsha lawazi'mli' shaxslardan tu'sindirmeler ali'w;
- sho'lkem ha'm qa'nigelerge ani'qlani'wi' za'ru'r jag'daylar boyi'nsha juwmaqlar tayarlawdi' tapsi'ri'w;
- sho'lkem ha'm lawazi'mli' shaxslar ta'repinen insan huquqlari', yerkinlikleri ha'm ni'zamli' ma'plerine tiyisli ma'seleler boyi'nsha wo'tkerilip ati'rg'an tekseriwlerge qatnasi'w;
- uslang'an yamasa qamaqta saqlani'p ati'rg'an adam menen ushi'rasi'w ha'm gu'rrin'lesiw;
- insan huquqlari'n buzi'w jag'daylari' ani'qlang'an sho'lkem yamasa lawazi'mli' shaxslarg'a juwapershilikigi haqqi'nda xat penen xabarlas'i'w si'yaqli'lardan ibarat.

Insan huquqlari' boyi'nsha wa'kilge mu'rajat yetip ati'rg'an shaxs wo'z shag'i'mi'nda familiyasi', ati', a'kesinin' ati', ma'nzili, shag'i'm yetip ati'rg'an sho'lkemnini' ati', lawazi'mli' shaxsti'n' familiyasi', ati', a'kesinin' ati' ko'rsetiliwi, arzago'ydin' pikirinshe woni'n' huquqlari'ni'n' buzi'li'wi'na ali'p kelgen ha'reket yamasa ha'reketsizlik mazmuni' bayan yetiliwi za'ru'r.

Shag'i'mg'a arzago'ydin' talaplari'n tasti'yi'qlaytug'i'n hujjetler basqa mag'luwmatlar qosi'msha yetiledi.

Wa'kil jag'daydi' tekseriw na'tiyjelerine muwapi'q:

- arzago'yge ko'rip shi'g'i'w na'tiyjelerin ma'lim yetiwi;
- ha'reketleri ha'm ha'reketsizliginde puqaralardi'n' huquqlari', yerkinlikleri ha'm ni'zamli' ma'pleri buzi'lg'anli'g'i' ani'qlang'an sho'lkem yamasa lawazi'mli' shaxslarg'a buzi'lg'an huquqlari'n tiklew boyi'nsha usi'ni'slar bayan yetilgen wo'z juwmag'i'n jiberiwi sha'rt.
- bunda wa'kildin' juwmag'i'n alg'an sho'lkem yamasa lawazi'mli' shaxs ta'repinen ma'sele aqi'ri'na jetkeriliwi lazi'm.

Respublika Prezidenti pa'rmani' menen 1996-jil 31-oktyabrde Insan huquqlari' boyi'nsha Milliy woray sho'lkemlestirildi. Bul milliy woray ma'mleketke qarasli', talqi'law, ma'sla'hat, mekemeler arali'q ha'm muwapi'qlasti'ri'w uyi'mi' yesaplanadi'. Woraydi'n' xi'zmet bag'darlari' tikkeley insan huquqlari'n a'melge asi'ri'wda ayri'qsha a'hmiyetke iye boli'p, wol bir qatar juwapkershilikli wazi'ypalardi' wo'z aldi'na qoyadi'.

Milliy woraydi'n' tiykarg'i' wazi'ypalari':

- insan huquqlari', yerkinliklerin qorg'awdi'n' ha'reket **jobalari'n** islep shi'g'adi';
- insan huquqlari' tarawi'nda Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' xali'q arali'q ha'm milliy sho'lkemler birge islesiwini rawajlandi'radi';
- Wo'zbekstan Respublikasi'nda insan huquqlari'na amel qi'li'ni'wi' ha'm bul huquqlardi'n' qorg'ali'wi' boyi'nsha milliy bayanatlar tayarlaydi';
- ma'mleket ha'kimiyati' ha'm basqari'w organlari'na, sonday-aq insan huquqlari' boyi'nsha ja'miyetlik birlespelerine ken'esler beredi;
- ma'mleket organlari'ni'n' insan huquqlari'na tiyisli bilimlendiriw, ta'rbiya, u'git-na'siyat, woqi'w-metodikali'q a'debiyatlardi' basi'p shi'g'ari'w bag'dari'ndag'i' xi'zmetti muwapi'qlasti'radi';
- Wo'zbekstanda insan huquqlari'n a'melge asi'ri'w ha'm rawajlandi'ri'w boyi'nsha mag'luwmatlardi'n' xabar bazasi'n jarati'w;
- insan huquqlari'n qorg'aw boyi'nsha ma'mleket organlari'ni'n' xi'zmetin jetilistiriw bari'si'nda usi'ni'slar beriw;
- insan huquqlari'n xoshametlew ha'm qorg'aw tarawi'nda ilimiy socialli'q izertlewlerdi sho'lkemlestiriw ha'm wo'tkeriw.

Wo'zbekstan Respublikasi'nda bul milliy woraydi'n' sho'lkemlestiriliwi insan huquqlari'n qorg'awdi'n' a'hmiyetli kepilliklerinen biri yekenligin turmi's ko'rsetip turi'pti'.

Insan huquqlari' boyi'nsha milliy woray xi'zmeti haqqi'nda mag'luwmatlar «Wo'zbekstanda demokratiyalasti'ri'w ha'm insan huquqlari'» degen arnawli' jurnali' arqali' ja'riyalap bari'lmaqta.

Wo'zbekstanda insan huquqlari'n qorg'aw ha'm puqaralardi'n' qa'nigeli huquqi'y ja'rdem ali'w huquqi'n a'melge asi'ri'wg'a ja'rdem беретug'i'n ja'miyetlik sho'lkemlerden biri Advokatura yesaplanadi'. Bul ja'miyetlik birlespenin' huquqi'y belgisi «Advokatura haqqi'nda» g'i' Ni'zamda belgilengen. Bul ni'zamni'n' 1-statyasi'na muwapi'q: «Advokatura – huquqi'y institut boli'p, wol advokatli'q xi'zmeti menen shug'i'llanatug'i'n shaxslar ha'm de jeke advokatli'q a'meliyati' menen shug'i'llanatug'i'n ayi'ri'm shaxslardi'n' wo'z betinshe, yerkli, ka'siplik birlespelerdi wo'z ishine aladi'. Advokatura Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'na muwapi'q, Wo'zbekstan Respublikasi' puqaralari', si'rt yel puqaralari', puqaralig'i bolmag'an shaxslarg'a, ka'rxanalar, mekemeler sho'lkemlerge yuridikali'q ja'rdem ko'rsetedi».

«Advokatura haqqi'nda»g'i' Ni'zam 1996-jil 27-dekabrde qabi'l yetilip, 17 statyadan ibarat boli'p, bul ni'zamda advokatura ha'm woni'n' wazi'ypalari', advokatura haqqi'ndag'i' ni'zam hu'jjetleri, advokatti'n' huquqi'y biyligi, advokatura xi'zmetinin' prinsipleri ha'm sho'lkemlestiriw formalari', advokatli'q xi'zmet tu'rleri, advokatti'n' huquq ha'm wazi'ypalari', advokat xi'zmetinin' kepilliklari, advokatlarg'a beriletug'i'n ruxsatnamalar, advokatlarg'a beriletug'i'n ta'rtip-intizamli' sharalari', advokatti'n' si'ri', socialli'q huquqlari', advokatli'q xi'zmetin toqtati'w tiykarlari' belgilengen. Bul

ni'zamnan basqa, advokatura instituti' ha'm woni'n' xi'zmetin yeledde jetilistiriw maqsetinde **Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' 2008-ji'l 1-mayda «Advokatura instituti'n ja'ne de reforma yetiw shara-ilajlari' haqqi'nda» g'i' Pa'rmani' qabi'l yetildi.**

8-§ boyi'nsha iyelegen bilimlerde bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Insan huquqlari'n qorg'aw mexanizmleri qanday?
2. Insan huquqlari'n qorg'awshi' uyi'mlar ha'm wolardi'n' xi'zmeti neden ibarat?
3. Wo'zbekstan Respublikasi' Ombudsmani' xi'zmeti' neden ibarat?
4. Insan huquqlari' boyi'nsha Milliy woyaydi'n' atqaratug'i'n xi'zmetlerin atan'.

III bap temalari'nda paydalani'lg'an terminler boyi'nsha wo'z bilimin'izdi si'nan'.

Q/S	Yuridikalig' terminler atamasi'	Qaysi' tildan ali'ng'an	So'zlik ma'nisi	Qag'i'ydasig'
1	Ombudsman			
2	Advokat			
3	Agressiya			
4	Armiya			
5	Preambula			
6	Cenzura			
7	Ligitm			
8	Kvorum			
9	Veto			

IV bap.
Wo'zbekstan Respublikasi' ma'mleket formasi'
ha'm ma'mleket organlari'

§9. WO'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI'NI'N' MA'MLEKETLIK DU'ZILISI
HA'M BASQARI'W FORMASI'

G'a'rebsizlik xalqi'mi'zg'a wo'z Watani'nda wo'zin yerkin seziw, haqi'yqi'y wo'z milliy qa'diriyatlari'n tiklew, wo'z ma'mleketshiligin qa'liplestiriw imkaniyati'n berdi. Wo'zbekstan milliy ma'mleketshiligi qi'yi'n jag'daylarda boy tiklewine sebep boldi'. Wo'ytkeni, buri'ng'i' shorali'q ma'mleketshilik milletlerin sali'sti'ri'w ma'seleleri kese turg'an yedi. Shora da'wirindegi Konstituciyalarda insan ma'plerinen ma'mleket ma'plerinin' u'stinligi belgilep qoyi'lg'an yedi. Tu'rkstan ASSR i'ni'n' 1918, 1920-ji'llarda, Xorezm ha'm Buxara Respublikalari'ni'n' 1920-21-ji'lda, sonday-aq Wo'zbekstan SSSR i'ni'n' 1927, 1937, 1978-ji'llarda qabi'l yetilgen Konstituciyalari' mazmuni', ma'nisi boyi'nsha haqi'yqi'y ga'rezsiz ma'mlekettin' ni'zami' yemes yedi. Usi' shora Konstituciyalari'nda insan huquqi'na qarag'anda ma'mleket huquqi' hu'kimran yedi. Soni'n' menen birge milliy ma'pdarli'q ma'seleside de wo'z sheshimin tappag'an yedi.

1990-ji'l 24-martta Respublika Oliy Kengashini'n' birinshi sessiyasi' a'hmiyetli tariyxi'y qarar qabi'l yetip, Wo'zbekstan Prezidenti lawazi'mi'n sho'lkemlestirdi. Wo'zbekstan tariyxi'nda tun'g'i'sh ma'rtebe yengizilgen respublika Prezidenti lawazi'mi' jan'a Wo'zbekstan ma'mleketi ha'kimiyati' organlari' sistemasi'nda worayli'q worindi' iyeledi. Wol siyasiy sistemani'n' wo'zegi boli'p qaldi'.

Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Kengashi 1990-ji'li' 1-noyabrde «Atqari'w ha'm basqari'w ha'kimiyati'ni'n' du'zilisini jetilistiriw haqqi'nda» Ni'zam qabi'l yetip, buri'ng'i' hu'kimet – Ministrlar Soveti tamamlani'p, Prezident qaramag'i'ndag'i' Ministrlar Kabinetin payda yetti. Bul tariyxi'y adi'm sebepli Prezidentlik ha'kimiyati' menen da'slepki hu'kimet ti'msali'ndag'i' atqari'w-basqari'w ha'kimiyati' birllestirildi.

Konstituciya suveren ma'mleketti qa'liplestiridini' ti'rnag'i', g'a'rebsiz ma'mleketshiligimizdin' qalaw tasi' boldi'. Konstituciyani'n' 11-statyasi'na muwapi'q ni'zam shi'g'ari'wshi', atqari'wshi', sud ha'kimiyati'na bo'liniw principine tiykarlang'an sistema jarati'ldi'. Wo'lardi'n' ha'r birinin' xi'zmetinde huquqi'y tiykarda avtoritarizm ha'm totalitarizmnin' asqi'ni'wlari'n shi'g'ari'p taslaytug'i'n haqi'yqi'y demokratiyalig'ga wo'lshemler ha'm jol-jori'qlar payda boldi'. Konstituciyada ha'kimiyatlardin' bo'liniw principi - ha'kimiyatti'n' u'sh tarmag'i': ni'zam shi'g'ari'wshi', atqari'wshi', sud ha'kimiyati' arasi'nda ten' salmaqli'li'qti'n' saqlani'wi'ni'n' aqi'lg'a muwapi'q sistemasi' jarati'lg'anli'g'i'n bildiredi. Wo'zbekstan Oliy Kengashi Wo'zbekstanni'n' g'a'rebsizligin ta'miyinlewge qarati'lg'an jan'a ni'zamshili'q sistemasi'n payda yetiw joli'nan bardir. 1990-1994-ji'llarda Oliy Kengash 200 ge jaqi'n ni'zam, 500 den aslam qarar qabi'l yetti. Konstituciyag'a muwapi'q tun'g'i'sh ma'rtebe Respublika Parlamenti – Oliy Majlis sho'lkemlestirildi. Ma'mleket ha'kimiyati'ni'n' Oliy Majlis ha'm xali'q deputatlari' jergilikli ken'eslerinen ibarat wa'killik mekemeleri tarmag'i' payda boldi'. Oliy Majlis ni'zamlardi' jarati'w ha'm a'melge yengiziw tarawi'nda na'tiyjeli islep tur.

Tiykarg'i' ni'zamni'n' negizinde Respublikali'q sud sistemasi' g'a'rezsiz ha'kimiyat si'pati'nda ju'zege keldi. Sud ha'kimiyati'ni'n' jan'a du'zilmeleri ju'zege keldi. Sudti'n' huquq shen'beri ken'eydi.

Ma'mleket qorg'ani'wi'n ta'miynlewde jan'a sistema payda boldi'. Milliy armiya – Wo'zbekstan Quralli' Ku'shlerinin' sho'lkemlestiriliwi milliy ma'mleketshiliktin' payda boli'wi' joli'nda a'hmiyetli jen'is bo'ldi'. Si'rtqi' baylani'slardi' ta'miynleytug'i'n du'zilmeler: Si'rtqi' isler ministrligi, Si'rtqi' ekonomikali'q baylani'slar ministrligi (1992-ji'l, 21-fevral), Si'rtqi' ekonomikali'q xi'zmet Milliy banki (1991-ji'l 7-sentyabr) du'zildi ha'm basqa qa'nigelesken ka'rxanalardi'n' pu'tkil basli' tarmag'i' payda boldi'. Puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w tarawi'nda **arnawli' mexanizm du'zilgenlikten woni'n' tami'rlari' a'zelden quralg'an ja'ma'a't qatnasi'qlari' – ma'ha'llelerge bari'p taqaladi'. Qalalar, awi'llar, ma'ha'llelerdin' puqarali'q ji'yi'nleri' puqaralarg'a ma'mleket islerin basqari'wda qatnasi'w huquqi'n a'melge asi'ri'wg'a ja'rdem beredi. Wolar wo'z aymag'i'ndag'i' socialli'q ha'm xojali'q wazi'ypalari'n sheshiw ushi'n sho'lkemlestirilgen uyi'm si'pati'nda ta'n ali'ndi'.**

Soni'n' menen ma'mleketin' ma'nisi tu'pten wo'zgerdi. Ma'mleket reformalardi'n' bas baslamashi'si' ha'm bag'darlawshi'si', socialli'q turmi'stag'i' jan'a ideyalardi tiykarg'i' a'melg'e asi'ri'wshi'si' boli'p qaldi'. XX a'sir aqi'rlari'na kelip, Wo'zbekstandi' suveren ma'mleket si'pati'nda du'nyani'n' barli'q ma'mleketleri ta'n alg'anli'g'i' ha'm du'nya sherikliginin' barli'q ma'mleketleri menen diplomatiyalig' baylani's wornatqani' respublikani'n' u'lken abi'royi'n ko'rsetedi. **Bu'gingi ku'nde Tashkentte 44 ma'mleket yelshixanalari' ha'm 9 si'rt yel ma'mleketinin' konsulxanalari'ni'n' xi'zmet ko'rsetiwi de di'qqatqa i'layi'q. Ha'zirgi ku'nde yelimiz 150 den arti'q ma'mleket penen ekonomikali'q sawda baylani'slari'n wornatqan. Wo'zbekstanda 25 min'nan arti'q eksport-import operatsiyalari'n wo'tkeretug'i'n ka'rxanalar dizimg'e ali'ng'an. 3000 nan aslam si'rt yel investiciyalar qatnasi'nda ka'rxanalar du'zilgen. Bular xali'q xojalig'i'ni'n' barli'q tarawlari'nda xi'zmet ko'rsetpekte.**

Wo'zbekstan wo'zinin' ma'mleketlik formasi'n ani'qlawda respublikamizdi'n' wo'zine ta'n sha'rayatlari', tariyxi'y ta'jiriybe ha'm da'stu'rlerin, milliy mentaliteti, yag'ni'y xalqi'mi'zdi'n' pikirlew, ja'miyetlik turmi'sti' an'law ha'm talqi'lani'w tarawi'ndag'i' ha'm de ma'mleket quri'li'si' boyi'nsha du'nya a'meliyati tabi'slari inabatqa ali'ni'p, ma'mleket du'ziminin' yen' jetik formasi' tan'landi'. Wo'zbekstan Respublikasi'na ma'mleket du'zilisinin' unitar formasi' ta'n. Biraq Wo'zbekstan ma'mleketi du'zilisi, wo'zine ta'n wo'zgesheliklerine iye. Woni'n' du'zilis qurami'nda Qaraqalpaqstan Respublikasi' da bar. Usi' ko'z qarastan ali'p qarag'anda federativ ma'mleket du'zilisine ta'n geypara elementlerdi ma'mleketimiz wo'z mazmuni'nda birlestiredi. Wo'zbekstan birden bir aymaq, birden bir puqarali'q, birden bir ni'zamli'li'q birden bir joqari' ma'mleket ha'kimiyati'na iye woraylasqan unitar ma'mleket yesaplanadi'. Unitar ma'mleketlerge Ulli' Britaniya, Norvegiya, Shveciya, Ispaniya, Portugaliya, Qazaqstan, Tu'rkmennistan, Ta'jikistan, Qi'rg'i'zstan, Franciya, Italiya, Greciya, Yaponiya, Finlyandiya, Misir ha'm usi' si'yaqli'lar kiredi. Unitar ma'mleketten federativ ma'mleketin' parqi' mi'nadan ibarat: federativ ma'mleket bir neshe g'a'rezsiz ma'mleketler yamasa wo'z aldi'na aymaqlardi'n' birlesiw na'tiyjesinde ju'zege keledi. Federativ ma'mleketlerge – AQSh, **Germaniya, Hindstan, Rossiya, Kanada, Braziliya, Meksika, Avstriya, Belgiya, Shveytariya, Pakistan, Argentina** kiredi.

Federativ ma'mleket federal ha'kimiyat sistemasi'na, federal ni'zamshi'li'qqa, federaciya subyektlerinin' ten'ligine ha'm wolardi'n' wo'zine ta'n g'a'rezsizlik belgilerine iye boladi'.

Wo'zbekstan Konstituciyasi' wo'zbek ma'mleketshiligi tariyxi' ta'jiriybelerin tiykarli' ko'riniste sa'wlelendirip, bul ta'repi milliy ma'mleket ha'm ha'kimshilik-aymaqli'q birlikler ha'm de ha'kimiyat ha'm basqari'w organlari' du'zilisinde ko'zge taslanadi'.

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 3-statyasi'nda bekkemlengen qag'i'ydag'a muwapi'q «**Wo'zbekstan Respublikasi' wo'zinin' milliy ma'mleket ha'm ha'kimshilik-aymaqli'q du'zilis, ma'mleket ha'kimiyati' ha'm basqari'w organlari'ni'n' sistemasi'n belgileydi, ishki ha'm si'rtqi' siyasaki'n a'melge asi'radi'**». Bul norma Wo'zbekstan ma'mleket si'pati'nda wo'zinin' milliy ma'mleket ha'm ha'kimshilik-aymag'i' du'zilis, wo'zi belgilep, g'a'rezsiz siyasaki ali'p baratug'i'ni'n bildirdi. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ha'kimshilik-aymaqli'q ha'm ma'mleket du'zilisi huquqi'y tiykarlari' Konstituciyani'n' 4-bo'limi 68-75-statyalari'ndag'i' qag'i'ydalarda berilgen.

Wo'zbekstan Respublikasi' wa'layatlardan, rayonlardan, qalalardan, posyolkalardan, qi'shlaqlardan, awi'llardan, sonday-aq Qaraqalpaqstan Respublikasi'nan ibarat.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 68-statya

Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n', wa'layatlardi'n', Tashkent qalasi'ni'n' shegaralari'n wo'zgerti'w, sonday-aq wa'layatlar, qalalar, rayonlar du'ziw yamasa tarqati'w Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisini'n' kelisimi menen a'melge asi'ri'ladi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 69-statya

Wo'zbekstan Respublikasi' qurami'n – Qaraqalpaqstan Respublikasi', 12 wa'layat, Tashkent qalasi', 159 rayon, 120 qala, 117 qalasha, 1459 awi'llar quraydi'. Wo'zbekstan Respublikasi' ma'mleketlik du'zilisini'n' pu'tinligi, ma'mleket organlari' du'zilisini'n' jekeligi ha'm usi' si'yaqli' prinsipleri bar. **Wo'zbekstan Respublikasi' ma'mleketlik du'zilisini'n' wo'zine ta'n belgiler sistemasi' to'mendegilerden ibarat: suverenitettin' pu'tin aymaqta iske asi'wi', Konstituciya ha'm ni'zamlar, ma'mleketlik ha'kimiyat organlari', ma'mleket aymag'i', birden-bir puqarali'q, ma'mleket tili, birden-bir quralli' ku'shler, Wo'zbekstan ma'mleketini'n' ni'shanlari', paytaxti' ha'm sol si'yaqli'lar.**

Wo'zbekstan Respublikasi' aymag'i' 448,9 min' km² ti' quraydi'. Ma'mleket aymag'i' shegaralari' ha'm ma'mleket suverenitet ha'reket yetetug'in belgilewshi si'zi'q – ma'mleket shegarasi' dep ataladi'. Ma'mleket shegarasi' belgili bir ma'mleketti basqa ma'mleketler aymag'i'nan yamasa xali'q arali'q aymaqlari'nan aji'rati'p turadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' ma'mleket sheg'arasi'n belgilew, wo'zgerti'w, qorg'aw tarawi'ndag'i' qatnasi'qlar «Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ma'mleketlik shegarasi' haqqi'nda» g'i' Ni'zami' menen ta'rtipke sali'nadi'. Usi' Ni'zamni'n' 3-statyasi'na muwapi'q, «**Wo'zbekstan Respublikasi' ma'mleket shegarasi' Wo'zbekstan Respublikasi' aymag'i' shen'berin (qurg'aqli'qta, suwda, jer asti'nda, hawada) belgilewshi si'zi'qtan ha'm bul si'zi'q boylap wo'tetug'i'n vertikal qa'ddinen ibarat**».

Wo'zbekstan Respublikasi' bes g'a'rezsiz ma'mleket – Qazaqstan, Qi'rg'i'zstan, Ta'jikstan, Tu'rkmestan ha'm Awg'anstan ma'mleketleri menen shegaralas. Ma'mleketimiz shegaralari'ni'n' uluwma uzi'nli'g'i' 6221 kilometrni quraydi'. Atap aytqanda, Awg'anstan menen shegara – 137 km, Qazaqstan – 2203 km, Qi'rg'i'zstan – 1099 km, Ta'jikstan 1161 km, Tu'rkmestan menen 1621 km den ibarat. H'arbir ma'mleket wo'z sheg'aralari' shen'berinde jaylasqan aymaqqa iye.

Ma'mleket aymag'i' tu'sinigi – jer shari'ni'n' belgili bir ma'mleket shegaralari'na tiyisli bolg'an bo'limin bildiredi. Shegaralas ma'mleketlerdin' aymaqlari' bir-birinen ma'mleketlik shegaralar menen aji'rati'ladi'. Yelshixanalar, konsulli'qlar ha'm Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' basqa si'rt yel wa'kilxanalari' da yelimizdin' ma'mleketlik aymag'i' yesaplanadi'. Ma'mlekettin' aymaqli'q hu'kimranli'g'i' wonin' wo'z aymag'i'nda toli'q ha'm narazi'li'qsi'z g'a'rezsizligin an'latadi'.

Wo'zbekstan Respublikasi' aymag'i' ha'm ekonomikasi'q qu'direti bo'linbes, al woni'n' **shegaralari' qol qati'lmas boli'p**, ma'mleket g'amxorli'g'i'nda. Bul princip Konstituciyami'zda belgilep qoyilg'an. *Ma'mleket aymag'i'ni'n' bir pu'tinligi ha'm shegaralari'ni'n' qol qati'lmasli'g'i' ha'r qanday ma'mlekettin' a'hmiyetli belgisi ha'm ha'zirgi zaman xali'q arali'q huquqi'n' tiykarg'i' principlerinen boli'p yesaplanadi'.*

«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik g'a'rezsizligi tiykarlari' haqqi'nda»g'i' Ni'zamni'n' 4-statyasi'na muwapi'q, «Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ma'mleket shegarasi' ha'm **aymag'i' qol qati'lmas** ha'm bo'linbes boli'p, woni'n' xalqi' wo'z tileklerin yerkin bildirmey turi'p wo'zgartiliwi mu'mkin yemes». Aymaqti'n' bir pu'tinligi ha'm qol qati'lmasli'g'i' ma'mleket qa'wipsizliginin' tiykarg'i' elementi boli'p, wolardi' qorg'aw ha'm ta'miyinlew ma'mlekettin' tiykarg'i' wazi'ypalari'nan biri boli'p tabi'ladi'.

Wo'zbekstan ma'mleket shegarasi'n qorg'aw wazi'ypasi'n **Respublikali'q Milliy qa'wipsizlik xi'zmeti shegara armiyasi'** a'melge asi'radi'. Wo'zbekstan shegarasi' menen baylani'sli' **ma'seleler shegaralas ma'mleketler menen sha'rtname ha'm kelisimler tiykari'nda ha'm de uluwma belgilengen xali'q arali'q wo'lsheqli hu'jjetler tiykari'nda ta'rtipke sali'nadi'.** Ma'mleketlik shegara ma'selesinde Wo'zbekstan izbe-iz tu'rde ha'zirgi zaman siyasiy principlerge i'layiqli' joldan barmaqta.

Wo'zbekstan xalqi'n milletine qaramastan Wo'zbekstan Respublikasi' puqaralari' quraydi'. Bul Konstituciyamizdin' 8-statyasi'nda atap wo'tilgen. Wo'zbekstan xalqi' – 30 million 75 min' 800 adam (2013-ji'l, 1-aprel jag'dayi'). Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' yengizilgen ji'llari'nda respublikada 100 milliy-ma'deniy woray sho'lkemlestirildi ha'm wolar milletler arali'q birlikti ta'miyinlewde a'hmiyetli rol woynamaqta. Wolardi'n' sho'lkemlestiriliwi menen millet wa'killerine wo'z u'rp-a'detleri, da'stu'rleri ha'm tilin qayta tiklew ushi'n imkaniyatlar jarati'ldi'. Milliy-ma'deniy woraylar ta'repinen a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an ilajlar milletler arasi'ndag'i' **baylani'slardi'n' ja'ne de** bekkemleniwinde ayri'qsha a'hmiyetke iye. Dingi isenim yerkinligi de huquqi'y jaqtan ta'miyinlengen. Bu'gingi ku'nde ma'mleketimizde ko'p milletshilik sha'rayati'nda 16-diniy konfessiya birlespeleri xi'zmet ko'rsetip kelmekte.

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' XVII babil'nda Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' belgisi ha'm woni'n' suverenitetinin' qorg'ali'wi' bekkemlep qoyilg'an. 1924-ji'ldan baslap Qaraqalpaqstan avtonom wa'layati' si'pati'nda Qazaqstan Respublikasi' qurami'na kirgen yedi. 1930-ji'li' Qaraqalpaqstan avtonom wa'layati' **si'pati'nda Rossiya Feredaciyasi' qurami'na, 1936-ji'ldan baslap**

Wo'zbekstan qurami'na kirgen. 1990-jil 14-dekabrde Qaraqalpaqstan Respublikasi' Suvereniteti haqqi'nda Deklaraciya' qabi'l yetildi. Wo'zbekstan Respublikasi' ha'm Qaraqalpaqstan Respublikasi' arasi'ndag'i' wo'z ara qatnash'qlardi'n' huquqi'y tiykarlari' Konstituciyanin' 70-75-statyalari'nda ken' sa'wlelengen. Suverenli Qaraqalpaqstan Respublikasi' Wo'zbekstan Respublikasi' qurami'na kiredi. Bunday jag'day Wo'zbekstannin' ha'm Qaraqalpaqstannin' uluwma bir-birinin' ma'plerine sa'ykes keledi. Qaraqalpaqstan suvereniteti Wo'zbekstan Respublikasi' ta'repinen qorg'aladi'. Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zamlari' Qaraqalpaqstan Respublikasi' aymag'i'nda da ma'jbu'riy yesaplanadi'. Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' aymag'i' ha'm shegaralari' woni'n' razi'li'g'i'si'z wo'z gertiliwi mu'mkin yemes. Qaraqalpaqstan Respublikasi' wo'z ha'kimshilik-aymaqli'q du'zilis ma'selelerin g'a'rezsiz sheshedi. Wo'zbekstan Respublikasi' ha'm Qaraqalpaqstan Respublikasi' arasi'ndag'i' wo'z ara qatnash'qlar Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciya' shen'berinde du'zilgen sha'rtnamalar ha'm kelisimler menen ta'rtipke sali'nadi'.

Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' Konstituciya'li'q belgileri: wo'z Konstituciya'si'na iye yekenligi, respublika parlamentinin' bar yekenligi, respublika belgisinin' Wo'zbekstan Respublikasi' ha'm Qaraqalpaqstan Respublikasi' Konstituciya'si' ta'repinen belgileniwin sho'lkemlestiredi. Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' jer maydani' 166,6 min' km² ti' quraydi'. Xalqi'ni'n' sani' 1.704,4 adam (2012 jil jag'dayi'). Qaraqalpaqstan Respublikasi' qurami'n 14 rayon, 12 qala, 16 qalasha, 112 awil' quraydi'. 1993-jil 9-aprelde Qaraqalpaqstan Respublikasi' Joqarg'i' Ken'esinin' XII shaqi'ri'q, XII sessiyasi'nda Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' Konstituciya'si' qabi'l yetildi. Wog'an 1994-jil 26-fevralda birinshi wo'zgeris, 1995-jil 31-oktyabrde yekinshi wo'zgeris, 1997-jil 15-dekabrde u'shinshi wo'zgeris kirgizlip, usi' wo'zgeris ha'm qosi'mshalardan son' du'zilisi alg'i' so'z, 6 bo'lim, 26 bap, 119 statyadan ibarat boldi'. «Sudlar haqqi'nda»g'i' jan'a redakciya qabi'l yetilgen ni'zamg'a tiykar Konstituciyanin' XXII babi'na wo'zgerisler kirgiziliw talap yetildi. Na'tiyjede to'rtinshi wo'zgeris 2003-jil 12-noyabrde Konstituciyanin' 102-statya'si' yekige bo'lindi ha'm 102 ha'm 103-statyalar dep belgilendi. Bunnan son' Qaraqalpaqstan Respublikasi' Konstituciya'si' du'zilisi alg'i' so'z, 6 bo'lim, 26 bap, 120 statyadan ibarat boldi'. Sonin' menen birge 1992-jil 14-dekabrde Qaraqalpaqstan Respublikasi' Joqarg'i' Ken'esinin' XI sessiyasi'nda qabi'l yetilgen bayrag'i', 1993-jil 9-aprelde Joqarg'i' Ken'esinin' XII sessiyasi'nda qabi'llang'an gerbi ha'm 1993-jil 24-dekabrde Joqarg'i' Ken'esinin' XIV sessiyasi'nda qabi'llang'an gimnine iye.

Bul bolsa wo'zbekler menen qaraqalpaqlardi'n' ma'n'gi birligin ha'm qanlas-tuwi'sqan yekenligin toli'q tasti'yi'qlaydi'.

Basqari'w ha'r qanday ma'mlekettin' ishki talabi' boli'p tabi'ladi'. Miynet procesi ha'm ha'r qanday xi'zmet bari'si'n sho'lkemlestiriw talabi' basqari'wdi' keltirip shi'g'aradi'.

Basqari'w – socialli'q qatnash'qlardi' ta'rtipke sali'wg'a bag'darlang'an xi'zmet yesaplanadi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'nda ma'mleketti basqari'w sistemasi' to'mendegilerden ibarat:

- Wo'zbekstan Respublikasi' Bas ministri – respublika hu'kimetinin' basli'g'i' si'pati'nda;
- Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabineti – respublika hu'kimeti;

- Wo'zbekstan Respublikasi' ministrliklari;
- Wo'zbekstan Respublikasi' ma'mleketlik komitetlari;

Wo'zbekstan Respublikasi' vorayli'q ma'mleketlik basqari'w mekemeleri ha'm wo'lardi'n' wori'nlardag'i' jergilikli uyi'mlari';

- wa'layat, qala, rayon ha'kimlari ha'm de wolardi'n' bo'lim ha'm basqarmalari'.

Ma'mleketti basqari'wi' sistemasi'ni'n' joqari'dag'i' tarmaq ha'm bag'darlari' Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' ha'm ha'rbir tarawg'a tiyisli ni'zam hu'jetlerine su'yenip is ali'p baradi'.

Ma'mlekettin' basqari'w formasi'n ani'qlawda yen' a'hmiyetli belgilerden biri ma'mleket basli'g'i'ni'n' huquqi'y belgisi qanday yekenligi, woni'n' ma'mleket basqari'wi'na qanday jol menen keliwi yesaplanadi'. Ha'zirgi du'nyadag'i' ma'mleket basqari'w sistemasi' formasi' jag'i'nan ha'r qi'yli'. Du'nya ma'mleketshiligi rawajlani'wi'nda basqari'wdi'n', tiykari'nan, yeki formasi' – respublika ha'm monarxiya formasi' ken' tarqalg'an. Respublika tu'sinigi huquqi'y qa'diriyat si'pati'nda – *ma'mleket mekemeleri wa'killiklerin ani'q belgilep beriwdi, ni'zam shig'ari'wshi' ha'm atqari'wshi' organlardi'n' saylap qoyi'li'wi', dawi's beriwshilerdin' qa'lewin yesapqa ali'ni'wi'n* bildiredi. Bul ta'replari respublika tu'siniginin' aji'ralmas belgilari yesaplanadi'. Respublika **wo'z na'wbetinde** Prezidentlik respublika, Parlamentar respublika ha'm aralas respublika formasi'nda boladi'.

Prezidentlik respublikani'n' Parlamentar respublikadan ayi'rmashi'li'g'i' sonnan ibarat, Prezident xali'q ta'repinen saylanadi', wol ma'mleket ha'm atqari'w ha'kimiyati'ni'n' basli'g'i' yesaplanadi', hu'kimet Prezident ta'repinen du'ziledi ha'm wog'an yesap beredi.

Parlamentar respublikada bolsa parlament, yag'ni'y joqari' wa'killik ni'zam shi'g'ari'wshi' mekeme Prezidenti ha'm hu'kimet qurami'n saylaydi'. Parlament saylawlari'nda jen'iske yerisken partiya basshi'lari' hu'kimetti du'zedi. Hu'kimet basli'g'i' bas ministr boli'p, real ha'kimiyat woni'n' qoli'nda boladi'. Parlament hu'kimet qararlari'na wo'z ta'sirin ko'rsetedi. Hu'kimet parlament aldi'nda yesap beredi. Parlamentlik respublikalarg'a GFR, Italiya, Hindstan, Avstriya, Polsha, Ruminiya, Turkiya ha'm basqalardi' mi'sal yetsek bo'ladi'.

Aralas respublika bolsa Prezidentlik ha'm parlamentlik respublikani'n' belgilerin wo'zinde ja'mlegen. Bunda Prezident tikkeley xali'q ta'repinen belgili bir mu'ddetke saylanadi'. Wol tikkeley hu'kimetke basshi'li'q yetpeydi. Hu'kimetti bas ministr basqaradi'. Prezident Konstituciya'ga muwapi'q parlament yaki woni'n' to'mengi palatasi'n tarqati'p jiberiw huquqi'na iye. Ni'zam menen belgilengen mu'ddet wo'tkennen son', xali'q ta'repinen saylang'an ha'kimiyat uyi'mlari'ni'n' wa'killigi tamamlanadi' ha'm wolarg'a qaytadan saylaw wo'tkeriledi. Aralas respublika formasi'na ha'zirgi ku'nde Franciya ha'm Rossiya Federaciyasi'n mi'sal yetsek boladi'.

9-§ boyi'nsha iyelegen bilimlardi bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Ma'mleket du'zilisi ha'm basqari'w formasi' degende neni tu'sinemiz?
2. Wo'zbekstanni'n' ha'kimshilik du'zilisi ha'm basqari'w formasi'n atan'.
3. Unitar, federativ ma'mleketlerge mi'sal jazi'n'.
4. Prezidentlik ha'm Parlamentlik ma'mleketlerge mi'sal jazi'n'.

§10. WO'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI' PARLAMENTI – OLIJ MAJLIS

Barli'q ma'mleketlerdin' ni'zam shi'g'ari'wshi' ha'kimiyati' Parlament dep ataladi'.

Parlament – francuzsha «so'ylew» degen ma'nini beredi. Yen' da'slep parlament 1265-ji'li' Angliyada payda bolg'an. Parlamentler ha'r ma'mlekette ha'r qi'yli' ataladi': AQSH ta – Kongress, Ispaniyada – Kortes, Shveciyada – RIKS, Ukrainada – Rada, Izrailda – Knesset, Wo'zbekstanda – Oliy Majlis. Wo'zbekstanda 1990–1994-ji'llar arali'g'i'nda Oliy Kengash xi'zmet yetti ha'm wol 150 deputatti' birlestirgen yedi. 1994-ji'l 22-sentyabrde «Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi haqqi'nda» g'i' Ni'zam qabi'l yetildi. Konstituciya'mi'zdi'n' XVIII bap 76-88-statyalari' Oliy Ma'jliske arnalg'an. Oliy Majliske birinshi saylaw 1994-ji'l 25-dekabrde boli'p wo'tti. Jan'adan saylang'an Oliy Majlis bir palatali' 250 deputattan ibarat yedi. Oliy Majlistin' Birinshi shaqi'ri'q birinshi sessiyasi' 1995-ji'l 23-24-fevralda wo'z jumi'si'n basladi'. Birinshi shaqi'ri'q Oliy Majlisi 1994–1999-ji'llarda xi'zmet yetti. Yekinshi shaqi'ri'q Oliy Majliske saylaw 1999-ji'l 5-dekabrde boli'p wo'tti. Yekinshi shaqi'ri'q Oliy Majlisi 1999–2004-ji'llari' xi'zmet yetti. Jan'a a'sirge wo'tiw da'wirinde parlamentimizde yeki palatag'a wo'tiw za'ru'rli'gi payda boldi'. Prezidentimiz Islam Karimov 2000-ji'l 25-may ku'ni yekinshi shaqi'ri'q Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' yekinshi sessiyasi'nda yeki palatali' parlament du'ziw ideyasi'n ilgeri su'r'di. Bul demokratiyalig' reformalardi' basqi'shpa-basqi'sh a'melge asi'ri'w principine say ra'wishte respublika parlamentin yeki palatali' tiykarda jetilistiriw'di na'zerde tutqan yedi. 2001-ji'l 6-7-dekabr ku'nleri boli'p wo'tken yekinshi shaqi'ri'q Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' jetinshi sessiyasi'nda yeki palatali' parlament du'ziw ma'sele si'ni dodalandi'. Sessiya yeki palatali' professional parlament xi'zmeti ushi'n yen' za'ru'r bolg'an faktor – joqari' ta'jiriybeli siyasatshi'lar, yuristler, ekonomistler korpusi'ni'n' qa'liplesip, ja'miyetimizde huquqi'y ma'deniyat da'rejesinin' artqanli'g'i'n yesapqa aldi' ha'm parlamentti yeki palatali' yetip du'ziw za'ru'r degen juwmaqqa keldi.

Yeki palatali' parlamenttin' bir qatar unamli' ta'repleri bar:

- ✓ populistikalig' maqsetti, ayi'ri'm toparlar ma'plerin go'zlewshi, ha'r ta'repleme jetilispegen (tamamlanbag'an) ni'zamlar qabi'l yetiliwine jol qoyi'lmaydi';
- ✓ ma'mleket aymaqlari'ni'n' ma'pleri toli'g'i'raq yesapqa ali'nadi';
- ✓ milliy ma'mleketshilik institutlari' sistemasi' wortasi'nda parlamenttin' abi'royi' artadi', ni'zam shi'g'ari'wshi' ha'm atqari'wshi' ha'kimiyat wortasi'ndag'i' mu'na'sibetler proporcionallasadi';
- ✓ parlament qabi'l yetip ati'rg'an ni'zamlardi'n' si'pati'n jaqsi'lawg'a, xali'qti'n' yerk-i'qrari'ni'n' toli'q sa'wleleniwine imkan beredi;
- ✓ parlament xi'zmetinde demokratiyalig' pikirlerdin' ha'r qi'yli'li'g'i' ko'birek sa'wlelenedi;
- ✓ ja'miyetti liberallasti'ri'w'di' tezlestiredi;
- ✓ deputatlar xi'zmetinin' professionallasi'wi'na mu'mkinshilik jaratadi.

Yeki palatali' sistemag'a wo'tiw haqqi'nda 2002-ji'l 27-yanvarda yelimizde referendum boli'p wo'tti. Referendumda to'mendeg'i' yeki ma'sele qoyi'ldi':

1) Siz Oliy Majlistin' yeki palatali' boli'wi'n qa'leysiz be?

2) Siz Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' wa'killik mu'ddetinin' 5 ji'ldan 7 ji'lga uzayti'li'wi'na razi'si'z ba?

Referendum juwmag'i' menen unamli' qararg'a kelindi. Yeki palatali' parlamentke saylaw wo'tkeriwden aldi'n, 2003-ji'l avgustta «Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisine saylawlar haqqi'nda»g'i' jan'a ni'zam qabi'lladi'. Referendumg'a tiykar 2004-ji'l 26-dekabrde yeki palatali' (palata so'zi lati'nsha «palatium» so'zinen ali'ng'an boli'p wa'killik organlardag'i' ayi'ri'm bo'limler) parlamentke saylawlar boldi'. 2005-ji'ldan baslap yelimizde yeki palatali' parlament wo'z xi'zmetin basladi'. Wolardi'n' xi'zmeti 2002-ji'l 12-dekabrde qabi'l yetilgen «Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlis Ni'zamshi'li'q palatasi' ha'm Senati' haqqi'nda»g'i' Ni'zam menen ta'rtipke sali'nadi'. Bul shaqi'ri'q Oliy Majlisi 2004–2009- ji'llari' Ni'zamshi'li'q palatasi' 120 deputattan, Senat 100 ag'zadan ibarat halda xi'zmet yetti. 2008-ji'l 25-dekabrde «Saylaw haqqi'nda»g'i' Ni'zam hu'jjetlerin jetilistiriw mu'nasibeti menen «Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ayi'ri'm ni'zamlari'na qosi'msha ha'm wo'zgerisler kirgiziw haqqi'nda» g'i' Ni'zami' qabi'l yetildi. Ni'zamg'a tiykarlani'p Ni'zamshi'li'q palatasi'ni'n' deputatlar sani' 150 ge ko'beytildi. 2009-ji'l 27-dekabrde gezektegi saylaw boli'p, bunda to'mengi palata 150 deputattan ibarat boli'p, woni'n' 15 deputati' ekologiya ha'reketinen saylandi'. 2009-ji'li' saylang'an Oliy Majlis palatalari' wo'z xi'zmetin 2014-ji'lg'a shekem dawam yettiredi. 2009-ji'lg'i' Oliy Majliske saylawda 17 million 215 mi'n' 700 adam dizimge ali'ng'an bolsa, sonnan 15 million 108 mi'n' adam qatnasti', bul 87,8 % ti quraydi'. To'mengi palatadag'i' 150 deputatti'n' 22% in (33 hayal-qi'zlar) hayal-qi'zlar qurasa, bul ko'rsetkish Senatta 15% ti (15 hayal-qi'zlar) quraydi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi joqari' wa'killikli uyi'm boli'p, ni'zam shi'g'ari'wshi' ha'kimiyat xi'zmetin atqaradi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Ni'zamshi'li'q palatasi' (to'mengi palata) ha'm Senattan (joqari' palata) turadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Ni'zamshi'li'q palatasi' ha'm Senat wa'killik mu'ddeti – bes ji'l. Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Ni'zamshi'li'q palatasi' ni'zamg'a muwapi'q saylanatugi'n 150 deputattan turadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Senati' aymaqli'q wa'killik palatasi' boli'p, 100 Senat ag'zalari'nan ibarat.

Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Senat ag'zalari' Qaraqalpaqstan Respublikasi' Joqari Ken'esi, wa'layatlar, rayon ha'm qalalar ma'mleket ha'kimiyati' wa'killik organlari' deputatlari'ni'n' tiyisli qospa majlislerinde usi' deputatlar arasi'nan jasi'ri'n dawi's beriw joli' menen Qaraqalpaqstan Respublikasi', wa'layatlar ha'm Tashkent qalasi'nan ten' mug'darda – 6 adamnan saylanadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Senati'ni'n' 16 ag'zasi' ilim-pa'n, a'debiyat, islep shi'g'ari'w tarawi'nda, ma'mleket ha'm ja'miyet xi'zmetinin' basqa tarmaqlari'nda u'lken a'meliy ta'jiriybege iye bolg'an, sonday-aq ayri'qsha xi'zmet ko'rsetken yen' abi'royli' puqaralar arasi'nan Prezident ta'repinen saylap qoyi'ladi'. Saylaw ku'ni 25 jasqa tolq'an, keminde 5 ji'l Wo'zbekstan aymag'i'nda turaqli' jasap ati'rg'an Wo'zbekstan Respublikasi' puqarasi' ha'r yeki palatag'a da saylani'wi' mu'mkin. Shaxs bir waqi'tti'n' wo'zinde yeki palatani'n' tek g'ana birewine saylana aladi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 78-statyasi'nda ko'rsetilgenindey Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Ni'zamshi'li'q palatasi' ha'm Senati'ni'n' ni'zam shi'g'ari'w tarawi'ndag'i' birgeliktegi wa'killigin 5 toparg'a bo'liw mu'mkin: 1) ma'mleket quri'li'si'

tarawi'ndag'i'; 2) xojali'q tarawi'ndag'i'; 3) basqari'w ha'm sud uyi'mlari'n du'ziw tarawi'ndag'i'; 4) huquq sistemasi' ni'zamshi'li'g'i' ha'm insan huquqlari' tarawi'ndag'i'; 5) xali'q arali'q baylani'slar tarawi'ndag'i' wa'killikleri.

Oliy Majlis Ni'zamshi'li'q palatasi' ha'm Senati'ni'n' birgeliktegi wa'killigi to'mendeg'ishe:

✓ Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'n qabi'l yetiw, wog'an wo'zgeris ha'm qosi'mshalar kirgiziw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyali'q ni'zamlari'n qabi'l yetiw, wog'an wo'zgeris ha'm qosi'mshalar kirgiziw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' referendumi'n wo'tkeriw ha'm woni'n' sa'nesin tayi'nlaw haqqi'nda qarar qabi'l yetiw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' ishki ha'm si'rtqi' siyasati'ni'n' tiykarg'i' bag'darlari'n belgilew ha'm ma'mleketin' strategiyali'q ilajlari'n qabi'l yetiw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zam shi'g'ari'wshi', atqari'wshi' ha'm sud ha'kimiyatlari' uyi'mlari'ni'n' sistemasi'n ha'm wa'killiklerin belgilew;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' qurami'na jan'a ma'mleketik **du'zimlerdi qabi'l** yetiw ha'm wolardi'n' Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' qurami'nan shi'g'i'wi' tuwrali' sheshimlerde tasti'yi'qlaw;

✓ Baji'xana, valyuta ha'm kredit islerin **ni'zam menen ta'rtipke sali'w** ;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabinetinin' usi'ni'si'na muwapi'q ma'mleket byudjetin qabi'l yetiw ha'm wori'nlani'wi'n baqlaw;

✓ Sali'qlar ha'm basqa to'lemelerdi yengiziw ;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ha'kimshilik aymaqli'q du'zilis ma'selelerin ni'zam joli' menen ta'rtipke sali'w, shegaralardi' wo'zgertiw;

✓ rayonlar, qalalar, wa'layatlardi' du'ziw, wolardi' tarqati'w, wolardi'n' ati'n ha'm shegarasi'n wo'zgertiw;

✓ ma'mleketlik si'yli'q ha'm ataqlardi' yengiziw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' ministrlar, ma'mleket komitetleri ha'm ma'mleket basqari'wi'ni'n', basqa uyi'mlari'n du'ziw ha'm de tamamlaw haqqi'nda pa'rmanlari'n tasti'yi'qlaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Worayli'q saylaw komissiyasi'n du'ziw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' usi'ni'si'na muwapi'q Bas ministr kandidaturasini'n ko'rip shi'g'i'w ha'm tasti'yi'qlaw, sonday-aq ma'mleket social-ekonomikali'q rawajlanishi'ni'n' a'hmiyetli ma'seleleri boyi'nsha Bas ministrdin' yesabatlarini'n yesitiw ha'm dodalaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' insan huquqlari' boyi'nsha wa'kili ha'm woni'n' wori'nbasari'n saylaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Yesap palatasi'ni'n' yesabati'n ko'rip shi'g'i'w;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' respublikag'a qarsi' hu'jim bolg'anda yaki jawi'zli'qtan bir-birin qorg'aw boyi'nsha du'zilgen sha'rtnama ma'jbu'riyatlarini'n wori'nlaw za'ru'rligi tuwi'lg'anda uri's jag'dayi'n dag'azalaw haqqi'ndag'i' pa'rmani'n tasti'yi'qlaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' uluwma yaki **qisman shaqi'ri'g'i'n dag'azalaw**, ayri'qsha jag'daydi' yengiziw, woni'n' a'mel yetiwin uzayti'w yaki toqtati'w haqqi'ndag'i' pa'rmani'n tasti'yi'qlaw ;

✓ xali'q arali'q sha'rtnamalardi' ratifikaciya ha'm denonsaciya yetiw;

✓ usi' Konstituciyada belgilengen basqa wa'killiklerdi a'melge asi'radi'.

Palatalardi'n' birgelikte ko'retug'i'n bul wa'killiklari qag'i'ya boyi'nsha da'slep to'mengi palatada, son' Senatta ko'rip shi'g'i'ladi'.

Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Ni'zamshi'li'q palatasi' wa'killigine to'mendegiler kiredi:

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Ni'zamshi'li'q palatasi' Spikeri ha'm woni'n' wori'nbasarlari'n, komitet basli'qlari' ha'm woni'n' wori'nbasarlari'n saylaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori'ni'n' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Ni'zamshi'li'q palatasi' deputati'n qol qati'lmasli'q huquqi'nan ayi'ri'w haqqi'ndag'i' ma'seleni sheshiw ;

✓ wo'z xi'zmetin sho'lkemlestiriw ha'm palatani'n' ishki ta'rtip qag'iydasi' menen baylani'sli' ma'seleler boyi'nsha qararlar qabi'l yetiw ;

✓ Siyasiy, social-ekonomikali'q turmi's tarawi'ndag'i' ha'r qi'yli' ma'seleler boyi'nsha ma'mleketin' ishki ha'm si'rtqi' ma'seleleri boyi'nsha qarar qabi'l yetiw.

Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Senati' wa'killigine to'mendegiler kiredi:

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Senat basli'g'i'n ha'm woni'n' wori'nbasarlari'n, komitet basli'qlari' ha'm woni'n' wori'nbasarlari'n saylaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyali'q sudi'n saylaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Joqari' sudi'n saylaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Joqari' Xojali'q sudi'n saylaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Ta'biyatti' qorg'aw ma'mleketlik komitetinin' basli'g'i'n tayi'nlaw ha'mde woni' lawazi'mi'nan azat yetiw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ha'm Yesap palatasi'ni'n' basli'g'i'n tayi'nlaw ha'm de wolardi' lawazi'mi'nan bosati'w haqqi'ndag'i' pa'rmani'n tasti'yi'qlaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' Wo'zbekstan Respublikasi' Milliy qa'wipsizlik xi'zmeti basli'g'i'n tayi'nlaw ha'm de woni' lawazi'mi'nan bosati'w haqqi'ndag'i' pa'rmani'n tasti'yi'qlaw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' usi'ni'si'na muwapi'q si'rt yellerdegi diplomatiyali'q ha'm basqa wa'killerdi tayi'nlaw ha'm de wolardi' lawazi'mi'nan bosati'w;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Worayli'q bank basqari'wi'ni'n' basli'g'i'n tayi'nlaw ha'm de woni' lawazi'mi'nan bosati'w;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' usi'ni'si'na muwapi'q amnistiya haqqi'nda hu'jjetti qabi'l yetiw;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori'ni'n' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Senat ag'zasi'n qol qati'lmasli'q huquqi'nan ayi'ri'w haqqi'ndag'i' ma'seleni sheshiw ;

✓ Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori'ni'n', Ta'biyatti' qorg'aw ma'mleketlik komiteti basli'g'i'ni'n', Wo'zbekstan Respublikasi' Worayli'q banki basqari'wi' basli'g'i'ni'n' yesabatlari'n yesitiw;

✓ Wo'z xi'zmetin sho'lkemlestiriw ha'm palatani'n' ishki ta'rtip qag'i'ydası menen baylani'sli' ma'seleler boyi'nsha qararlar qabi'l yetiw ;

✓ Siyasiy, socialli'q-ekonomikali'q turmi's tarawi'ndag'i' wol yaki bul ma'seleler **boyi'nsha** ma'mleketin' ishki ha'm si'rtqi' ma'seleleri boyi'nsha qarar qabi'l yetiw.

Ni'zamshi'li'q palata ma'jlisleri – sessiyalar (sessiya lati'nsha «session» so'zinen ali'ng'an boli'p ma'jlis degendi an'latadi') waqti'nda wo'tkeriledi. Sessiyalar sentyabrdin' birinshi is kuninen baslap keyingi ji'ldi'n' iyun ayi'ni'n' aqi'ri'na shekem dawam yetedi. Palatalardi'n' ku'n ta'rtibi reglamentte belgilep berilgen. Oliy Majlis palatalari'ni'n' ma'jlisleri deputatlar, senatorlardi'n' uluwma sani'ni'n' keminde yari'mi' qatnasqanda **wa'killikli** yesaplanadi'. Yeger Konstituciya'ni'n' ni'zam qabi'l yetilse u'shten yeki bo'legi qatnasi'wi' sha'rt. Jan'a saylang'an Ni'zamshi'li'q palatasi'ni'n' birinshi ma'jlisi saylawdan son' yeki aydan keshiktirmey Worayli'q saylaw komissiyasi' ta'repinen wo'tkeriledi. **Worayli'q saylaw komissiyasi' basli'g'i' – Ni'zamshi'li'q palatasi' Spikeri saylang'an**sha ma'jliske basshi'li'q yetedi. Ni'zamshi'li'q palatasi' ma'jlisleri ashi'q ha'm a'shkara ta'rizde wo'tkeriledi. Ni'zamshi'li'q palatasi' qarari' menen ma'jlisler jabi'q halda wo'tkeriliwi de mu'mkin. Ni'zamshi'li'q palatasi'ni'n' birinshi ma'jlisin sho'lkemlestiriw ushi'n waqti'nsha sekretariat ha'm yesaplaw komissiyasi'n saylaydi'. Ni'zamshi'li'q palatasi'ni'n' birinshi ma'jlisi Spiker ha'm woni'n' wori'nbasarlari'n saylawdan baslanadi'.

Ni'zamshi'li'q palatasi' Spikeri deputatlar arasi'nan jasi'ri'n dawi's arqali' deputatlardi'n' uluwma sani'ni'n' ko'pshilik dawi'si' menen saylanadi'. Spiker wo'z wazi'ypasi'n atqari'w da'wirinde siyasiy partiya'ga ag'zali'qti' toqtati'p turadi' ha'm de siyasiy partiya frakciyasi' ha'm deputatlar topari' qurami'na kiriwi, sonday-aq palata komitetlerinin' qurami'na da saylani'wi' mu'mkin yemes.

Ni'zamshi'li'q palatasi' xi'zmetin na'tiyjeli sho'lkemlestiriw, palata komitetleri jumi'si'n muwapi'qlasti'ri'p bari'w, ni'zam joybarlari'n tayarlaw jumi'slari'n jobalasti'ri'w ma'selesin da'slepki ko'rip shi'g'i'wdi' sho'lkemlestiriw maqsetinde **Ni'zamshi'li'q palatasi' Ken'esi** du'ziledi. Ni'zamshi'li'q palatasi' Ken'esinin' qurami'na Ni'zamshi'li'q palatasi' Spikeri, woni'n' wori'nbasarlari', frakciya ha'm deputatlar topari'ni'n' basli'qlari', Ni'zamshi'li'q palatasi' komitetlerinin' basli'qlari' kiredi.

Deputatlar birlespesi. Ni'zamshi'li'q palatasi' deputatlari' siyasiy, professional ha'm basqa tiykarda frakciyalar ha'm deputatlar topari' formasi'nda deputatlar birlespesin du'ziwi mu'mkin.

Frakciya – siyasiy partiyadan usi'ni's yetilgen deputatlar ta'repinen partiya ma'plerin Ni'zamshi'li'q palatasi'nda sa'wlelendiriw maqsetinde du'ziletug'i'n ha'm belgilengen ta'rtipte dizimnen wo'tkerilgen deputatlar birlespesi.

Deputatlar topari'. Oliy Majlistegi siyasiy partiyadan ko'rsetilmegen deputatlar ta'repinen du'ziledi. Wo'zbekstan ekologiyali'q ha'reketinen Ni'zamshi'li'q palatasi'na saylang'an deputatlar deputatlar topari'n du'zedi. Ni'zamshi'li'q palatasi' deputatlari' tek g'ana bir frakciya yaki deputatlar topari'na ag'za boli'wi' mu'mkin. Frakciya yaki deputatlar topari'n du'ziw ushi'n keminde 9 ag'zadan ibarat boli'wi' sha'rt. Ha'zirgi ku'nde Oliy Majliste 4 frakciya ha'm 1 deputatlar topari' bar.

Frakciya ha'm deputatlar topari' wo'z xi'zmetin to'mendegi jag'daylarda toqtati'wi' mu'mkin:

- frakciya yaki deputatlar topari' wo'z baslamasi' menen;
- Ni'zamshi'li'q palatasi' wa'killik mu'ddeti tamamlani'wi' menen;
- wolardi' du'ziw ushi'n za'ru'r bolg'an mug'dar shegarasi'nan kemeyip ketkende;
- tiyisli siyasiy partiyani'n' xi'zmeti toqtati'lg'anda.

Al, Senat ma'jlisleri za'ru'rlikke qarap bir ji'lda keminde u'sh ma'rte wo'tkeriledi.

Senatti'n' birinshi ma'jlisi Senat du'zilgennen son' bir aydan keshiktirilmey Worayli'q saylaw komissiyasi' ta'repinen shaqi'ri'ladi'. Senatti'n' birinshi ma'jlisin Worayli'q saylaw komissiyasi'ni'n' Basli'g'i' ashadi' ha'm Senat Basli'g'i' saylang'ang'a shekem basshi'li'q yetedi. Senatti'n' gezekten ti'sqari' ma'jlisi Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti, Senat basli'g'i' usi'ni'si'na muwapi'q yaki Senat ag'zalari'ni'n' uluwma sani'ni'n' keminde 1/3 bo'leginin' usi'ni'si' menen shaqi'ri'li'wi' mu'mkin. Senat ma'jlisleri ashi'q ha'm a'shkara wo'tkeriledi. Senat qarari' menen ma'jlisler jabi'q halda wo'tkeriliwide mu'mkin. Senatti'n' birinshi ma'jlisinde Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' usi'ni'si' menen Senat ag'zalari' arasi'nan jasi'ri'n dawi's arqali' senatorlar uluwma sani'ni'n' ko'pshilik dawi'si' menen **Senat basli'g'i'** saylanadi'. Senat basli'g'i' wori'nbasarlari'ni'n' biri Qaraqalpaqstan Respublikasi' wa'kili boladi'. Senat xi'zmetin na'tiyjeli sho'lkemlestiriw, palata komitetleri jumi'si'n muwapi'qlasti'ri'p bari'w, ku'n ta'rtibine usi'ni'slar tayarlaw, ni'zamlardi' da'slepki ko'rip shi'g'i'wdi sho'lkemlestiriw maqsetinde **Senat Ken'esi** du'ziledi.

Wa'killik mu'ddeti tamam bolg'an ha'r yeki palata jan'a saylang'an ha'r yeki palata wo'z jumi'si'n baslayman degenshe xi'zmetin atqari'p turadi'. Palatalar ma'jlisleri bo'lek hali'nda wo'tkeriledi.

To'mendegi jag'daylarda ha'r yeki palata ma'jlisleri qosi'p wo'tkeriledi:

- ✓ Prezident ant qabi'l yetkende;
- ✓ Prezident ma'mleket siyasati'ni'n' yen' a'hmiyetli ma'seleleri boyi'nsha so'z so'ylegende;
- ✓ Si'rt yel basshi'lari' so'z so'ylegende;
- ✓ ha'r yeki palata wo'z ara kelisim menen de wo'tkeriw mu'mkin.

Qospa ma'jlis ashi'q ha'm a'shkara hali'nda wo'tkeriledi. Eger de qospa ma'jliste basqa qag'iyda belgilengen bolmasa, qospa ma'jliske Spiker ha'm Senat basli'g'i' gezekpe-gezek basshi'li'q yetedi.

Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Ni'zamshi'li'q palatasi' ha'm Senati' wo'z wa'killigine kiritilgen ma'seleler boyi'nsha qararlar qabi'l yetedi. Al, ni'zam bolsa baslama ko'teriw joli' menen qabi'l yetiledi. Baslama ko'teriw huquqi'na to'mendegiler iye:

- ❖ Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti;
- ❖ Wo'z ma'mleket ha'kimiyati'ni'n' joqari' wa'killik uyi'mi' arqali' Qaraqalpaqstan Respublikasi';
- ❖ Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlis Ni'zamshi'li'q palatasi' deputatlari';
- ❖ Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabineti;
- ❖ Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyali'q sudi', Joqari' sudi', Joqari' xojali'q sudi';
- ❖ Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori'.

Ni'zam to'mengi palata ta'repinen qabi'l yetilip, won ku'n ishinde Senatqa jiberiledi. Senat maqullap, ni'zam tasti'yi'qlani'p ja'riyalani'wi' ushi'n won ku'n ishinde respublika Prezidentine jiberedi. Prezident ni'zamdi' 30 kun ishinde tasti'yi'qlap ja'riyalaydi'(promulgaciya). Yeger ni'zam Senat ta'repinen maqullanbasa,ni'zam to'mengi palatag'a qaytari'ladi'. Qaytari'lg'an ni'zam to'mengi palata deputatlari'ni'n' u'shten yeki bo'legi ta'repinen ja'ne maqullansa tasti'yi'qlaw ha'm ja'riyalaw ushi'n Respublika Prezidentine jiberiledi. Prezident ni'zamdi' qaytari'wg'a haqi'li' (veto huquqi'). Yeger ni'zam qaytari'lg'anda yeki palata uluwma sani'ni'n' keminde u'shten yeki bo'legi ta'repinen ja'ne maqullansa, ni'zam Prezident ta'repinen 14 ku'n ishinde tasti'yi'qlani'p ja'riyalani'wi' sha'rt.

Ni'zamshi'li'q palatasi' deputatlari' ha'm Senat ag'zalari' ilimiy yaki pedagogikali'q xi'zmetten ti'sqari', haqi' to'lenetug'i'n basqa xi'zmet penen shug'i'llani'wi' mumkin yemes. Wolar **qol qati'lmasli'q huquqi'nan** paydalanadi'. Ni'zamshi'li'q palatasi' ha'm Senatni'n' razi'li'g'i'si'z ji'nayi'y juwapkershilikke tarti'li'wi', uslap turi'li'wi', qamaqqa ali'ni'wi' yaki sud ta'rtibinde beriletug'i'n ha'kimshilik jazag'a tarti'li'wi' mu'mkin yemes.

Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisine 1994–1999-ji'llari', 1999–2004-ji'llari' Yerkin Xalilov basshi'li'q yetti. Oliy Majlis Ni'zamshi'li'q palatasi' Spikeri lawazi'mi'n 2005-2008-ji'llari' Yerkin Xalilov, al 2008-ji'l fevral ayi'nan ha'zirge shekem Diloram Tashmammedova atqari'p kelmekte. 2005-ji'l yanvar ayi'nan 2007-ji'ldi'n' avgust ayi'na shekem Senat basli'g'i' lawazi'mi'nda Murod Sharifxo'jaev, 2007-ji'l avgust ayi'nan ha'zirgi ku'nge shekem Elgazar Sobirov islep kelmekte.

10-§ boyi'nsha iyelegen bilimlerde bakkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Parlament ne ha'm woni'n' wazi'ypasi' qanday?
2. Wo'zbekstan parlamentinin' du'ziliwi ha'm xi'zmeti.
3. Oliy Majlis palatalari'ni'n' xi'zmeti ha'm wa'killiklari.
4. Fraksiya ha'm deputatlar topari'ni'n' du'ziliwi ha'm xi'zmeti.

§11. ATQARI'WSHI' HA'KIMIYATTI'N' HUQUQI'Y TIYKARLARI'

Du'nyadagi' respublikali'q basqari'w ta'rtibindegi ma'mleketlerdin' ko'pshiliginde Prezident ma'mleket basli'g'i', ayi'ri'm ma'mleketlerde ma'mleket basli'g'i' boli'w menen bir waqi'tta atqari'wshi' ha'kimiyatti'n' da basli'g'i' boli'p yesaplanadi'.

Prezident so'zi lati'nsha-«praesidens» so'zinen ali'ni'p, «aldi'nda woti'ri'wshi'» ma'nisin an'latadi'. Prezidentlik lawazi'm birinshi ma'rtebe ma'mleket baslig'i' si'pati'nda 1787-ji'li' AQShta yengizilgen. Bizin' yelimizde Prezidentlik lawazi'm 1990-ji'l 24-martta yengizildi. G'a'rezsiz Wo'zbekstan tariyxi'nda birinshi ma'rte Prezident saylawi' 1991-ji'l 29-dekabrde wo'tkerildi. Saylaw juwmag'i'nda saylawshi'lardi'n' 86% dawi'si'n alg'an I.Karimov 1991-ji'l 18-noyabrde qabi'l yetilgen «Wo'zbekstan Respublikasi' Prezident saylawi' haqqinda» g'i' Ni'zamni'n' 35-

statyasi'na tiykarlani'p, yelimizdin' birinshi Prezidenti yetip saylandi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' Konstituci'yali'q statusi' ha'm wa'killiklari Konstituciyami'zdi'n' XIX babil'nda ani'q belgilep qoyi'lg'an. Prezident wa'killik mu'ddeti –5 jil yetip belgilendi.

Wo'tiw da'wirindegi qi'yi'n, qarama-qarsi'li'qli', ken' ko'lemlil reformalar ha'wij alg'an bir payi'tta ma'mleket basqari'wi'ndag'i' izbe-izliklin' saqlap turi'li'wi', baslang'an awi'r ha'm juwapkershilikli islerdi bir qa'lipte ali'p bari'w ha'm aqi'ri'na jetkeriw ja'miyet turmi'si'nda da, puqaralar turmi'si'nda da ayri'qsha a'hmiyetke iye. Usi' ko'z-qarastan Oliy Majlis yelimizde Prezident wa'killigin 1997-jil'dan 2000-jil'lg'a shekem uzaytti'ri'wg'a baylani'sli' 1995-jil' 26-martta uluwma xali'qli'q referendumini' wo'tkeriw haqqi'nda qarar qabi'l yetti. 2000-jil' 9-yanvarda gezektegi Prezidentlik saylaw boli'p wo'tti'. Wonda saylawda dizimge ali'ng'an 12 mln 746 mi'n' 903 saylawshi'dan, 12 mln 123 mi'n' saylawshi' yag'ni'y 95,1% qatnasti'. Saylawg'a qatnasqanlardi'n' 91,9% dawi'si'n alg'an I.Karimov qayta saylandi'.

Tariyxii' ju'da qi'sqa mu'ddette qolg'a kirgizilgen jen'islerdin' mazmun-ma'nisi ha'm pu'tkil ko'lemi menen bir neshe won jil'li'qlarg'a ten'. Sonli'qtanda qi'sqa waqi'tta ja'miyetti tu'pten wo'zgeriw, huquqi'y demokratiyalii'q ma'mleketti ju'zege keltiriw, turmi'si'mi'zda demokratiyalii'q proceslerdi teren'lestiriw bari'si'nda u'lken isler a'melge asi'ri'ldi'. A'ne sol ken' ko'lemdegi reformalardi' u'zliksiz dawan yettiriw maqsetinde Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi 2002-jil' 27-yanvarda Prezident wa'killik mu'ddetin 5 jil'dan 7 jil'lg'a uzaytti'ri'w boyi'nsha uli'wma xali'qli'q referendumini' wo'tkeriwge qarar yetti. 2007-jil' 23-dekabrde boli'p wo'tken Prezidentlik saylawda I.Karimov 7 jil'lg'a saylandi'.

Yelimiz Konstituciyasi' Prezident ha'kimiyati'n bekkemleydi. Konstituciyani'n' 89-statyasi'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ma'mleket basli'g'i' ha'm ma'mleket ha'kimiyati' organlari'ni'n' kelisilgen halda xiz'met yetiwin ta'miyinleydi. Prezident lawazi'mi'na 35 jastan kishi bolmag'an, ma'mleketlik tildi jaqsi' bilgen, saylawg'a shekem yelimizde 10 jil' turaqli' tu'rde jasag'an yelimizdin' ha'rbir puqarasi' saylani'wi' mu'mkin. Prezidenttin' wa'killik mu'ddeti 2011-jil' 12-dekabrde qabi'llang'an Ni'zam tiykari'nda–5 jil' yetip belgilendi. Prezident lawazi'mi'nda turg'an da'wirinde ilimiy yaki pedagogikalii'q xi'zmetten ti'sqari' basqa haqi' to'lenetug'i'n jumi's penen shug'i'llani'wg'a haqi'li' yemes. Prezidentimiz wa'killiklari Konstituciyami'zdi'n' 93-statyasi'nda belgilep berilgen:

1) puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliklerin, Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'n ha'm ni'zamlari'n saqlawg'a kepillik beredi;

2) Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' suverenitetin, qa'wipsizligin ha'm aymaqli'q pu'tinligin qorg'aw, milliy ma'mleketlik du'zilis ma'seleleri boyi'nsha sheshimledi a'melge asi'ri'w ushi'n za'ru'rli ilajlar qabi'l yetedi;

3) Wo'zbekstan Respublikasi'n yelimizdin' ishinde ha'm xali'q arali'q qatnasi'qlarda tani'sti'radi';

4) so'ylesiwler ju'rgizedi ha'm Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' sha'rtnamalari' menen kelisimlerine qol qoyadi', respublika du'zgen sha'rtnamalardi'n', kelisimlerin' ha'm wol qabi'l yetken minnetlemelerin' saqlani'wi'n ta'miyinleydi;

5) wo'zinin' jani'ndag'i' diplomatiyalii'q ha'm basqa da wa'killerdin' isenim ha'm shaqi'ri'p ali'w jarli'qlari'n qabi'l yetedi;

6) Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' si'rt yel ma'mleketlerindeki diplomatiyalig' ha'm basqa da wa'killerin tayi'nlaw ushi'n kandidaturalardi' Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Senati'na usi'nadi';

7) Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisine ha'r ji'li' ma'mleket social-ekonomikali'q turmi'si'ni'n' ishki ha'm si'rtqi' siyasaki'ni'n' yen' a'hmiyetli ma'seleleri boyi'nsha bayanatlar usi'nadi';

8) Respublika joqari' ha'kimiyati' ha'm basqari'w organlari'ni'n' birgelikte islewin ta'miynleydi; ministrlkler, ma'mleket komitetleri ha'm de ma'mleket basqari'wi'ni'n' basqa organlari'n du'zedi ha'm tamamlaydi', usi' ma'selelerge tiyisli pa'rmanlardi' keyinirek Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' palatalari' tasti'yi'qlawi'na usi'nadi';

9) Senat Basli'g'i' lawazi'mi'na saylaw ushi'n kandidaturasini' Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Senati'na usi'nadi';

10) Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' palatalari' ko'rip shi'g'i'wi' ha'm tasti'yi'qlawi' ushi'n Wo'zbekstan Respublikasi' Bas ministri kandidaturasini' usi'nadi' ha'm lawazi'mi'nan azat yetedi;

11) Wo'zbekstan Respublikasi' Bas ministrinin' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrlar Kabineti ag'zalari'n tasti'yi'qlaydi' ha'm lawazi'mi'nan azat yetedi;

12) Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ha'm Yesap palatasi' basli'g'i'n tayi'nlaydi' ha'm wo'lardi' lawazi'mi'nan bosatadi', keyin usi' ma'selelerdi' Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlis Senati'ni'n' tasti'yi'qlawi'na usi'nadi';

13) Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Senati'na Konstituciyali'q sud ha'm sudyalari', Joqari' sud basli'g'i' ha'm sudyalari', Joqari' xojali'q sudi' basli'g'i' ha'm sudyalari', Wo'zbekstan Respublikasi' Worayli'q banki basli'g'i', Wo'zbekstan Respublikasi' Ta'biyatti' qorg'aw ma'mleketlik komitetinin' basli'g'i' lawazi'mlari'na kandidaturalardi' usi'nadi';

14) wa'layat, rayonlar arali'q, rayon, qala, a'skeriy ha'm xojali'q sudlari'ni'n' sudyalari'n tayi'nlaydi' ha'm lawazi'mlari'nan azat yetedi;

15) Wo'zbekstan Respublikasi' Bas ministrinin' usi'ni'si'na muwapi'q wa'layat ha'kimlerin ha'm de Tashkent qalasi' ha'kimin ni'zamg'a muwapi'q tayi'nlaydi' ha'm de lawazi'mi'nan azat yetedi;

16) Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrlar Kabineti ma'jilislerinde basshi'li'q yetiwge haqi'li', respublika ma'mleket basqari'w uyi'mlari'ni'n', sonday-aq ha'kimlerdin' qabi'l yetken hu'jjetlerin toqtatadi', biykar yetedi;

17) Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zamlari'n tasti'yi'qlaydi' ha'm ja'riyalaydi'; ni'zamg'a wo'z qarsi'li'g'i'n bildirip, woni' qayta dodalaw ha'm dawi'sqa qoyi'w ushi'n Oliy Majliske qaytari'wg'a haqi'li';

18) Woz'bekstan Respublikasi'na hu'jim qi'lg'anda yaki jawi'zli'qtan wo'z ara qorg'ani'w boyi'nsha du'zilgen sha'rtname minnetlerin wori'nlaw za'ru'riyati' tuwi'lg'anda uri's jag'dayi'n ja'riyalaydi' ha'm qabi'l yetken qarardi' 3 ku'n ishinde Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlis palatalari'ni'n' tasti'yi'qlawi'na usi'nadi';

19) ayri'qsha jag'daylarda (si'rttan ha'qi'yqi'y qa'wip tuwsa, g'alaba ta'rtipsizlikler, iri avariya, ta'biyiy apatlar, epidemiyalar ju'z berse) puqaralardi'n' qa'wipsizligin ta'miynlew ma'plerinde pu'tkil aymaqta yamasa Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ayi'ri'm wori'nlari'nda ayri'qsha awhal yengizedi ha'm qabi'l

yetilgen sheshimdi 3 sutka dawami'nda Oliy Majlistin' palatalari' tasti'yi'qlawi'na usi'nadi'. Ayri'qsha awhal yengiziw jag'daylari' ha'm ta'rtibi ni'zam menen retlestiriledi.

20) Wo'zbekstan Respublikasi' Quralli' ku'shlerinin' Joqari' Bas sa'rkardasi' boli'p tabi'ladi'. Quralli' Ku'shlerdin' joqarg'i' sa'rkardalari'n tayi'nlaydi' ha'm lawazi'mi'nan bosatadi', joqari a'skeriy ataq'lardi' beredi;

21) Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ordenleri, medallari' ha'm jarli'g'i' menen si'yli'qlaydi', Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' mamanli'q ha'm hu'rmetli **ataqlari'n** beredi;

22) Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarali'g'i' ha'm siyasiy baspana beriw ma'selelerin sheshedi;

23) amnistiya haqqi'ndag'i' hu'jjetlerdi qabi'l yetiwdi Oliy Majlistin' Senati'na usi'nadi' ha'm Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' sudlari' sudlag'an puqaralarg'a keshirim beriw ilajlari'n a'melge asi'radi';

24) Wo'zbekstan Respublikasi' Milliy qa'wipsizlik xi'zmetin du'zedi. Milliy qa'wipsizlik xi'zmetinin' basli'g'i'n tayi'nlaydi' ha'm lawazi'mi'nan azat yetedi; keyinerek usi' ma'selege tiyisli pa'rmanlardi' Oliy Majlis Senati' tasti'yi'qlawi'na usi'nadi';

25) usi' Konstituciya ha'm Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ni'zamlarda na'zerde tuti'lg'an basqa da wa'killiklerdi de a'melge asi'radi'.

Prezident wo'z wa'killiklerin wori'nlawdi' ma'mleket uyi'mlari'na yaki lawazi'mli' shaxslarg'a tapsi'ri'wg'a haqi'li' yemes.

Prezident wa'killigi tamamlani'wi' menen demali'sqa shi'qqannan son' wo'mir boyi' Senat ag'zasi' lawazi'mi'n iyeleydi. Prezident wa'killigi boyi'nsha pa'rman, qarar, buyri'q, biylik shi'g'aradi'. Oliy Majlis shi'g'arg'an ni'zamlardi' Prezident tasti'yi'qlaw huquqi'na iye. Oliy Majlis palatalari' wortasi'nda **kelispewshilkler ju'z berse yaki wolar Konstituciya'ga qarsi' ni'zamlar qabi'l yetse Prezident Konstituciya'li'q sud penen woylasqan halda Oliy Majlisti tarqati'p jiberiw huquqi'na iye. Bunday jag'dayda jan'a saylaw 3 ay ishinde wo'tkeriliwi kerek. Yelde ayri'qsha jag'day boli'p turg'an da'wirde Oliy Majlisti tarqati'wg'a haqi'li' yemes. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' a'meldegi Prezidenti wo'z wazi'ypalari'n wori'nlay almaytug'i'n jag'daylarda woni'n' wazi'ypa ha'm wa'killikleri waqti'nsha Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Senati' Basli'g'i'ni'n' moyni'na ju'kletiledi, bunda 3 ay mu'ddet ishinde, «Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti saylawi' haqqi'nda» g'i' ni'zamg'a muwapi'q halda ma'mleket Prezidenti saylawi' wo'tkeriledi.**

Ministrler Kabineti yelimizde atqari'wshi' ha'kimiyatti a'melge asi'ri'p Hu'kimet yesaplanadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Kengashi ta'repinen 1990-ji'l 1-noyabrde «Atqari'w ha'm basqari'w ha'kimiyati'ni'n' du'zilisiz jetilistiriw haqqi'nda» Ni'zami' qabi'l yetildi. Usi' ni'zamg'a tiykarlani'p yeldegi Ministrler Soveti tamamlani'p, woni'n' worni'na Ministrler Kabineti du'zildi.

Ministrler Kabineti xi'zmeti 1993-ji'l 6-mayda (2003-ji'l 29-avgust) qabi'l yetilgen «Ministrler Kabineti haqqi'nda» g'i' Ni'zam menen ta'rtipke sali'nadi'. G'a'rezsizlik ji'llari'nda Ministrler Kabineti qurami' 4 ma'rte wo'zgerdi: 1-ma'rte 1995-ji'l 23-fevralda, 2-ma'rte 2000-ji'l 11-fevralda, 3-ma'rte 2005-ji'l 4-fevralda, 4-ma'rte 2010-ji'l 12-martta tasti'yi'qlandi'. 2010-ji'l 12-martta Ministrler Kabineti qurami' to'mendegishe tasti'yi'qlandi':

Ministrler Kabineti ag'zalari – 8, ministrlar – 14, ma'mleket komitetlarining basli'qlari – 9.

Ministrler Kabineti ag'zalari:

- Bas ministr
- Bas ministrdin' 1-wori'nbasari'
- Bas ministrdin' 6 wori'nbasari'

Ministrlar:

1. Finans ministrligi. 2. Si'rtqi' ekonomikasi'q baylani'slar, investiciya ha'm sawda ministrligi. 3. Ekonomika ministrligi 4. Awi'l ha'm suw xojali'g'i' ministrligi. 5. Miynet ha'm xali'qti' socialli'q qorg'aw ministrligi. 6. Densawli'qti' saqlaw ministrligi. 7. Ma'deniyat ha'm sport isleri ministrligi. 8. Qorg'ani'w ministrligi. 9. Ishki isler ministrligi. 10. Si'rtqi' isler ministrligi. 11. A'dillik ministrligi. 12. Joqari' ha'm worta arnawli' bilimlendiriw ministrligi. 13. Xali'q bilimlendiriw ministrligi. 14. Ayri'qsha jag'day ministrligi.

Ma'mleket komitetlari:

1. Ma'mleketlik arxitektura ha'm quri'li's komiteti 2. Wo'zbekstan hayal-qi'zlar komiteti 3. Ma'mleketlik sali'q komiteti 4. Ma'mleketlik baji'xana komiteti 5. Jer resurslari', geodeziya, kartografiya ha'm ma'mleket kadastri' ma'mleketlik komiteti 6. Ma'mleketlik statistika komiteti 7. Monopoliyadan shi'g'ari'w ha'm ba'sekeni rawajlandi'ri'w ma'mleketlik komiteti 8. Ma'mleketlik geologiya ha'm mineral resurslar komiteti 9. Ma'mleketlik mu'likti basqari'w ma'mleketlik komiteti.

Konstituciya'mizdi'n' XX babil' 98-statyasi'nda hu'kimetimizdin' wa'killiklari belgilengen. Wonda to'mendegishe ko'rsetilgen:

Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabineti atqari'wshi' ha'kimiyatti' a'melge asi'radi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabineti Wo'zbekstan Respublikasi' Bas ministri, woni'n' wori'nbasarlari', ministrler, ma'mleket komitetlarining basli'qlari'nan ibarat. Qaraqalpaqstan Respublikasi' Hu'kimetining Basli'g'i' Ministrler Kabineti qurami'na wo'z lawazi'mi' boyi'nsha kiredi. Ministrler Kabineti ekonomikasi'n', socialli'q ha'm ruwx'i'y tarawdi'n' na'tijeli xi'zmetine basshi'li'qti' Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zamlari', Oliy Majlis qararlari', Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentining pa'rmanlari', qararlari' ha'm buyri'qlari'ni'n' wori'nlani'wi'n ta'miynlewshi atqari'wshi' ha'kimiyat yesaplanadi'. **Ministrler Kabineti ma'mleket basqari'wi' ha'm wo'zi du'zetug'i'n xojali'q basqari'wi' organlari'na basshi'li'q yetedi, wolardi'n' birgelikte xi'zmet ko'rsetiw ta'miynleydi. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' ha'm «Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabineti haqqi'nda»g'i' Ni'zamda Ministrler Kabinetining atqari'wshi' organ si'pati'nda xi'zmetining tiykarg'i' bag'darlari' ko'rsetip berilgen. Ministrler Kabineti wo'z xi'zmetinde kollegialli'q, demokratiya ha'm ni'zamli'li'q, respublikada jasawshi' barli'q millet ha'm yelatardi'n' ma'plerin yesapqa ali'w prinsiplerine tiykarlanadi'. Bunnan ti'sqari' Ministrler Kabineti wo'z wa'killigine kiriwshi ma'seleler boyi'nsha ja'miyetlik birlespeler menen birge islesedi ha'm a'meldegi ni'zam hu'jjetlerine muwapi'q wolarg'a za'ru'r ja'rdem ko'rsetedi. Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti Konstituciya'ga muwapi'q atqari'wshi' ha'kimiyat ken'sesin du'zedi ha'm wog'an basshi'li'q yetedi. Bas ministr Ministrler Kabineti xi'zmetine basshi'li'q yetedi ha'm de woni'n' wo'z wa'killiklerin na'tijeli a'melge asi'ri'wi' ushi'n shara-ilajlar ko'redi. Ministrler Kabineti a'meldegi ni'zam hu'jjetlerine muwapi'q Wo'zbekstan**

Respublikasi'ni'n' pu'tkil aymag'i'nda barli'q organlar, ka'rxanalar, mekemeler, sho'lkemler, lawazi'mli' shaxslar ha'm puqaralar ta'repinen wori'nlani'wi' ma'jbu'riy bolg'an qararlar ha'm buyri'qlar shi'g'aradi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Bas ministri Ministrler Kabineti xi'zmetin sho'lkemlestiredi ha'm wog'an basshi'li'q yetedi, woni'n' na'tiyjeli islewi ushi'n juwapker boladi', Ministrler Kabinetinin' ma'jlislerine basshi'li'q yetedi, woni'n' qararlari'n tasti'yi'qlaydi', Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' tapsi'rmasi'na muwapi'q xali'q arali'q qatnasi'qlarda Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabineti ati'nan is ko'redi, Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zamlari'nda, Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentinin' pa'rmanlari', qararlari' ha'm buyri'qlari'nda na'zerde tuti'lg'an basqa da wazi'ypalardi' wori'nlaydi'. Ministrler Kabineti wo'z xi'zmetinde Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ha'm Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi aldi'nda juwapker. Ministrler Kabineti jan'a saylang'an Oliy Majlis aldi'nda wo'z wa'killiklerinen azat yetiledi. Ministrler Kabinetinin' xi'zmetin sho'lkemlestiriw ha'm wa'killik shen'beri ni'zam menen belgilenedi. Wo'zbekstan Respublikasi' Bas ministri kandidaturasi' Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Ni'zamshi'li'q palatasi'na saylawda yen' ko'p deputatli'q wori'nlardi' alg'an siyasiy partiya yaki ten' mug'darda yen' ko'p deputatli'q wori'nlardi' qolg'a kirgizgen bir neshe siyasiy partiya ta'repinen usi'ni'ladi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti usi'ni'lg'an Bas ministr lawazi'mi'na barli'q kandidaturani' ko'rip shi'qqannan son' 10 ku'n ishinde woni' Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlis palatalari'na ko'rip shi'g'i'w ha'm tasti'yi'qlaw ushi'n kirgizedi. Bas ministr kandidaturasi' Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Ni'zamshi'li'q palatasi' deputatlari' ha'm Senat ag'zalari' uluwma sani'ni'n' yari'mi'nan ko'pshiligi dawi's bergen jag'dayda g'ana tasti'yi'qlang'an yesaplanadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabinetinin' ag'zalari' Bas ministr usi'ni'si' boyi'nsha Prezident ta'repinen tasti'yi'qlanadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' Bas ministri ha'm Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Ni'zamshi'li'q palatasi' wortasi'nda qarama-qarsi'li'qlar turaqli' tu's alg'anda Ni'zamshi'li'q palatasi' deputatlari'ni'n' uluwma sani'ni'n' keminde u'shten bir bo'legi ta'repinen Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ati'na ra'smiy kirgizilgen usi'ni's boyi'nsha Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlis palatalari'ni'n' qospa ma'jlisi dodalawi'na Bas ministrge qarata isenimsizlik votumi' bildiriw haqqi'nda ma'sele kirgiziledi. Bul votum Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Ni'zamshi'li'q palatasi' deputatlari' ha'm Senat ag'zalari'ni'n' uluwma sani'ni'n' keminde u'shten yeki bo'legi dawi's bergende qabi'l yetilgen yesaplanadi'. Bunday jag'dayda Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti Bas ministrdi lawazi'mi'nan azat yetiw haqqi'nda qarar qabi'l yetedi. Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabinetinin' pu'tkil qurami' Bas ministr menen birge bosati'ladi'. Jan'a Bas ministr kandidaturasi' Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ta'repinen Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi Ni'zamshi'li'q palatasi'ndag'i' barli'q siyasiy partiyalar fraksiyalari' menen tiyisli ma'sla'ha'tler wo'tkerilgennen son' Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlis palatalari'na ko'rip shi'g'i'w ha'm tasti'yi'qlaw ushi'n kirgizedi. Oliy Majlis ta'repinen, Bas ministr lawazi'mi'na usi'ni'lg'an kandidatura u'sh ma'rte qaytari'lsa, Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti Bas ministr wazi'ypasi'n waqti'nsha atqari'wshi'ni' tayi'nlaydi' ha'm Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisin tarqati'p jiberedi.

11-§ boyi'nsha iyelegen bilimlardi bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Atqari'wshi' ha'kimiyat wa'killiklerine neler kiredi?
2. Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ha'm woni'n' wa'killiklerin atan'.
3. Ministrler Kabineti ha'm woni'n' wa'killiklerin atan'.
4. Wo'zbekstan Respublikasi' Bas ministri wa'killiklari ha'm woni'n' saylani'w ta'rtibi qanday?

§12. JERGILIKLI HA'KIMIYAT UYI'MLARI' HA'M PUQARALARDI'N' WO'ZIN-WO'ZI BASQARI'W ORGANLARI'

Wo'zbekstan Respublikasi'nda jergilikli ma'mleket ha'kimiyati' xi'zmetin sho'lkemlestiriw din' tiykarg'i' qag'i'ydalari' Konstituciya'mi'zda belgilep berilgen. Joqari' ha'kimiyat uyi'mlari' xi'zmetin sho'lkemlestiriw si'yaqli' jergilikli ma'mleket ha'kimiyati'n du'ziwde Konstituciya'da belgilep qoyil'g'an tiykarg'i' qag'i'ydalarg'a tiykarlani'w ju'da' za'ru'r. Wo'zbekstan Respublikasi'nda jergilikli ma'mleket ha'kimiyati'ni'n' wa'killiklari Konstituciya'mi'zdi'n' XXI bap 99-105-statyalari'nda, sonday-aq 1993-ji'l 2-sentyabrde qabi'l yetilgen «Jergilikli ma'mleket ha'kimiyati' haqqi'nda» g'i' Ni'zamda belgilep berilgen. Konstituciya'ni'n' 99-statyasi'na muwapi'q ha'kimler basshi'li'q yetetug'i'n xali'q deputatlari'ni'n' Ken'esleri wa'layatlarda, rayonlarda ha'm qalalarda ha'kimiyatti'n' wa'killi uyi'mlari' boli'p, wolar ma'mlekettin' ha'm puqaralardi'n' ma'plerine muwapi'q wo'zlerinin' wazi'ypasi'na kiretug'i'n ma'selelerdi sheshedi. Ha'kim wa'killik ha'm atqari'wshi' ha'kimiyatti' basqaradi'. 1992-ji'lda Tashkent qalasi'nda ha'm 12 wa'layat, 159 awi'lli'q rayoni' ha'm 18 qala rayoni', 120 qalada ha'kimler tayi'nlandi' ha'm ha'kimiyatlar du'zildi. 2007-ji'l 11-apreldegi Konstituciya'li'q ni'zamni'n' 6-statyasi'na tiykar wa'layat ha'm Tashkent qalasi' ha'kimi talabanlari' Wozbekstan Respublikasi' Prezidenti ta'repinen tiyisli xali'q deputatlari' Ken'eslerindeki partiya toparlari'ni'n' ha'r biri menen ma'sla'ha'tler wo'tkergennen son' xali'q deputatlari' wa'layat ha'm Tashkent qalasi' Ken'esine tasti'yi'qlaw ushi'n usi'nadi'. Tiyisli xali'q deputatlar Ken'esi deputatlardi'n' uluwma sani'ni'n' ko'pshilik dawi'si'n alg'an wa'layat ha'm Tashkent qalasi' ha'kimi talabani' tasti'yi'qlang'an yesaplanadi'. Yeger dawi's beriw waqti'nda wa'layat ha'm Tashkent qalasi' ha'kimi talabanlari' tiyisli xali'q deputatlar Ken'esi deputatlardi'n' uluwma sani'ni'n' ko'pshilik dawi'si'n ala almasa, Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti usi' lawazi'mlarg'a talabanlardi' partiya toparlari' menen qosi'msha ma'sla'ha'tlesiwler wo'tkergennen son' 1 ay ishinde ja'ne yeki ma'rte usi'ni'w huquqi'na iye. Tiyisli xali'q deputatlar Ken'esi usi'ng'an wa'layat ha'm Tashkent qalasi' ha'kimi talabanlari'n 3 ma'rte biykarlag'anda, Prezident wa'layat ha'm Tashkent qalasi' ha'kimi wazi'ypasi'n atqari'wshi'ni' tayi'nlaw ha'm tiyisli xali'q deputatlar Ken'esin tarqati'p jiberiw huquqi'na iye. Bunda xali'q deputatlari' wa'layat ha'm Tashkent qalasi' Ken'eslerine saylaw tarqati'p jiberiw haqqi'nda qarar qabi'l yetilgen ku'nnen baslap 3 ay ishinde wo'tkeriledi.

Wa'layat ha'kimi, Tashkent qalasi'ni'n' ha'kimi, Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ha'm tiyisli xali'q deputatlar Ken'esi aldi'nda yesap beredi, rayon ha'm qala ha'kimi joqari' turi'wshi' ha'kimge tiyisli xali'q deputatlari' Ken'esi aldi'nda yesabat

beredi. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 93-statyasi'ni'n' 15 ba'ntine muwapi'q «Konstituciyani', ni'zamlardi' buzg'an, yamasa wo'z abi'royi'na ha'm qa'dir-qimbatina daq tu'siretug'i'n ha'reketlerdi islegen qala ha'kimlerin Prezident wo'z qarari' menen lawazi'mi'nan azat yetiwg'e haqi'li'». Wa'layatqa qarasli' rayon ha'm qala ha'kimleri wo'zinen joqari' tu'ri'wshi' ha'kimge boysi'nadi'. Jergilikli ha'kimiyat uyi'mlari'ni'n' tiykarg'i' wa'killiklari Konstituciyami'zdi'n' 100-statyasi'nda ko'rsetilgen. **Bul statyag'a muwapi'q jergilikli ha'kimiyat uyi'mlari' wa'killigine to'mendegiler kiredi:**

- ni'zamli'li'qti', huquq ta'rtibin ha'm puqaralardi'n' qa'wipsizligin ta'miyinlew;
- aymaqlardi' ekonomikali'q, socialli'q ha'm ma'deniy rawajlandi'ri'w ma'seleleri;
- jergilikli byudjetli du'ziw ha'm wori'nlaw, jergilikli sali'qlardi', ji'yi'mlardi' belgilew, byudjetten ti'sqari' fondlardi' qa'liplestiriw;
- jergilikli kommunalli'q xojali'qqa basshi'li'q yetiw;
- qorshap turg'an wortali'qti' qorg'aw;
- puqarali'q halati' aktlerin dizimge ali'w;
- normativ hu'jjetlerdi qabi'l yetiw ha'm de Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' ha'm ni'zamlari'na qayshi' kelmeytug'i'n basqa wa'killiklerdi a'melge asi'ri'w.

Jergilikli ha'kimiyat uyi'mlari' wo'z i'qti'yari'ndag'i' mal-mu'liklerdi basqari'w, qorg'aw ha'm basqa shaxslarg'a waqti'nsha paydalani'wg'a ni'zamg'a qayshi' kelmegen ta'rtipte beriw huquqi'na iye. Jergilikli ha'kimiyat uyi'mlari'ni'n' jerden paydalani'w tarawi'ndag'i' wa'killigi «Jergilikli ma'mleket ha'kimiyati' haqqi'nda»g'i' Ni'zamni'n' 10-statyasi'nda ko'rsetil'gen. Ha'kimler wo'zlerine tiyisli ma'seleler ju'zesinen qarar shi'g'ari'wg'a haqi'li'. Qarar xali'q deputatlar Ken'esi ta'repinen ta'sti'yi'qlanadi'. Sonday-aq, ha'kimlerdin' tiykarg'i' wazi'ypasi' Konstituciya, ni'zamlar, Oliy Majlis hu'jjetleri, Prezident ha'm Ministrler Kabinetinin' hu'jjetleri, joqari' turi'wshi' organlar ha'm tiyisli xali'q deputatlari' Ken'eslerinin' qararlari'n wori'nlani'wi'n ta'miyinleydi. Jergilikli Ken'es wo'z qararlari'n kollegial ta'rtipte qabi'l yetse, ha'kim jeke basshi'li'q principi tiykari'nda qabi'l yetedi, qabi'l yetilgen qararlar sol aymaqta wori'nlani'wi' sha'rt. Jergilikli wa'killik uyi'mlari' kollegial uyi'm, wol wo'z wa'killigin a'melge asi'ri'w ushi'n deputatlardi'n' toli'q qatnasi'wi' talap yetiledi, barli'q ma'seleler sessiyada sheshiledi. Xali'q deputatlari' wa'layat, rayon, qala ken'eslerinin' sessiyalari' ha'kim, ha'kim bo'lmag'an jag'dayda woni'n' wori'nbasarlari'ni'n' biri ta'repinen ji'li'na keminde yeki ma'rte shaqi'ri'ladi'. Sessiya tiyisli Ken'es deputatlari'ni'n' keminde u'shten yeki bo'liminin' baslamasi' menen de shaqi'ri'li'wi' mu'mkin. Ken'estin' Konstituciyag'a, ni'zamlarg'a Prezident pa'rman ha'm qararlari'na qayshi' keletug'i'n qararlari' Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Ma'jlisi ta'repinen biykar yetiledi. Ha'kimlerdin' shi'g'arg'an qararlari' yelimiz ni'zamlari'na qayshi' kelse, Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ya'ki Ministrler Kabineti ta'repinen toqtati'li'p qoyi'ladi' ya'ki biykar yetiledi. To'men turi'wshi' ha'kimlerdin' qararlari'n joqari' turi'wshi' ha'kim biykar yete aladi'. Puqaralar, ja'miyetlik birlespeler, ka'rxana ha'm sho'lkemler, ha'kimler shi'g'arg'an hu'jjetlerden narazi' bolsa sudqa shag'i'm yetiwi mu'mkin. Sud shi'g'arg'an hu'jjetler ha'mme ushi'n ma'jbu'riy. Prokuratura uyi'mlari' ni'zamli'li'qti' ta'miyinlew maqsetinde ha'kimlerdin' de jumi'slari'n baqlap baradi' ha'm wolardi'n' qararlari'na protest bildiriw huquqi'na iye.

Konstituciya mi'zdi'n' 105-statyasi'nda ha'm 1999-ji'l 14-aprelde qabi'l yetilgen «Puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w uyi'mlari' haqqi'nda»g'i' Ni'zami'nda qala, awi'llarda, sonday-aq wolardi'n' qurami'ndag'i' ma'kanlarda du'ziletug'i'n puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w organlari'ni'n' du'zilisi ha'm wolardi'n' huquqi'y jag'dayi' belgilep berilgen. «Puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w haqqi'nda»g'i' Ni'zamni'n' 1-statyasi'na muwapi'q, puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'wi' – puqaralardi'n' Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' ha'm ni'zamlari' menen kepillenetug'i'n, wolardi'n' wo'z ma'plerinen, rawajlani'wdi'n' tariyx'i'y wo'zgesheliklerinen, sonday-aq milliy ha'm ruwx'i'y qa'diriyatlardan, jergilikli u'rp-a'detler ha'm da'stu'rlerden kelip shi'qqan halda a'hmiyetke iye bolg'an ma'selelerdi sheshiw joli'ndag'i' g'a'rezsiz xi'zmeti.

Wo'zbekstanda qala ha'm awi'llarda, sonday-aq, wolardi'n' qurami'ndag'i' ma'ha'llelerde ha'm de qalalardag'i' ma'ha'llelerde puqaralar ji'yi'ni' wo'zin-wo'zi basqari'w uyi'mlari' yesaplanadi'. Bul uyi'mlar wo'z ma'jlislerinde basli'q (aqsaqal) ha'm woni'n' ma'sla'ha'tshilerin yeki yari'm ji'l mu'ddetke saylaydi'.

Wo'zin-wo'zi basqari'w uyi'mlari'ni'n' tiykarg'i' maqseti ja'miyet ha'm ma'mleket islerin basqari'wda puqaralarg'a ko'meklesiw, wo'z aymaqlari'ndag'i' social ha'm xojali'q wazi'ypalari'n sheshiw, g'alabali'q-ma'deniy ilajlardi' wo'tkeriw, ma'mleket ha'kimiyati' ha'm basqari'w organlari'na Wo'zbekstan ni'zamlari'n, respublika Prezidentinin' pa'rmanlari'n, hu'kimettin', xali'q deputatlari' Ken'esleri ha'm ha'kimlerdin' qararlari'n wori'nlawda ja'rdemlesiw ushi'n puqaralardi' birlestiriwden ibarat. «Puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w haqqi'nda»g'i' Ni'zamg'a tiykar wo'zin-wo'zi basqari'w uyi'mlari' aymaqli'q princip boyi'nsha yeki basqi'shta du'ziledi. Birinshisi, Konstituciyag'a tiykarlani'p to'mengi ha'kimshilik-aymaqli'q birliklerdegi qishlaq,qala ha'm awillarda, yekinshisi, rayon ha'm qaladag'i' ma'ha'llelerde du'ziledi. Puqaralar ji'yi'nlari' xi'zmetinde 18 jasqa jetken ha'm usi' aymaqta turaqli' jasawshi' puqaralar qatnasadi'. Puqaralar ji'yi'ni'ni'n' basli'g'i' ha'kim menen kelisilgen halda saylanadi'. Ma'sla'ha'tshilerdin' mug'dari'n ji'yi'n belgileydi. Ji'yi'nda ma'sla'ha'tshilikke talabanlardi' basli'q usi'nadi'. Puqaralar ji'yi'nlari'nda qatnasi'w huquqi'na iye bolg'an barli'q xali'qti'n' yari'mi'nan ko'bi kelgen jag'dayda jiyinlar wa'killikli yesaplanadi'. Ji'ynali'sti' basli'q yaki woni'n' ma'sla'ha'tshilerinin' biri basqaradi'. Barli'q ma'seleler boyi'nsha qararlar ashi'q dawi's beriw beriw arqali' ha'm a'piwayi' ko'pshilik dawi's penen qabi'llanadi'. Ji'ynali's protokoli'n ha'm qararlari'n basli'q, al woni'n' joqli'g'i'nda bolsa ma'sla'ha'tshilerinin' biri tasti'yi'qlap, tiyisli rayon, qala ha'kimine jiberedi.

12-§ boyi'nsha iyelegen bilimlerde bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Jergilikli ha'kimiyat sistemasi'n atan'.
2. Jergilikli ha'kimiyat uyi'mlari' xi'zmetine neler kiredi?
3. Puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w uyi'mlari'ni'n' xi'zmeti qanday?

§13. SUD HA'KIMIYATI'

SUD yeski slavyansha so'z boli'p, «is» degen ma'nini bildiredi.

Sud ha'kimiyati' ma'mleket ha'kimiyati'n a'melge asi'ri'wdi'n' bir ko'rinisi boli'p, huquqti' qorg'aydi'. Ma'mleket ha'kimiyati'ni'n' bo'liniw principine tiykarlani'p, sud ha'kimiyati' yelimizde a'dil sudlawdi' a'melg'e asi'ratug'i'n birden bir uyi'm yesaplanadi'. A'dil sudlaw wo'zinin' arnawli' belgileri menen aji'rali'p turadi'. Wol ma'mleket ati'nan, ni'zamda belgilengen processual formada ha'm de puqarali'q, ji'nayi'y ha'm basqa islerdi sud ma'jilislerinde ko'rip shi'g'i'w arqali' a'melge asi'ri'ladi'. A'dil sudlawdi' a'melge asi'ri'wshi' sud ha'kimiyati' ni'zam shi'g'ari'wshi' ha'm atqari'wshi' ha'kimiyatlardan, siyasiy partiyalardan, basqa ja'miyetlik birlespelerden g'a'rezsiz halda jumi's ali'p baradi'. Sudti'n' xi'zmeti social a'dillikti, ti'ni'shli'q ha'm tati'wli'qti' ta'miyinlewge, huquqi'y ta'rtip ha'm ni'zamli'liqti' barli'q sharalar menen bekkemlewge qarati'lg'an. Konstituciya'mi'zdi'n' XXII babi' 106-116-statyalari'nda ha'm de 1993-ji'l 2-sentyabrde qabi'l yetilgen «Wo'zbekstan Respublikasi' Sudlar ha'qqinda»g'i' Ni'zamda (2000-ji'l 14-dekabrde jan'a redakciyadag'i') sud ha'kimiyati'ni'n' wa'killiklari belgilep berilgen. Konstituciya'mi'zdi'n' 107-statyasi' ha'm «Sudlar haqqi'nda»g'i' ni'zamni'n' 1-statyasi'nda Wo'zbekstan Respublikasi' sud sistemasi' «Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciya'li'q sudi', Wo'zbekstan Respublikasi' Jo'qarg'i' sudi', Wo'zbekstan Respublikasi' Joqari' Xojali'q sudi', Qaraqalpastan Respublikasi' puqarali'q ha'm ji'nayat isleri bo'yi'nsha Joqari' sudlari', puqarali'q ha'm ji'nayat isleri boyi'nsha wa'layat ha'm Tashkent qalali'q sudlari', puqarali'q isleri boyi'nsha rayon arali'q, rayonli'q (qala) sudlari', a'skeriy sudlar, Qaraqalpastan Respublikasi' Xo'jali'q sudi', wa'layat ha'm Ta'shkent qalali'q xojali'q sudlari'nan» ibarat yekenligi ko'rsetilgen. Jan'a redakciyadag'i' «Sudlar haqqi'nda» g'i' Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zami'nda uluwma yurisdikciya ha'm xojali'q sudlari'ni'n' du'ziliwi, wolardi' saylaw ha'm tayi'nlaw ta'rtibi ko'rsetilgen. Bul ni'zamni'n' 63-statyasi'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Joqari' sudi' ha'm Joqari' xojali'q sudi' sudyalari' Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' Senati' ta'repinen saylanadi'. Qaraqalpaqstan Respublikasi' sudlari'ni'n' sudyalari' Qaraqalpaqstan Respublikasi' Joqarg'i' Ken'esi basli'g'i'ni'n' Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti menen kelisilgen usi'ni'si'na muwapi'q, Qaraqalpaqstan Respublikasi' Joqarg'i' Ken'esi ta'repinen saylanadi' yaki tayi'nlanadi'. Atap wo'tilgen ma'sele Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti jani'ndag'i' Sudyalardi' tan'law ha'm lawazi'mlarg'a usi'ni'w boyi'nsha joqari' ta'jiriybe komissiyasi'ni'n' juwmag'i' tiykari'nda Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti menen kelisiw ushi'n kiritiledi. Wa'layatlar, Tashkent qalasi' sudlari', rayonlar ara, rayon (qala) sudlari, a'skeriy sudlardi'n', wa'layatlar ha'm Tashkent qalasi' xojali'q sudi'ni'n' sudyalari' Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti jani'ndag'i' Sudyalardi' tan'law ha'm lawazi'mlarg'a usi'ni'w boyi'nsha joqari' ta'jiriybe komissiyasi'ni'n' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ta'repinen tayi'nlanadi'.

A'skeriy sudlardi'n' sudyalari' Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti jani'ndag'i' Sudyalardi' tan'law ha'm lawazi'mlarg'a usi'ni'w boyi'nsha joqari' ta'jiriybe komissiyasi'ni'n' usi'ni'si'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ta'repinen tayi'nlanadi'.

Sudyalar 5 ji'l mu'ddetke saylanadi' yaki tayi'nlanadi'.

Wo'zbekstan Respublikasi'nda a'dil sudlawdi' a'melge asi'ri'w Konstituciyada ko'rsetilgen huquqi'y ma'mleketti qa'liplestiriwge qarati'lg'an demokratiyalı'q principlerge tiykarlanadi'. Wo'zbekstan Respublikasi'nda a'dil sudlaw tek g'ana sud ta'repinen a'melge asi'ri'ladi'. Basqa heshqanday ma'mleketlik uyi'mlar bunday huquqqa iye yemes. «Sudlar haqqi'nda»g'i' Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zami'na tiykar a'dil sudlawdi' a'melge asi'ri'w wazi'ypasi' tek g'ana ma'lim bir huquqqa iye bolg'an, wo'z minnetin professional tiykarda a'melge asi'ri'wshi', huquqtani'wshi' qa'nigeligine iye bolg'an shaxsqa tapsi'ri'ladi'. Bul ni'zam tiykari'nda Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' 25 jasqa tol'g'an joqari' yuridikali'q mag'luwmatli', huquq qa'nigeligi boyi'nsha keminde 3 ji'lli'q miynet staji'na iye bolg'an, qa'nigelik imtixani'n tapsi'rg'an Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarasi' rayon, qala sudi', xojali'q sudi'ni'n' sudyasi' boli'p islewi mu'mkin, joqari' yuridikali'q mag'luwmatli', huquq qa'nigeligi boyi'nsha keminde 5 ji'lli'q, soni'n' ishinde sudyali'q lawazi'mi'nda 2 ji'lli'q miynet staji'na iye bolg'an ha'm qa'nigelik imtixani'n tapsi'rg'an, Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' puqarasi', Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' Joqarg'i' sudi', wa'layat sudi', Tashkent qalali'q sudi', Wo'zbekstan Respublikasi' a'skeriy sudi'ni'n' sudyasi' boli'wi' mu'mkin. Wo'zbekstan Respublikasi' Joqarg'i' sudi', Joqarg'i' xojali'q sudi'ni'n' sudyasi' boli'p saylani'w u'shi'n joqari' yuridikali'q mag'luwmatli', huquq qa'nigeligi boyi'nsha keminde 7 ji'lli'q, soni'n' ishinde sudyali'q lawazi'mi'nda 5 ji'lli'q miynet staji'na ha'm qa'nigelik imtixani'n tapsi'rg'an boli'wi' talap yetiledi. Sudyalar siyasiy partiyalar ha'm ha'reketlerdin' ag'zasi' ha'm basqa haqi' to'lenetug'i'n lawazi'mdi' iyelewi mu'mkin yemes. Sudyalardi'n' g'a'rezsizligi ha'm jeke qol qati'lmasli'g'i'(soni'n' menen birge, turar jayi', xi'zmet xanasi', woni'n' transporti' ha'm baylani's qurallari', xat-xabarları', buyi'm ha'm hu'jjetleri de kiredi.) ta'miynlenedi. Sudyag'a qarsi' ji'nayat isi tek Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ta'repinen g'ana qozg'ati'li'wi' mu'mkin. Sudyalar Wo'zbekstan Respublikasi' Joqarg'i' sudi' Plenumi'ni'n', Wo'zbekstan Respublikasi' Joqarg'i' xojali'q sudi' Plenumi'ni'n' razi'li'g'i'si'z ji'nayi'y juwappershilikke tarti'li'wi' ha'm qamaqqa ali'ni'wi' mu'mkin yemes. Sud isleri ashi'q, a'shkara halda wo'tkeriledi. Ni'zamda belgilengen to'mendegi jag'daylarda g'ana sud isleri jabi'q halda wo'tkeriledi:

- 1) ma'mleket si'rlari' menen baylani'sli' jag'dayda;
- 2) yerjetpegenler isi boyi'nsha;
- 3) ji'ni'si'y qari'm-qatnasi'q penen baylani'sli' jag'dayda.

A'dil sudlawdi' a'melge asi'ri'wda til haqqi'ndag'i' Konstituciyali'q princip u'lken a'hmiyetke iye.

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 115-statyasi'na muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi'nda sud islerin ju'rgiziw wo'zbek, qaraqalpaq tillerinde yamasa sol wori'ndag'i' xali'qti'n' ko'pshiliginin' tilinde ju'rgiziledi. Sud isi ju'rgizilip ati'rg'an tildi bilmeytug'i'n iske qatnasi'wshi' adamlarg'a dilmash arqali' istin' materiallari' menen toli'q tani'si'w, sud ha'reketlerine qatnasi'w huquqi' ha'm sudta ana tilinde shi'g'i'p so'ylew huquqi' ta'miynlenedi. Wo'zbekstan Respublikasi'nda a'dil sudlawdi'n' tiykarg'i' principlerinen ja'ne biri ayi'psi'zli'q prezumciyasi yesaplanadi'. Bunda ayi'bi' ni'zamda belgilengen ta'rtipte ha'm tiyisli organlar ta'repinen tasti'yi'qlanbag'ansha shaxsti'n' ayi'psi'z yesaplani'wi' tu'siniledi. Ayi'psi'zli'q prezumciyasi' Konstituciyami'zdi'n' 26-statyasi'nda belgilep berilgen. Sudta ayi'plani'p

ati'rg'an shaxsqa wo'zin qorg'aw ushi'n barli'q sha'rayatlar jarati'p beriledi. Konstituciya'mi'zda ha'rbir adamni'n' huquqi' kepillikke ali'nadi'. Bul huquq advokatlar orqali' a'melge asi'ri'ladi'. 2008-ji'l advokatlar instituti' jetilistirildi. Advokatlarga wo'z qorg'awi'ndag'i' shaxs penen ushi'rasi'wi' ushi'n advokatli'q gu'wali'g'i' ha'm order jeterli. G'arezsizlik ji'llari'nda ma'mleketimizde sud-huquq tarawi'n reformalasti'ri'wda bir qatar isler a'melge asi'ri'ldi'. Wolardi'n' ayi'ri'mlari' to'mendegilerden ibarat:

1. 2001-ji'ldan baslap ji'nayi'y jazalardi' liberallasti'ri'w baslandi'. Bug'an tiykar awi'r ha'm ju'da' awi'r taypadag'i' ji'nayatlardi'n' 75% i, social qa'wpi u'lken bolmag'an ji'nayat ha'm wonsha awi'r bolmag'an ji'nayatlar qatari'na kirgizildi.

2. Ji'nayat kodeksindegi 11 statyadag'i' ji'nayatta materialli'q zi'yanni'n' worni' qaplang'an jag'dayda azatli'qtan ayi'ri'w jazasi'ni'n' qollanbawi' haqqi'nda qag'i'yda kirgizildi.

3. Ji'nayi'y jazalardi' liberallasti'ri'w bari'si'ndag'i' bunday ilajlar na'tiyjesinde Wo'zbekstanda ha'zirgi ku'nde qamaqtag'i'lardi'n' sani' du'nya ko'leminde yen' pa's ko'rsetkishti, yag'ni'y ha'r 100 mi'n' adamga 166 adam tuwra kelse, Rossiyada bul ko'rsetkish 611 adamdi', AQSH ta 738 adamdi' quraydi'.

4) Ha'mmemizge ma'lim, 2008-ji'li yelimizde wo'lim jazasi' biykar yetilip, woni'n' worni'na wo'mirlik yaki uzaq mu'ddetli azatli'qtan ayi'ri'w jazasi' yengizildi. Wo'zbekstanda bul jaza tek g'ana 2 tu'rdegi ji'nayatqa, yag'ni'y juwapkershlikti awi'rlasti'ri'wshi' jag'dayda qastan adam wo'ltiriw ha'm terrorizm ushi'n tayi'nlanadi'. Bul jaza tu'ri yelimizde hayal-qi'zlarg'a, ji'nayat islegen waqi'tta 18 jasqa tolmag'anlarg'a ha'm 60 jastan asqan yerkeklerge qarata qollani'lmaydi'. Xali'q arali'q ekspertlerdin' juwmag'i'na ko're wo'mirlik azatli'qtan ayi'ri'w jazasi' Germaniya ha'm Polshada 5 tu'rdegi, Belgiya ha'm Rossiyada 6 tu'rdegi, Daniyada 9 tu'rdegi, Shveciyada 13 tu'rdegi, Franciyada 18 tu'rdegi, Gollandiyada 19 tu'rdegi ji'nayat tu'ri boyi'nsha tayi'nlani'wi' mu'mkin.

5) Yelimizde 2008-ji'ldan «Xabies Korpus» instituti'ni'n' yengiziliwi,usi' ji'ldan baslap i'qti'yat sharasi' si'pati'nda qamaqqa ali'w sankciyasi' prokurordan sudqa wo'tkerildi.

6) 2001-ji'ldan baslap JKne jarasi'w instituti' kirgizildi. Ha'zirgi ku'nde 53 ji'nayat tu'rine jarasi'w instituti' qollani'ladi'.

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyali'q sudi'ni'n' birinshi qurami' 1995-ji'l 21-dekabrde Oliy Majlis sessiyasi'nda saylandi'. Prezident usi'ni'si'na muwapi'q Oliy Majlis sessiyasi'nda bes adamnan ibarat quram saylanadi'. Konstituciyali'q sudti'n' wa'killigi, woni'n' du'zilis ha'm xi'zmet ta'rtibi, Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 108-statyasi' ha'm 1995-ji'l 30-avgustta qabi'l yetilgen «Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyali'q sudi' haqqi'nda»g'i' ni'zam menen belgilenedi.

Konstituciyali'q sudti'n' wa'killigine to'mendegiler kiredi:

- Wo'zbekstan Respublikasi' ni'zamlari'ni'n' ha'm Oliy Majlis qabi'l yetken basqa da hu'jjetlerdin', Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti Pa'rmanlari'ni'n', Hu'kimet ha'm jergilikli ma'mleketlik ha'kimiyat uyi'mlari' qararlari'ni'n', Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketler arali'q sha'rtnamalari'ni'n' ha'm basqa da minnetlemelerinin' Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'na sa'ykes keliwin ani'qlaydi';

- Qaraqalpaqstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'na, Qaraqalpaqstan Respublikasi' ni'zamlari'ni'n' Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ni'zamlari'na sa'ykes keletug'i'ni' tuwrali juwmaq shi'g'aradi';

- Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' ha'm ni'zamlari'ni'n' normalari'na tu'sinik beredi;

- Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' ha'm ni'zamlari' menen berilgen wa'killik shen'berinde basqa islerdi de ko'rip shi'g'adi'.

Konstituciya ha'm ni'zamda Konstituciyali'q sud jumi'si' xi'zmetinin' tiykarg'i' principi ko'rsetilgen. Bular – Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'na sadi'qli'q, sudyalar g'a'rezsizligi, kollegialli'q, a'shkarali'q ha'm sudyalar huquqlari'ni'n' ten'ligi.

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyali'q sudi'ni'n' qararlari, juwmaqlari' ha'm basqa toqtamlari' g'alaba xabar qurallari'nda ja'riyalanadi' ha'm wolar baspa so'zde ja'riyalang'annan baslap ku'shke kiredi. Konstituciyali'q sudti'n' qararlari, toqtamlari' qatan' (u'zil-kesil, kesip ayti'lg'an) boli'p, woni'n' u'stinen shag'i'm yetip bolmaydi'.

Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyali'q sudi'ni'n' qararlari ma'mleket ha'kimiyati' ha'm basqari'w organlari'ni'n' ka'rxanalar, mekemeler, sho'lkemler ha'm ja'miyetlik birlespeler, lawazi'mli' shaxslar ha'm puqaralardi'n' ha'mmesi ushi'n ma'jbu'riy yesaplanadi'.

13-§ boyi'nsha iyelegen bilimlerde bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Sud ha'kimiyati' wa'killiklerine neler kiredi?
2. Sud sistemasi' qanday ta'rizde du'zilgen?
3. Sudlardi'n' ji'nayi'y islerdi ko'riw ta'rtibi qanday?
4. Wo'zbekstan Respublikasi' Sud ha'kimiyati' sudyalari' qalay saylanadi' yaki tayi'nlanadi'?
5. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyali'q sudi' du'zilisi ha'm wa'killiklerin ayti'n'.

§14. WO'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI'NDA PROKURATURA ORGANLARI'NI'N' HUQUQI'Y TIYKARLARI'

Prokuror lati'nsha so'z boli'p, bizin' tilde «g'amxorli'q qi'laman» ma'nisin bildiredi. Prokuratura uyi'mlari' wa'killigi 1992-ji'l 9-dekabrde qabi'l yetilgen «Prokuratura haqqi'nda» g'i' Ni'zamda ha'm Konstituciyami'zdi'n' XXIV bap 118-121-statyalari'nda belgilep berilgen. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'na muwapi'q Wo'zbekstan aymag'i'nda ni'zamlardi'n' ani'q ha'm bir qi'yli' wori'nlani'wi'n Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Bas prokurori' ha'm wog'an boysi'ni'wshi' prokurorlar qadag'alaydi'.

Prokuratura organlari'ni'n' maqset ha'm wazi'ypalari' birinshi na'wbette ni'zamni'n' u'stinligin ha'r ta'repleme qarar tapti'ri'wg'a huquq, ta'rtipti bekkemlewge, Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' menen bekkemlengen insan ha'm puqaralardi'n' socialli'q-ekonomikali'q, siyasiy jeke huquqlari' ha'm de yerkinliklerin, sonday-aq ma'mleket g'a'rezsizligin, Konstituciyali'q du'zim tiykarlari'n siyasiy ha'm ekonomikali'q sistemalardi', milliy toparlar ha'm aymaqli'q du'zilmelerdin' huquqlari'n

ni'zamnani ti's qol saliwshi'li'qlardan qorg'awdi' ta'miyinlewge qarati'lg'an. Wo'zbekstan Respublikasi' prokuratura mekemeleri xi'zmetin sho'lkemlestiriw ha'm de prokuratura wa'killikleri, Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi', 2001-jil avgustta qabul yetilgen «Prokuratura haqqi'nda» g'i' Ni'zam (jan'a redakciyadag'i') ha'm Wo'zbekstan Respublikasi' aymag'i'nda a'melde bolg'an basqa hu'jjetler menen belgilenedi.

«Prokuratura haqqi'nda»g'i' Ni'zamni'n' (jan'a redakciyadag'i') 4-statyasi'na muwapi'q prokuratura organlari' wo'z xi'zmetlerin to'mendegi tiykarg'i' bag'darlarda a'melge asiradi':

- ministrlkler, ma'mleketlik komitetler, mekemeler, puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w organlari', ja'miyet birlespeleri, ha'kimler ha'm basqa lawazi'mli' shaxslar, sonday-aq puqaralar ta'repinen ni'zamlardi'n' wori'nlani'wi'n qadag'alaw;

- irkilgenlerdi, qamaqqa ali'ng'anlardi' saqlaw wori'nlarida, jinnayi'y jazalardi' ha'm jinnayat-huquqi'y ta'sirlerdin' basqa sharalari'n wori'nlaw payi'ti'nda ni'zamlarg'a boysi'ni'li'wi'n qadag'alaw;

- Wo'zbekstan Respublikasi' Quralli' Kus'hlerinde, ministrlkler, ma'mleketlik komitetler ha'm mekemelerdin' askeriy du'zilmelerinde ni'zamlarg'a boysi'ni'li'wi'n qadag'alaw;

- ni'zamshi'li'qti' ta'miyinlew ha'm jinnayatshi'li'qqa qarsi' gu'resiw bari'si'ndag'i' xi'zmetin muwapi'qlasti'ri'w;

- jinnayat boyi'nsha da'slepki tergew ali'p bari'w;

- sud dodalawi'ni'n' barli'q basqi'shlari'nda ha'm ni'zam hu'jjetlerin qollani'w praktikasi' haqqi'ndag'i' ma'seleler sud ta'repinen ko'rilib atirg'anda qatnasi'w;

- ni'zam do'retiwshilik xi'zmetinde ha'm de ja'miyette huquqi'y ma'deniyatti' arttiri'w isinde qatnasi'w si'yaqli'lar.

Wo'zbekstan Respublikasi' prokuratura organlari'ni'n' xi'zmetin a'melge asiri'wdi'n' wo'zine ta'n prinsipleri bar. To'mengi da'rejedegi prokurorlar joqari' da'rejedegi prokurorlarga boysi'ni'w tartibinde Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' basshi'li'g'i'ndag'i' birden-bir woraylasqan sistemasi' sho'lkemlestirildi. Usi' princip barli'q da'rejedegi prokurorlar aldi'nda turg'an maqset ha'm wazi'ypalardi'n' birligin ha'm de ni'zamlardi'n' wori'nlani'wi' u'stinen qadag'alawdi' a'melge asiri'w formasi' ha'm usi'llari'ni'n' uluwmali'g'i'n, ni'zam buzi'li'wi' jag'daylari'na prokurordi'n' ta'sir ko'rsetiw qurallari', sonday-aq ni'zam buzi'wshi'li'qlardi'n' aldin ali'w sharalari'n ko'riwdin' birden-birligin an'latadi'.

Prokuraturani'n' birden-bir ha'm woraylastiri'lg'anli'g'i', prokuratura sistemasi'ni'n' barli'q basqari'w organlari', kaxanalar, mekemeler, sho'lkemler, ja'miyetlik birlespeler, lawazi'mli' adamlar ha'm puqaralardi'n' ni'zamlardi' aniq ha'm bir qi'yli' ori'nlaniwlari' u'stinen qadag'alawdi' a'melge asiri'wda sa'wlelenedi. Bul princip Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' aymag'i'nda birden-bir ni'zamshi'li'qti'n' wornati'li'wi'n ta'miyinleydi.

Prokuratura organlari' qadag'alawdi' ha'm wo'z wa'killiklerin ma'mleketlik ha'kimiyat ha'm de jergilikli basqari'w mekemelerinen, lawazi'mli' adamlardan, ja'miyetlik birlespelerden ga'rezsiz rawishte, Wo'zbekstan Respublikasi' aymag'i'nda ha'rekettegi ni'zamlarg'a, xali'q arali'q ha'm ma'mleketler arali'q shartnamalarg'a (pitimlerge) qatan' boysi'ni'p ha'm tek Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori'na boysi'ng'an halda a'melge asiradi', prokuratura xi'zmeti tek Wo'zbekstan Respublikasi'

Prezidenti ha'm Oliy Majlistin' basqari'wi'nda boladi'. Prokuraturani'n' ni'zamlardi'n' wori'nlani'wi'n qadag'alaw, ji'nayi'y islerdi tergew, shag'i'mlar, arzalar ha'm xabarlardi' tekseriw, kadrlardi' tan'law ha'm worni'-worni'na qoyi'w bari'si'ndag'i' xi'zmetine ma'mleketlik ha'kimiyat ha'm basqari'wdi'n' basqa organlari', ja'miyetlik sho'lkemler, sonday-aq, lawazi'mli' adamlardi'n' aralasi'wi' qadag'an yetiledi. Prokuraturani'n' g'a'rezsizligi prokuratura organlari'ni'n' sho'lkemlestirilgen du'zilisi, wolardi'n' boysi'ni'w ha'm yesabat beriw ta'rtibinin' a'melge asi'ri'li'wi' menen ta'miynlenedi. Ha'rbir prokuror wo'z xi'zmetinde g'a'rezsiz boli'p, wo'z wazi'ypasi'n wori'nlawda ni'zamlarg'a ha'm wolarg'a muwapi'q Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ta'repinen shi'g'ari'lg'an buyri'qlar, qollanbalar ha'm ko'rsetpelerge a'mel qi'ladi'. Prokuror wo'z wa'killikleri da'wirinde siyasiy maqsetti go'zlegen siyasiy partiyalar ha'm basqa ja'miyetlik birlespelerge ag'zali'qti' toqtati'p turadi'.

Prokuratura organlari' ni'zamli'li'q ha'm de ji'nayatshi'li'qti'n' awhali', tiykarg'i' bag'darlari' haqqi'nda, basqari'w mekemeleri ta'repinen ni'zamlarg'a boysi'ni'wi'n ta'miynlew, ma'mleket ha'm jamiyet ta'rtibin saqlaw, puqaralardi'n' huquqlari'n qorgaw bari'si'ndag'i' wazi'ypalari' qalay wori'nlani'p ati'rg'anli'g'i'n, tiyisliligine qarap, Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentin, Oliy Majlisti, Qaraqalpaqstan Respublikasi' ma'mleketlik ha'kimiyati'ni'n' joqarg'i' mekemelerin, Wo'zbekstan hu'kimetin, xali'q deputatlari'ni'n' jergilikli Ken'eslerin, ha'kimlerdi xabardar yetedi. Ni'zamshi'li'q principi degende tek prokuratura mekemelerinin' basqa ma'mleketlik mekemeleri, ka'rxana ha'm sho'lkemler ta'repinen ni'zamlarg'a boysi'ni'li'wi'n qadag'alaw g'ana yemes, al barli'q prokurorlar ha'm wolardi'n' qaramag'i'ndag'i' xi'zmetkerlerdin' wo'z xi'zmetinde ni'zam talaplari'na qatan' a'mel qi'li'wlari'n da tu'siniw kerek.

Prokuratura organlari' puqaralardi'n' huquq ha'm yerkinliklerin qorg'aw haqqi'ndag'i', sonday-aq ma'mleketlik si'r ha'm de ni'zam menen qorg'alatug'i'n basqa si'rdi' saqlaw haqqi'ndag'i' ni'zam talaplari'na qayshi' kelmeytug'i'n da'rejede is ko'redi.

Prokurordi'n' ni'zamda ko'rsetilgen wa'killiklerin wori'nlaw boyi'nsha qoyg'an talaplari'n wori'nlaw barli'q mekemeler, lawazi'mli' adamlar ha'm puqaralar ushi'n ma'jbu'riy. Prokuror talaplari'n toli'q wori'nlani'wi'ni'n' ma'jbu'riyligi ha'm Prokurordi'n' wo'z wazi'ypalari'ni'n' tosqi'nli'qsi'z a'melge asi'ri'li'wi' ni'zam menen kepillenedi.

Prokuratura organlari' ni'zamshi'li'qti' ta'miynlew ha'm ji'nayatshi'li'qqa qarsi' gu'res bari'si'ndag'i' xi'zmetinde ja'miyetshilik penen birgelikte ha'reket yetedi. Prokuratura organlari' wo'z xi'zmetinde ja'riyali'li'qti' ta'miynlew maqsetinde:

- ni'zamli'li'q ha'm ji'nayatshi'li'qti'n' awhali' haqqi'nda ja'miyetshilikti ba'rha' xabardar yetip turadi';
- g'alaba xabar wa'killeri menen ushi'rasi'wlar wo'tkerip turadi';
- deputatlardi'n' ha'm de g'alaba xabar qurallari'ni'n' mu'ra'ja'tlerine ni'zamda belgilengen ta'rtipte xabar beredi

Ja'miyetshilik ha'm g'alaba xabar qurallari' wa'killeri prokuratura organlari' kollegiyalari' ha'm de muwapi'qlasti'ri'wshi' ken'eslerinin' Majlislerine mira't yetiwleri mu'mkin.

Prokuratura sistemasi' Wo'zbekstan Respublikasi' ko'leminde Wo'zbekstan Bas Prokurori'na boysi'ni'wshi' prokuratura organlari' ji'yi'ndi'si'nan ibarat boli'p, bul

ni'zamlardi'n' ani'q ha'm bir qi'yli' wori'nlani'wi'n ta'miyinlew menen baylani'sli' uluwma funkciyani' a'melge asi'radi'.

Wo'zbekstan Respublikasi' prokuratura mekemeleri sistemasi'n Wo'zbekstan Respublikasi' Prokuraturasi', Qaraqalpaqstan Respublikasi' Prokuraturasi', wa'layatlar, Tashkent qalasi', qalalar ha'm rayonlar, rayonlar arali'q ha'm basqa aymaqli'q prokuraturalar quraydi'.

Wo'zbekstan Respublikasi' prokuratura mekemelerinin' sistemasi'na, sonday-aq, transport, a'skeriy, ta'biyatti' qorg'aw prokuraturalari' ha'm basqa qa'nigelestirilgen prokuraturalar da kiredi.

Bunnan ti'sqari', Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ta'repinen wa'layatlar ha'm rayonlar prokuraturalari'na ten'lestirilgen basqa prokuraturalar, rayon prokuraturalari'na iye bolg'an qalalarda bolsa rayon prokuraturalari'na boysi'natug'i'n qala prokuraturalari' du'ziliwi mu'mkin.

Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ta'repinen du'ziletug'i'n transport, ta'biyatti' qorg'aw prokuraturalari', basqa qa'nigelestirilgen prokuraturalar wa'layatlar, rayonlar prokuraturalari', rayonlar arali'q prokuraturalari' yamasa qala prokurorlari' wa'killigi menen du'ziledi ha'm de xi'zmet ko'rsetedi.

Wo'zbekstan Respublikasi' Quralli' Ku'shlerinin' a'skeriy Prokuraturasi'n du'ziw ha'm woni'n' jumi's ta'rtibi «Prokuratura haqqi'nda»g'i' Ni'zam (jan'a redakciyada), basqa ni'zam hu'jjetleri ha'm de Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n Bas prokurori' ta'repinen tasti'yi'qlanatug'i'n «Wo'zbekstan Respublikasi' Quralli' Ku'shlerinin' a'skeriy Prokuraturasi' haqqi'nda»g'i' ustavi' penen belgilenedi. Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' Wo'zbekstan Konstituciyasi'na muwapi'q, Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ta'repinen bes ji'l mu'ddetke tayi'nlani'p, Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti ha'm Oliy Majlis aldi'nda yesabat beredi.

Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori'ni'n' birinshi wori'nbasari' ha'm wori'nbasarlari' Respublika Prezidenti ta'repinen tayi'nlanadi' ha'm wazi'ypasi'nan azat yetiledi, keyin Oliy Majlis tasti'yi'qlawin'nan wo'tedi. Qaraqalpaqstan Respublikasi' prokurori' Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' menen kelisilgen halda Qaraqalpaqstan Respublikasi' ma'mleketlik ha'kimiyati'ni'n' joqarg'i' organi' ta'repinen bes ji'l mu'ddetke tayi'nlanadi' ha'm wolardi'n' aldi'nda yesabat beredi.

Wa'layat prokurorlari' ha'm Tashkent qalali'q prokurori' ha'm de wolarg'a ten'lestirilgen prokurorlar Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ta'repinen bes ji'l mu'ddetke tayi'nlanadi', wog'an boysi'nadi' ha'm woni'n' aldi'nda yesabat beredi.

Qalali'q, rayonli'q prokurorlar ha'm wolarg'a ten'lestirilgen prokurorlar (a'skeriy armiya prokurori', a'skeriy garnizonlar, transport prokurorlari' ha'm qa'nigelestirilgen prokuraturalardi'n' prokurorlari') Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ta'repinen bes ji'l mu'ddetke tayi'nlanadi', wo'zinen joqari' da'rejedegi prokurorlar ha'm Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori'na boysi'nadi' ha'm de wolar aldi'nda yesap beredi. To'mengi prokurorlardi'n' tikkeley Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ta'repinen saylani'wi', wolardi'n' jergilikli ta'sirlerden g'a'rezsizliginin' a'hmiyetli kepilliklerinen biri yesaplanadi'. Wo'zbekstan Respublikasi' prokuratura organlari'ni'n' xi'zmetin sho'lkemlestiriw ta'rtibi «Prokuratura haqqi'nda»g'i' Ni'zamda (jan'a redakciyada) toli'q ko'rsetilgen.

Wo'zbekstan Respublikasi' prokuraturasi'na Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' basshi'li'q yetedi. Respublika prokuraturasi'nda Bas prokuror, woni'n'

birinshi wori'nbasari' ha'm wori'nbasarlari', Qaraqalpaqstan Respublikasi' prokurori', Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Quralli' Ku'shlerinin' a'skeriy prokurori', prokuratura mekemelerinin' basqa basshi' xi'zmetkerlerinen ibarat ta'rtipte kollegiya du'ziledi.

Kollegiyanin' jeke qurami'n Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti tasti'yi'qlaydi'.

Wo'zbekstan Respublikasi' Prokuraturasi'nda bas basqarmalar, basqarmalar ha'm bo'limlar du'zilip, wolarda u'lken prokurorlar ha'm prokurorlar xi'zmet yetedi.

Prokuror qadag'alawi' bul – Wo'zbekstan Respublikasi' Bas prokurori' ha'm wog'an bag'i'ni'wshi' prokurorlardi'n' Wo'zbekstan Respublikasi' aymag'i'nda barli'q ministrliklar, ma'mleketlik komitetlar, mekemeler, ma'mleketlik qadag'alaw organlari', ha'kimlar, kimge boysi'ni'wi'na, kimnin' qaramag'i'nda boli'wi'nan ha'm mu'lkshilik formasi'na qaramastan, basqari'w organlari', ka'rxanalar, sho'lkemlar, lawazi'mli' adamlar, sonday-aq puqaralar ta'repinen ni'zamlardi'n' ani'q ha'm bir qi'yli' wori'nlani'wi'n ta'miyinlew, ha'r qanday ni'zamni'n' buzi'li'wi', woni'n' sebepleri ha'm sha'rt-sha'rayatlari'na wo'z waqti'nda ti'yi'm sali'w, buzi'lg'an huquqlardi' tiklew ha'm de ayi'pli'lardi' belgilengen ta'rtipte ni'zamli' juwapkershilikka tarti'w joli' menen ma'mleket ati'nan asi'ri'latug'i'n xi'zmet yesaplanadi'.

14-§ boyi'nsha iyelegen bilimlar di bakkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Prokuratura uyi'mlari' sistemasi' ha'm saylap qoyi'li'w ta'rtibi qanday?
2. Prokuratura uyi'mlari'ni'n' xi'zmeti neden ibarat?
3. Prokuratura uyi'mlari' qanday maqsette du'ziledi?

§15. WO'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI'NI'N' FINANS HA'M KREDIT SISTEMASI'

Ha'zir bazar qatnasi'qlari' rawajlanip ati'rg'an, tu'rli mu'lk formalari' payda boli'p ati'rg'an ha'm quramalasi'p ati'rg'an da'wir. Bu'gin respublikami'zda jasap turg'an ha'rbir adam wo'z ka'rxanasi'n' ashi'wi', isbilermenlik penen shug'i'llani'wi' ha'm sol arqali' wo'z pa'rawanli'g'i'n ta'miyinlew imkaniyati' ju'zege keledi. Huquq normalari' ma'mlekette qa'liplesken ekonomikali'q qatnasi'qlardi' bekkemlep qoyadi' ha'm ekonomikani'n' rawajlanip'wi'na unamli' ta'sir ko'rsetedi. Huquqi'y normalar (ni'zamlar, pa'rman ha'm qararlar) isbilermenlikti rawajlandi'ri'wg'a, mu'lkshiliktin' tu'rli formalari'n bekkemlewge ko'mek beredi. Konstituciyada ma'mleket ekonomikali'q xi'zmeti, isbilermenlik ha'm miynet yetiw yerkinligi, sonday-aq, barli'q mu'lk tu'rlerinin' huquqi'y ta'repten qorg'ali'wi'n kepilliw haqqi'ndag'i' qag'i'yda bekkemlep qoyi'lg'an.

Bazar qatnasi'qlari'n rawajlandi'ri'wg'a bag'darlang'an Wo'zbekstan ekonomikasi'ni'n' tiykari'n menshiktin' ha'r qi'yli' formalari' quraydi'. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', 53-statya

Huquq ekonomikag'a to'mendegishe ta'sir wo'tkizedi:

- ni'zamlar qa'liplesken ekonomikali'q qatnasi'qlardi' bekkemlep qoyadi';
- huquq ma'mlekettin' ekonomikali'q turaqli'li'g'i'n ta'n aladi' ha'm kepillaydi;

- huquq jan'a ekonomikali'q qatnasi'qlardi'n' jarati'li'wi' ha'm rawajlandi'ri'wi'na ko'mek beriwi mu'mkin;

Mamlekettin' finans sistemasi' – ma'mleketti'n' pul qarji'lari' fondlari'n jarati'w, bo'listiriw ha'm paydalani'wi'n retlestiriwshi sistema. Finans sistemasi'na ma'mlekettin' finans mekemeleri – banklar, amanat kassalari' ha'm t.b kiredi.

Ma'mlekettin' finansli'q xi'zmeti to'mendegi bag'darda a'melge asi'ri'ladi':

- ✓ byudjetti qabi'l yetiw, atqari'w, woni' qadag'alaw;
- ✓ sali'q ji'ynaw;
- ✓ pul belgilerin shi'g'ari'w ha'm de finans ha'm ekonomika tarawi'nda ta'rtip saqlaw;
- ✓ materi'alli'q ja'rdemge mu'taj puqaralardi' socialli'q qorg'aw;
- ✓ ma'deniyat, bilimlendiriw mekemeleri, g'alaba xabar qurallari'ni'n' rawajlani'wi'n qollap-quwatlaw;
- ✓ a'tirap wortali'qti' qorg'aw boyi'nsha shara-ilajlar belgilew;
- ✓ si'rtqi' ekonomikali'q xi'zmet ha'm xali'q arali'q birge islesiw.

«Finans» so'zi lati'n tilindegi «finance» so'zinen ali'ng'an boli'p, «pul to'lemleri» ma'nisin an'latadi'.

**Wo'zbekstan Respublikasi' wo'zinin' finans ha'm aqsha-kredit sistemasi'na iye.
Wo'zbekstan ma'mleketlik byudjeti respublikali'q byudjeti, Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' byudjetin ha'm jergilikli byudjetlerdi wo'z ishine aladi'.
Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstitucivasi', 122-statva**

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' pul sistemasi' ra'smiy pul birligin, pul aylani'si'n quraydi' ha'm ta'rtipke sali'ni'wi'n wo'z ishine aladi', biraq **milliy valyutami'zg'a wo'tiw an'sat bolmadi'**. Bul ushi'n ma'lim waqi't ha'm ta'jiriybe kerek yedi. Da'slep haqi'yqi'y g'a'rezsiz ekonomikag'a yerisiw lazi'm yedi. Soni'n' ushi'n g'a'rezsizligimizdin' da'slepki 1991-1993-ji'llari'nda buri'ng'i' awqamnan miyras qalg'an **rubl** zonasi'nda boldi'q. Bunnan son' 1993-ji'l 1-noyabrde Wo'zbekstanda swm-kupon aylani'sqa tu'sirildi. 1994-ji'l 16-iyundag'i' «Wo'zbekstan Respublikasi' milliy valyutasi'n aylani'sqa kirgiziw haqqi'nda»g'i' Prezident pa'rmani' ha'm **Ministrler Kabinetinin' qarari'na muwapi'q** 1994-ji'l 1-iyuldan baslap Wo'zbekstan Respublikasi' ra'smiy pul birligi-swm aylani'sqa tu'sirilgen. 1994-ji'l 5-noyabrden baslap respublika aymag'i'nda barli'q to'lemler ha'm yesap-kitaplar tek g'ana milliy valyutada – swmda a'melge asi'ri'ldi'.

Swm Wo'zbekstan Respublikasi' Worayli'q Banki ta'repinen shi'g'ari'latug'i'n qag'az banknotlar ha'm metal ten'gelerde sa'wlelenedi. Wolar 1994-ji'li' 1,3,5,10,25,50 ha'm 100 swmlari', 1997-ji'l mart ayi'nda 200 swm, 2000-ji'l 1-iyunndan baslap 500 swm, 2001-ji'ldan baslap 1000 swm, 2013-ji'l 1-iyuldan baslap 5000 swm mug'dari'ndag'i' kupyuralari' aylani'sqa yengizildi.

Ma'mlekettin' bank sisitemasi' – banklardin' du'ziliwi ha'm xi'zmetinin' huquqi'y negizin «Banklar ha'm banklar xi'zmeti haqqi'nda»g'i' Ni'zam, Prezident pa'rmanlari', Wo'zbekstan Respublikasi' Worayli'q Bankinin' hu'jjetleri quraydi'.

A'meldegi ni'zam hu'jjetlerine muwapi'q bank sistemasi'ni'n' yeki buwi'ni' bar: to'mengi buwi'n – kredit sho'lkemleri ha'm si'rt yel banklari'ni'n' finansli'q qa'rejetleri, joqari' buwi'n – Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Worayli'q Banki.

«Bank» so'zi italyansha «banco» so'zinen ali'ng'an boli'p, bizin' tilde «pul stoli'», «almasi'w stoli'» ma'nisin an'latadi'.

1995-ji'l 21-dekabrdegi «Worayli'q bank haqqi'nda»g'i' Wo'zbekstan Respublikasi' Ni'zami'na muwapi'q Worayli'q bank milliy valyuta turaqli'li'g'i'n qorg'aw ha'm ta'miyinlewge bag'darlang'an birden-bir pul-kredit siyasaki'n islep shi'g'adi' ha'm ju'rgizedi. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' naq pullari'n aylani'sqa shi'g'ari'w ha'm aylani'stan ali'p qoyi'w huquqi' Wo'zbekstan Respublikasi' Worayli'q bankine tiyisli. Banknotlardi'n' [qa'lbekilestiriliwi](#) ni'zam menen qadag'an yetiledi.

15-§ boyi'nsha iyelegan bilimlardi bekkemlew ushi'n tapsi'rmalar

1. Ma'mlekettin' finans ha'm kredit sistemasi'n atan'.
2. Ma'mleket finans ha'm bank sistemasi'n qurawshi' ma'kemelerdi atan'.
3. Milliy valyuta ne? Woni' aylani'sqa tu'siriw za'ru'rliqi she?

IV bap temalari'nda paydalani'lg'an terminler boyi'nsha wo'z bilimin'izdi si'nan'.

Q/S	Yuridikalig terminler atamasi'	Qaysi' tildan ali'ng'an	Ma'nisi, mazmuni'	Qag'i'ydasii
1	Sud			
2	Prokuror			
3	Parlament			
4	Sessiya			
5	Deputat			
6	Prezident			
7	Impichment			
8	Inauguraciya			
9	Unitar			
10	Federativ			
11	Bank			
12	Finans			

**«Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'n u'yreniw» kursi' boyi'nsha test
sorawlari'**

1. «Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'n u'yreniwdi sho'lkemlestiriw»
haqqi'nda Prezident biyligi qashan shi'g'ari'ldi'?
- A) 2001-ji'l 4-yanvarda
B) 2000-ji'l 4-yanvarda
C) 2001-ji'l 18-yanvarda
D) 2001-ji'l 4-mayda
2. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' tiykarg'i' neshe principi bar?
- A) 4
B) 3
C) 5
D) 6
3. «Suverenitet» so'zi qaysi' tilden ali'ng'an?
- A) arab
B) anglichan
C) francuz
D) lati'n
4. «Ma'mleket suverenitetine» kim tiykar salg'an?
- A) Marsiliy Paduanskiy
B) Jon Boden
C) J. Russo
D) duri's juwap joq
5. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' qaysi' statyasi'nda ha'kimiyatlardi'n'
bo'liniw principi belgilep berilgen?
- A) 9
B) 10
C) 11
D) 12
6. Puqaralardi'n' Konstituciyali'q huquqlari' neshe toparg'a bo'linedi?
- A) 2
B) 4
C) 5
D) 3
7. Puqarali'q ma'seleleri menen qaysi' uyi'mlar shug'i'llanadi'?
- A) Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti
B) Wo'zbekstan Respublikasi' Ishki isler ministrligi ha'm Si'rtqi' isler ministrligi
C) si'rt yeldegi yelshixana ha'm konsulxanalar
D) barli'q juwap duri's

8. Puqaralardi'n' Konstituciya'li'q minnetleri Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' qaysi' babil'nda aytil'lg'an?
- A) VIII
 - B) IX
 - C) X
 - D) XI
9. «Wo'zbekstan Respublikasi' Sudlar haqqi'nda»g'i' jan'a redakciyadag'i' Ni'zami' qashan qabi'l yetildi?
- A) 2000-ji'l 14-dekabr
 - B) 2001-ji'l 14-yanvar
 - C) 2001-ji'l avgust
 - D) 2000-ji'l avgust
10. «Ja'miyet» so'zi qaysi' tildan aling'an?
- A) arab
 - B) grek
 - C) latini
 - D) inglizcha
11. «Wo'zbekstan Respublikasi' Ni'zamshil'iq palatasi' ha'm Senati' haqqi'nda»g'i' Ni'zami' qashan qabi'l yetildi?
- A) 2002-ji'l avgust
 - B) 2002-ji'l 12-dekabr
 - C) 2002-ji'l 12-noyabr
 - D) 2003-ji'l avgust
12. «Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidentin saylov haqqi'nda»g'i' Ni'zami' qashan qabi'l yetildi?
- A) 1991-ji'l 29-dekabr
 - B) 1991-ji'l 18-noyabr
 - C) 1991-ji'l 18-dekabr
 - D) 1992-ji'l 29-avgust
13. Yelimizde nizamlardi'n' aniq ha'm bir qiyli' worinlani'wi' ustinen qaysi' organ qadag'alaw ali'p baradi'?
- A) Wo'zbekstan Respublikasi' Sud ha'kimiyati'
 - B) Wo'zbekstan Respublikasi' Prokuraturasi'
 - C) Wo'zbekstan Respublikasi' Ishki islar ministrligi
 - D) Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi
14. Jergilikli ha'kimiyat uyi'nlari'na deputat boliv ushi'n neshe jas cenzi belgilengen?
- A) 18
 - B) 20
 - C) 21

D) 25

15. 1990-ji'li' 20-iyunda ...

- A) Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti saylandi'.
- B) Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' qabi'l yetildi.
- C) Wo'zbekstan Respublikasi' G'arezsizlik Deklaraciyasi' qabi'l yetildi.
- D) Wo'zbekstan Respublikasi' bayrag'i' qabi'l yetildi.

16. Ja'miyettin' yerkin sanali' ag'zasi' bul ...

- A) puqara
- B) shaxs
- C) adam
- D) duri's juwap joq

17. Wo'zbekstan Respublikasi'nda atqari'wshi' ha'kimiyat bul ...

- A) Wo'zbekstan Respublikasi' Prokuratura organi'
- B) Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi
- C) Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrlar Kabineti
- D) Wo'zbekstan Respublikasi' Prezident

18. Jergilikli ha'kimiyat organlari'na kim bashi'li'q yetedi?

- A) ha'kimlar
- B) aqsaqallar
- C) ministrlar
- D) deputatlar

19. Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisinin' ku'n ta'rtibi qalay ataladi'?

- A) sessiya
- B) ji'ynali's
- C) reglament
- D) konferenciya

20. Saylaw sistemasi'ni'n' neshe principi bar?

- A) 4
- B) 3
- C) 2
- D) 7

21. Pasport so'zi qaysi' tildan ali'ng'an?

- A) grek
- B) anglichan
- C) ispan
- D) italyan

22. Ha'kimlar heshe ji'l mu'ddetke saylanadi'?

- A) 3

- B) 4
- C) 5
- D) 7

23. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' pasporti' qaysi' organ ta'repinen beriledi?

- A) Wo'zbekstan Respublikasi' Sud ha'kimiyati'
- B) Wo'zbekstan Respublikasi' Ishki isler ministrligi
- C) Wo'zbekstan Respublikasi' Si'rtqi' isler ministrligi
- D) duri's juwap joq.

24. Optaciya bul ...

- A) puqarali'qqa iye boli'w
- B) puqarali'qti' tan'law
- C) puqarali'qtan shi'g'i'w
- D) puqarali'qtan ayri'li'w

25. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' xalqi' ati'nan kimler is ali'p baradi'?

- A) Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi
- B) Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti
- C) Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrlar Kabineti
- D) A ha'm B

26. Si'rt yel puqaralari' ha'm puqarali'g'i' joq shaxslar qaysi' konstituciya'q huquqlardan paydalana almaydi'?

- A) jeke huquqlardan
- B) siyasiy huquqlardan
- C) social-ekonomikali'q huquqlardan
- D) barli'g'i'nan paydalanadi'

27. Insan huquqlari' boyi'nsha BMSH ta'repinen neshe xali'q arali'q hu'jjet qabi'l yetilgen ha'm respublikami'z soni'n' neshewine qosi'lg'an?

- A) 75-30
- B) 75-50
- C) 70-35
- D) 70-45

28. Wo'zbekstan Respublikasi' puqarali'g'i'na qabi'l yetiw, wonnan shi'g'i'w ha'm woni' qayta tiklew ma'selelerin kim sheshedi?

- A) Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlisi
- B) Wo'zbekstan Respublikasi' Sud ha'kimiyati'
- C) Wo'zbekstan Respublikasi' Prezidenti
- D) Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrlar Kabineti

29. Xali'q suvereniteti haqqi'ndag'i' ideyani' kim ilgeri su'rdi?

- A) M.Paduanskiy
- B) J.Boden
- C) J.Russo
- D) Spinoza

30. Du'nya ma'mleketlerinde tez wo'zgermeytug'i'n hu'jjet qaysi'?

- A) qarar
- B) ni'zam

- C) konstituciya
- D) normativ akt

31. Ma'mleketlik uyi'mlar ha'm lawazi'mli' shaxslar kimnin aldi'nda juwapker boladi'?

- A) ja'miyet
- B) puqara
- C) xali'q
- D) duri's juwap joq

32. Konstituciyanin' qaysi' babi'nda siyasiy huquqlar belgilep berilgen?

- A) 6
- B) 7
- C) 8
- D) 9

33. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'n jarati'w ideyasi' qashan payda boldi'?

- A) G'a'rezsizlik deklaraciyasi'ni'n' qabi'l yetiliwi menen
- B) G'a'rezsizlikni qolg'a kirgiziw menen
- C) Ma'mleketlik ni'shanlardi'n' qabi'l yetiliwi menen
- D) Prezidenttin' saylani'wi' menen

34. Qaysi' sudtin' u'stinen shag'im yetip bolmaydi' ?

- A) Wo'zbekstan Respublikasi' Joqari' sudi'
- B) Wo'zbekstan Respublikasi' Joqari' xojali'q sudi'
- C) Wo'zbekstan Respublikasi' a'skeriy sudi'
- D) Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyali'q sudi'

35. Insan huquqlari' Ja'ha'n deklaraciyasi' neshe statyadan ibarat?

- A) 24
- B) 26
- C) 28
- D) 30

36. 1996-ji'l 27-dekabrde yelimizde qanday Ni'zam qabi'l yetildi?

- A) « Wo'zbekstan Respublikasi' Sudlar haqqi'nda»g'i'
- B) « Wo'zbekstan Respublikasi' Siyasiy partiyalar haqqi'nda»g'i'
- C) «Wo'zbekstan Respublikasi' Bilimlendiriw haqqi'nda»g'i'
- D) «Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabineti haqqi'nda»g'i'

37. Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Majlis deputatlari' frakciya yaki deputatlar topari'na birigiw ushi'n yen' keminde neshe ag'za boli'w za'ru'r?

- A) 9
- B) 8
- C) 7
- D) 6

38. Jan'a biometrikali'q pasport neshe betten ibarat?

- A) 32
- B) 33
- C) 35
- D) 36

39. Ombudsman lawazi'mi' yen' da'slep qashan yengizildi?

- A) 1802-ji'li'
- B) 1809-ji'li'
- C) 1854-ji'li'
- D) 1923-ji'li'

40. BMSH qashan «Bala huquqlari' haqqi'nda Konvenciya»ni' qabi'l yetti?

- A) 1945-ji'l 27-dekabrde
- B) 1959-ji'l 20-noyabrde
- C) 1989-ji'l 20-noyabrde
- D) 1992-ji'l 6-yanvarda

QOSI'MSHA MAG'LUWMATLAR

(*qawi's ishinde berilgen sa'neler sol ni'zamni'n' jan'a redakciyada qabi'l yetilgen sa'nesi)

1945-ji'li' 24-oktyabrde	BMSH du'zildi.
1948-ji'li' 10-dekabrde	Insan huquqlari' ja'ha'n Deklaraciyasi' (30-statyadan ibarat) qabi'l yetildi
1959-ji'li'	BMSH ti'n «Bala huquqlari' haqqi'nda Deklaraciya»si' qabi'l yetildi
1989-ji'li' 21-oktyabrde (1995-ji'l 21-dekabr)	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik til haqqi'nda»g'i' ni'zami' (24 statyadan ibarat) qabi'l yetildi
1989-ji'li' 20-noyabrde	Bala huquqlari' haqqi'nda BMSH Konvenciyasi' qabi'l yetildi
1989-ji'li' 1-dekabrde	«Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik til haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1990-ji'li' 24-martta	Wo'zbekstan Respublikasi'nda Prezidentlik lawazi'mi' yengizildi
1990-ji'li' 20-iyunde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' G'a'rezsizlik Deklaraciyasi' (12 statya) qabi'l yetildi
1990-ji'li' 14-dekabrde	«Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' suvereniteti haqqi'nda»g'i' Deklaraciyasi' qabi'l yetildi
1991-ji'li' 31-avgustta	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' G'arezsizlik tiykarlari' haqqi'nda»gi' ni'zami' (17 statya) qabi'l yetildi
1991-ji'li' 1-noyabrde	Wo'zbekstan Respublikasi' Xali'q demokratiyalı'q partiyasi' du'zildi
1991-ji'li' 18-noyabrde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik bayrag'i' qabi'l yetildi (Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Kengashining VIII sessiyasi'nda).
1991-ji'li' 18-noyabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Prezidenti saylawi' haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1991-ji'li' 18-noyabrde (2001-ji'li' 30-avgustta)	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Referendumi' haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1991-ji'li' 8-dekabrde	G'MDA du'zildi
1992-ji'li' 2-martta	Wo'zbekstan Respublikasi' BMSH qa ag'za boldi'
1992-ji'li' 2-iyulde	Wo'zbekstan Respublikasi' ma'mleketlik gerbi qabi'l yetildi (Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Kengashining X sessiyasi'nda).
1992-ji'li' 2-iyulde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Puqarali'g'i' haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi (45 statya)
1992-ji'li' 8-dekabrde	Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' qabi'l yetildi.
1992-ji'li' 9-dekabrde (2001-ji'li' 29-avgustta)	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Prokuratura haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1992-ji'li' 9-dekabrde	Wo'zbekstan Respublikasi' Bala huquqlari' haqqi'nda BMSH Konvenciyasi'na qosi'ldi'
1992-ji'li' 10-dekabrde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik gimni qabi'llandi'(Wo'zbekstan Respublikasi' Oliy Kengashining XI sessiyasi'nda).

1992-ji'li' 14-dekabrde	Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik bayrag'i' qabi'l yetildi
1993-ji'li' 9-aprelde	Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi' qabi'l yetildi
1993-ji'li' 9-aprelde	Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik gerbi qabi'l yetildi
1993-ji'li' 6-mayda (2003-ji'li' 29-avgustta)	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ministrler Kabineti haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1993-ji'li' 7-mayda	Yelimizdegi birinshi orden «Salamat a'wlad ushi'n» (I-II da'rejeli) ordeni yengizildi
1993-ji'li' 7-mayda	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Hawa Kodeksi tasti'yi'qlandi'. (du'zilisi 4 bo'lim,15 bap, 135 statya)
1993-ji'li' 2-sentyabrde (2000-ji'l 14-dekabr)	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Sudlar haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1993-ji'li' 2-sentyabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Jergilikli ha'kimiyat uyi'mlari' haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1993-ji'li' 2-sentyabrde (1999-ji'l 14-aprel)	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w uyi'mlari' haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1993-ji'li' 4-dekabrde	Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik gimni qabi'l yetildi
1993-ji'li' 28-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Oliy Majliske saylawi' haqqi'nda»gi' ni'zami' qabi'l yetildi
1994-ji'li' 5-mayda	«Wo'zbekstan Qaharmani'» atag'i' ha'm «Alti'n juldi'z» medali', «Mustaqillik», «Do'sli'q» ordeni ha'm «Jasorat», «Shuhrat» medallari' yengizildi
1994-ji'li' 1-iyulde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' milliy valyutasi' aylani'sqa tu'sti
1994-ji'li'22-sentyabrde (2003-ji'l avgust)	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Oliy Majlisi haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1994-ji'li'22-sentyabrde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ha'kimshilik juwapershiligi haqqi'ndag'i' Kodeksi qabi'l yetildi (du'zilisi 5 bo'lim, 31 bap, 348 statya)
	1995-ji'li' 1-aprelde ku'shke kirgen
1994-ji'li'22-sentyabrde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ji'nayat Kodeksi qabi'l yetildi. (du'zilisi: uluwma bo'limi – 7 bo'lim, 17 bap, arnawli' bo'limi – 8 bo'lim, 24 bap, uluwma 41 bap 302 statya) 1995-ji'li' 1-apreldede ku'shke kirdi
1994-ji'li'22-sentyabrde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ji'nayat Processual Kodeksi qabi'l yetildi. 1995-ji'li' 1-aprelde ku'shke kirdi
1995-ji'li' 18-fevral	Wo'zbekstan Respublikasi' Adolat social demokratiyalı'q partiyasi' du'zildi
1995-ji'li' 3-iyunde	Wo'zbekstan Respublikasi' Milliy tikleniw demokratiyalı'q partiyasi' du'zildi
1995-ji'li' 30-avgustta	«Mehnat shuhrati» ordeni ha'm I-II da'rejeli «Shon-sharaf» ordeni yengizildi
1995-ji'li' 21-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Worayli'q bank haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi

1995-ji'li' 21-dekabrde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Miynet Kodeksi (du'zilisi: 2 bo'lim, 16 bap, 294 statya) 1996-ji'li' 1-aprelde ku'shke kirdi.
1995-ji'li' 21-dekabrde (1-bo'limi), 1996-ji'li' 29-avgustta (2-bo'limi)	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Puqarali'q Kodeksi qabi'l yetildi. (du'zilisi: 2 bo'lim, 71 bap, 1199 statya), yeki bo'limde 1997-ji'li' 1-martta ku'shke kirdi.
1995-ji'li' 22-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Xali'q arali'q sha'rtnamalar haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1996-ji'li' 26-aprelde	«Amir Temur» ordeni yengizildi
1996-ji'li' 2-avgustta	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Avtorli'q huquqi' ha'm tu'rles huquqlar haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1996-ji'li' 29-avgustta	«Buyuk xizmatlari uchun» ordeni yengizildi
1996-ji'li' 27-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi' Siyasiy partiyalar haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1996-ji'li' 27-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Advokatura haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi (17 statya)
1997-ji'li' 24-aprelde (2004-ji'l 27-avgust)	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ombudsmani' haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi (22 statya)
1997-ji'li' 24-aprelde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Jurnalistik ka'sip xi'zmetin qorg'aw haqqi'nda»g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1997-ji'li' 29-avgustta	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Bilimlendiriw haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi (34 statya)
1997-ji'li' 29-avgustta	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Kadrlar tayarlawdi'n' milliy bag'darlamasi'» qabi'l yetildi
1997-ji'li' 30-avgustta	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Puqarali'q processual kodeksi qabi'l yetildi
1997-ji'li' 30-avgustta	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Xojali'q processual kodeksi qabi'l yetildi
1997-ji'li' 15-dekabrde	«Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n' Bilimlendiriw haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
1997-ji'li' 26-dekabrde (2007-ji'li' 15-yanvarda)	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' G'alaba xabar qurallari' haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi (6 bap, 40 statya)
1997-ji'li' 26-dekabrde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Baji'xana kodeksi qabi'l yetildi. (du'zilisi: 11 bo'lim, 19 bap, 198 statya) 1998-ji'li' 1-martta ku'shke kirdi.
1998-ji'li' 30-aprelde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Shan'araq kodeksi qabi'l yetildi (8 bo'lim, 30 bap, 238 statya). 1998-ji'li' 1-sentyabrde ku'shke kirdi.
1998-ji'li' 30-aprelde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Jer kodeksi qabi'l yetildi, (11 bap, 91 statya). 1998-ji'li' 30-aprelde ku'shke kirdi.
1998-ji'li' 1-mayda	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Hu'jdan yerkinligi ha'm diniy sho'lkemler haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi (23 statya)
1998-ji'li' 28-avgustta	«El-yurt hurmati» ordeni yengizildi
1998-ji'li' 24-dekabrde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' U'y-jay kodeksi qabi'l yetildi (11 bo'lim, 14 bap, 141 statya). 1999-ji'li' 1-aprelde ku'shke kirdi.
1999-ji'li' 10-iyunde	Zulfiya ati'ndag'i' Ma'mleketlik si'yli'q yengizildi (da'slep

	25 jasqa shekemgi qi'zlarg'a berildi, 2006-ji'li' 2-fevralda 3717- sanli' Prezident Pa'rmani' tiykari'nda 14 – 22 jas yetip belgilendi)
2000-ji'li' 25-avgustta	«Nihol» si'yli'gi' yengizildi
2000-ji'li' 30-avgustta	«Jaloliddin Manguberdi» ordeni yengizildi
2000-ji'li' 15-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Terrorizmge qarsi' gu'resiw haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi. (6 bo'lim, 31 statya)
2001-ji'li' 25-aprelde	Wo'zbekstan Respublikasi' Kamolot JJH du'zildi
2002-ji'li' 12-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ni'zamshi'li'q palatasi' haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi (6 bap, 38 statya)
2002-ji'li' 12-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Senati haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi (5 bap, 33 statya)
2002-ji'li' 13-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Puqaralardi'n' mu'ra'jatleri haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
2003-ji'li' 29-avgustta	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Ni'zamshi'li'q palatasi' ha'm Senat reglamenti haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
2003-ji'li' 29-avgustta	«Fidokorona xizmatlari uchun» ordeni yengizildi
2003-ji'li' 15-noyabrde	Wo'zbekstan Respublikasi' Liberal demokratiyaliqu partiyasi' du'zildi
2003-ji'li' 12-dekabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Uluwma a'skeriy ma'jbu'riyat ha'm a'skeriy xi'zmet haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi
2007-ji'li' 6-iyulde	«Sodiq xizmatlari uchun» medali' yengizildi
2007-ji'li' 25-dekabrde	Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Sali'q kodeksi qabi'l yetildi. (21 bo'lim, 64 bap, 392 statya). 2008-ji'li' 1-yanvarda ku'shke kirdi.
2008-ji'li' 8-yanvarda	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Bala huquqlari'ni'n' kepilliklari haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi. (4 bap, 32 statya)
2008-ji'li' 17-aprelde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Adam sawdasi'na qarsi' gu'resiw haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi (4 bap, 17 statya)
2008-ji'li' 13-sentyabr	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Muzeyler haqqi'nda» g'i' ni'zami' ku'shke kirdi.
2011-ji'li' 5-oktyabrde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Alkogol ha'm temeki wo'nimlerinin' tarqati'li'wi' ha'm paydalani'li'wi'n sheklew haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi. (5 bap, 25 statya). 2012-ji'li' 7-aprelde ku'shke kirdi
2012-ji'li' 26-aprelde	«Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Shan'araq isbilermenligi haqqi'nda» g'i' ni'zami' qabi'l yetildi. (7 bap, 35 statya)
2012-ji'li' 11-sentyabr	«Mardlik» ordeni yengizildi.

Ji'l ATAMALARI

1996- ji'l	A'mir Temur ji'li'
1997-ji'l	Insan ma'pleri ji'li'
1998-ji'l	Shan'araq ji'li'

1999-ji'l	Hayal-qi'zlar ji'li'
2000-ji'l	Salamat a'wlad ji'li'
2001-ji'l	Analalar ha'm balalar ji'li'
2002-ji'l	Qa'riyalardi' qa'dirlew ji'li'
2003-ji'l	Abat ma'ha'lle ji'li'
2004-ji'l	Mehir-mu'riwbet ji'li'
2005-ji'l	Densawli'q ha'm salamatliq ji'li'
2006-ji'l	Qa'wenderler ha'm shi'pakerler ji'li'
2007-ji'l	Social qorg'ani'w ji'li'
2008-ji'l	Jaslar ji'li'
2009-ji'l	Awi'l abadanshi'li'g'i' ha'm rawajlani'w ji'li'
2010-ji'l	Ba'rkamal a'wlad ji'li'
2011-ji'l	Kishi biznes ha'm jeke isbilermenlik ji'li'
2012-ji'l	Bekkem shan'araq ji'li'
2013-ji'l	Abat turmi's ji'li'

Yuridikali'q atamalardi'n' tu'sindirme so'zligi

Q/S	Yuridikali'q terminler atamasi'	Qaysi' tilden ali'ng'an	Ma'nisi, mazmuni'	Qag'i'ydasi'
1	Advokat	lati'n	1. mirat yetemen 2. aqlawshi' 3. qorg'awshi'	Puqaralar huqi'qlari'n qorg'awshi', huquqi'y ma'slahat beriwshi joqari' qa'nigeli yurist
2	Agressiya	lati'n	hu'jim	Ma'mleketlik du'zimdi awdari'w ushi'n quralli' hu'jim
3	Akt	lati'n	hu'jjet	Yuridikali'q a'hmiyetke iye bolg'an hu'jjet
4	Apatrid	grek	watansi'z	Puqarali'g'i' joq shaxs
5	Armiya	francuz	qurallandi'ri'w	Ma'mleket quralli' ku'shlerinini' ji'yi'ndi'si'
6	Bill	anglichan	ni'zam joybari'	Anglichan tilinde so'ylewshi ma'mleketlerde ni'zam shi'g'ari'wshi' uyi'mlarg'a usi'ni'latug'i'n ni'zam joybari'
7	Bipatrid	latin	yeki watan	Yeki yamasa birneshe puqarali'qqa iye shaxslar
8	Byudjet	francuz	qapshi'q	Ma'mleket qarji' sistemasi'
9	Daktiloskopiya	grek	barmaq qarayman	Adamni'n' qol ayag'i' qaldi'rg'an izlerdi izlewshi kriminalistika pa'ninin' bir bo'limi
10	Deklaraciya	lati'n francuz	1. bayan yetiw 2. ja'riyalaw	Tiykarg'i' principler ko'rsetilgen hu'jjet
11	Demokratiya	grek	xali'q ha'kimiyati'	Insan huqi'q ha'm yerkinligi qorg'alatug'in huquq u'stem boli'wg'a tiykarlang'an ma'mleket formasi'
12	Deputat	lati'n	1. yelshi 2. wa'kil	Ma'mleket parlamentine saylang'an wa'kil
13	Dispoziciya	lati'n	1. bayan yetiw 2. bayanlaw	Minez-quli'q qag'i'ydalari'ni'n' wo'zi si'patlanadi'. Subyektlerdin' huquq ha'm minnetlemelerin belgilep beredi
14	Emansipaciya	lati'n	aymaqlarda ten'lesiw	Yer jetpey turi'p toli'q qari'm-qatnasqa iye boli'w
15	Federativ	lati'n	quramali'	Birneshe subyektlerdin' birlesiwinen payda bolatug'i'n awqamlas ma'mleket
16	Gipoteza	grek	1. shamalaw 2. boljaw 3. woylaw	Huquq normasi'n qollaw sha'rti. Birden-bir huquqqa iye boli'w

			4. pikir ju'rgiziw	
17	Impichment	anglichan	1. qaralaw 2. ayi'plaw 3. gu'man 4. isenimsizlik	Ma'mlekettin' joqari' lawazi'mli' shaxslari'n juwapkershilikke tarti'w
18	Inauguraciya	anglichan	1. saltanatli' ashi'li'w 2. lawazi'mdi' saltanatli' iyelew	Jan'adan saylang'an ma'mleket basshi'si'ni'n' wo'z lawazi'mi'na kirisiwine bag'i'shlang'an saltanatli' ma'resim
19	Ja'miyet	arab	1. ja'ma'a't 2. ja'mlesken 3. birlesken	Ma'lim bir maqset tiykari'nda birlesken adamlar ji'yi'ndi'si'
20	Konfederativ	lati'n	1. awqam 2. birlespe	Wo'z g'arezsizligin saqlap qalg'an, belgili bir maqsetler tiykari'nda birlesken g'a'rezsiz ma'mleketler awqami'
21	Konstituciya	lati'n	1. belgilew 2. du'zilis 3. ni'zam 4. qag'i'yda	Ma'mlekettin' tiykarg'i' ni'zami'
22	Kvorum	lati'n	jetkilikli tayarli'q	Ji'ynali's qatnasi'wshi'lari'ni'n' yen' az mug'dari'
23	Ligitm	lati'n	ni'zamli'	Huquq yamasa wa'killiktin' ni'zamli'li'g'i'n ta'n ali'w
24	Ma'deniyat	arab	qalali'	Insanni'n' barli'q tarawda jetisken jetiskenligi
25	Miliciya	anglichan	jawi'nger topari'	Ja'miyetlik tartipti qorg'awshi' ham ji'nayatshi'li'qqa qarsi' g'uresiwshi organ xi'zmetkeri
26	Monarxiya	grek	jeke ha'kimlik	Joqari' hakimiyat jeke bir adamni'n' qoli'na toplani'p a'wladtan awladqa miyras boli'p wo'tetug'i'n basqari'w formasi'
27	Naturalizaciya	anglichan	Ta'biyiy jag'dayg'a keltiriw	Puqarali'qqa iye boli'w
28	Odorologiya	lati'n	iyis	Iyis seziwshi iytler ja'rdeminde ji'nayat worni'nda adamlar ha'm buyi'mlardi' izlewshi kriminalistika iliminin' bir bo'limi
29	Ombudsman	shved	a'lle kimnin' ma'pin qorg'awshi'	Insan huquqlari'n qorg'awshi' parlament jani'ndag'i' wakil
30	Palata	lati'n		Wa'killik organlari'ni'n' ayi'ri'm

				quram bo'lekleri
31	Partiya	lati'n	bo'lemen, aji'rataman	Bir ma'pler tiykari'nda birlesken adamlar topari'
32	Parlament	francuz	so'ylew	Ni'zam shi'gari'wshi' ha'kimiyat
33	Plagiat	lati'n	urlang'an	Wo'zgenin' avtorli'g'i'n wo'zlestirip ali'w
34	Pasport	italyan	portqa kiriw ushi'n ruxsatnama	Puqarali'qti' tasti'yi'qlawshi' hu'jjet
35	Preambula	francuz	so'z basi'	Ni'zam yaki basqa huquqi'y qarardi'n' kirisiw yaki alg'i' so'z bo'limi
36	Prezident	lati'n	aldin'da woti'ri'wshi'	Ma'mleket basshi'si'
37	Prokuror	1. lati'n 2. francuz	1. g'amxorli'q qi'laman 2. qaralawshi'	Prokuratura uyi'mi' xi'zmetkeri
38	Promulgaciya	lati'n	g'alaba ja'riyalaw	Ma'mleket hu'jjetlerinin' baspa so'zde ja'riyalaniwi
39	Protokol	grek	birinshi bet	Qanqay da bir waqi'yani' ra'smiylestiriwshi hu'jjet
41	Referendum	lati'n	Ja'riyalani'wi' lazi'm bolg'an xabar	Ma'mlekettin' a'hmiyetli ma'seleleri boyi'nsha xali'q pikirin biliw
42	Respublika	grek	uluwmali'q is	Ma'mleket ha'kimiyati' -ni'n' qanqay da bir mu'ddet -ke saylap qoyi'li'w joli' menenbasqari'latug'i'n usi'l
43	Sankciya	lati'n	ma'jbu'riy shara	Huquq normalari'ni'n' wori'nlanbag'anli'g'i' ushi'n ma'mleket ta'repinen qollani'latug'i'n ma'jbu'riy shara
44	Sessiya	lati'n	ma'jlis	Parlament ji'ynali'slari'
45	Sud	yeski slavyan	is	A'dil sudlaw uyi'mi'
46	Suverenitet	francuz	joqari' ha'kimiyat	Ma'mlekettin' ishki ha'm si'rtqi' siyasattag'i' g'a'rezsizligi
47	Terror	lati'n	qorqi'ni'sh	Zorli'q penen a'melge asi'ri'latug'i'n ji'nayat
48	Cenzura	lati'n	ma'mleket baqlawi'	Ha'kimiyat ta'repinen unamsi'z yamasa zi'yanli' dep tabi'lg'an mag'luwmatlardi'n' tarqalawi'na jol qoymaw
49	Unitar	lati'n	1. birden bir 2. bir pu'tin 3. jeke 4. a'piwayi'	A'piwayi' ma'mleket du'zilisinin' tu'ri

50	Veto	lati'n	qadag'an yetemen	Qanday da bir hu'jjetin' ku'shke kiriwine jol qoymaytug'i'n hu'jjet
51	Viza	lati'n	1. wo'tkerilgen 2. ko'zden keshirilgen	Ruxsatnama. Bir shaxsti'n' basqa ma'mleket aymag'i'na wo'tiwine ruxsat berilgenligi haqqi'ndag'i' woni'n' pasporti'na qoyi'latug'i'n belgi

**O'ZBEKISTON
RESPUBLIKASINING
KONSTITUTSIYASI**

Амристон
"O'zbekiston"

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING KONSTITUTSIYASI

***O'N IKKINCHI CHAQIRIQ
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY KENGASHINING
O'N BIRINCHI SESSIIYASIDA
1992-YIL 8-DEKABRDA
QABUL QILINGAN***

(2002-yil 27-yanvarda o'tkazilgan umumxalq referendum natijalariga ko'ra hamda uning asosida O'zbekiston Respublikasining 2003-yil 24-aprelda qabul qilingan Qonuniga muvofiq O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi XVIII, XIX, XX, XXIII boblariga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritilgan. O'zbekiston Respublikasining 2007-yil 11-aprelda qabul qilingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 89-moddasiga, 93-moddasining 15-bandiga, 102-moddasining ikkinchi qismiga tuzatishlar kiritilgan.

O'zbekiston Respublikasining 2008-yil 25-dekabrda qabul qilingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 77-moddasining birinchi qismiga o'zgartish kiritilgan. O'zbekiston Respublikasining 2011-yil 18-aprelda qabul qilingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 78, 80, 93, 96 va 98-moddalariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritilgan. O'zbekiston Respublikasining 2011-yil 12-dekabrda qabul qilingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 90-moddasining ikkinchi qismiga tuzatish kiritilgan)

MUQADDIMA

O'zbekiston xalqi:

inson huquqlariga va davlat suvereniteti g'oyalariga sodiqligini tantanali ravishda e'lon qilib,

hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyatini anglagan holda,
o'zbek davlatchiligi rivojining tarixiy tajribasiga tayanib,
demokratiya va ijtimoiy adolatga sadoqatini namoyon qilib,
xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan qoidalari ustunligini tan olgan holda,
respublika fuqarolarining munosib hayot kechirishlarini ta'minlashga intilib,
insonparvar demokratik huquqiy davlat barpo etishni ko'zlab,
fuqarolar tinchligi va milliy totuvligini ta'minlash maqsadida,

o'zining muxtor vakillari siymosida O'zbekiston Respublikasining mazkur Konstitutsiyasini qabul qiladi.

BIRINCHI BO'LIM

ASOSIY PRINSIPLAR

I bob

DAVLAT SUVERENITETI

1-modda. O'zbekiston — suveren demokratik respublika. Davlatning «O'zbekiston Respublikasi» va «O'zbekiston» degan nomlari bir ma'noni anglatadi.

2-modda. Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar.

3-modda. O'zbekiston Respublikasi o'zining milliy-davlat va ma'muriy-hududiy tuzilishini, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining tizimini belgilaydi, ichki va tashqi siyosatini amalga oshiradi.

O'zbekistonning davlat chegarasi va hududi daxlsiz va bo'linmasdir.

4-modda. O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir. O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an'analari hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi.

5-modda. O'zbekiston Respublikasi qonun bilan tasdiqlanadigan o'z davlat ramzlari — bayrog'i, gerbi va madhiyasiga ega.

6-modda. O'zbekiston Respublikasining poytaxti — Toshkent shahri.

II bob

XALQ HOKIMIYATCHILIGI

7-modda. Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir. O'zbekiston Respublikasida davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko'zlab va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan idoralar tomonidagina amalga oshiriladi.

Konstitutsiyada nazarda tutilmagan tartibda davlat hokimiyati vakolatlarini o'zlashtirish, hokimiyat idoralari faoliyatini to'xtatib qo'yish yoki tugatish, hokimiyatning yangi va muvoziy tarkiblarini tuzish Konstitutsiyaga xilof hisoblanadi va qonunga binoan javobgarlikka tortishga asos bo'ladi.

8-modda. O'zbekiston xalqini, millatidan qat'i nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi.

9-modda. Jamiyat va davlat hayotining eng muhim masalalari xalq muhokamasiga taqdim etiladi, umumiy ovozga (referendumga) qo'yiladi. Referendum o'tkazish tartibi qonun bilan belgilanadi.

10-modda. O'zbekiston xalqi nomidan faqat u saylagan respublika Oliy Majlisi va Prezidenti ish olib borishi mumkin.

Jamiyatning biron-bir qismi, siyosiy partiya, jamoat birlashmasi, ijtimoiy harakat yoki alohida shaxs O'zbekiston xalqi nomidan ish olib borishga haqli emas.

11-modda. O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tizimi hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linishi prinsipiga asoslanadi.

12-modda. O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi.

Hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emas.

13-modda. O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi.

Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi.

14-modda. Davlat o'z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko'zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiradi.

III bob

KONSTITUTSIYA VA QONUNNING USTUNLIGI

15-modda. O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi.

Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'radilar.

16-modda. Mazkur Konstitutsiyaning birorta qoidasi O'zbekiston Respublikasi huquq va manfaatlariga zarar yetkazadigan tarzda talqin etilishi mumkin emas.

Birorta ham qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjat Konstitutsiya normalari va qoidalariga zid kelishi mumkin emas.

IV bob

TASHQI SIYOSAT

17-modda. O'zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to'la huquqli sub'yektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi.

Respublika davlatning, xalqning oliy manfaatlarini, farovonligi va xavfsizligini ta'minlash maqsadida ittifoqlar tuzishi, hamdo'stliklarga va boshqa davlatlararo tuzilmalarga kirishi va ulardan ajralib chiqishi mumkin.

IKKINCHI BO'LIM

INSON VA FUQAROLARNING ASOSIY HUQUQLARI, ERKINLIKLARI VA BURCHLARI

V bob

UMUMIY QOIDALAR

18-modda. O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Imtiyozlar faqat qonun bilan belgilanib qo'yiladi hamda ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart.

19-modda. O'zbekiston Respublikasi fuqarosi va davlat bir-biriga nisbatan bo'lgan huquqlari va burchlari bilan o'zaro bog'liqdirlar. Fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir, ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emas.

20-modda. Fuqarolar o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlarini, huquqlari va erkinliklariga putur yetkazmasliklari shart.

VI bob

FUQAROLIK

21-modda. O'zbekiston Respublikasining butun hududida yagona fuqarolik o'rnatiladi.

O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi, unga qanday asoslarda ega bo'lganlikdan qat'i nazar, hamma uchun tengdir.

Qoraqalpog'iston Respublikasining fuqarosi ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasining fuqarosi hisoblanadi.

Fuqarolikka ega bo'lish va uni yo'qotish asoslari hamda tartibi qonun bilan belgilanadi.

22-modda. O'zbekiston Respublikasi o'z hududida ham, uning tashqarisida ham o'z fuqarolarini huquqiy himoya qilish va ularga homiylik ko'rsatishni kafolatlaydi.

23-modda. O'zbekiston Respublikasi hududidagi chet el fuqarolarining va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquq va erkinliklari xalqaro huquq normalariga muvofiq

ta'minlanadi. Ular O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, qonunlari va xalqaro shartnomalari bilan belgilangan burchlarni ado etadilar.

VII bob

SHAXSIY HUQUQ VA ERKINLIKLAR

24-modda. Yashash huquqi har bir insonning uzviy huquqidir. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatdir.

25-modda. Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega.

Hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi yoki qamoqda saqlanishi mumkin emas.

26-modda. Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan har bir shaxsning ishi sudda qonuniy tartibda, oshkora ko'rib chiqilib, uning aybi aniqlanmaguncha u aybdor hisoblanmaydi. Sudda ayblanayotgan shaxsga o'zini himoya qilish uchun barcha sharoitlar ta'minlab beriladi.

Hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdaqi tazyiqqa duchor etilishi mumkin emas.

Hech kimda uning rozilgisiz tibbiy yoki ilmiy tajribalar o'tkazilishi mumkin emas.

27-modda. Har kim o'z sha'ni va obro'siga qilingan tajovuzlardan, shaxsiy hayotiga aralashishdan himoyalalanish va turar joyi daxlsizligi huquqiga ega.

Hech kim qonun nazarda tutgan hollardan va tartibdan tashqari birovning turar joyiga kirishi, tintuv o'tkazishi yoki uni ko'zdan kechirishi, yozishmalar va telefonda so'zlashuvlar sirini oshkor qilishi mumkin emas.

28-modda. O'zbekiston Respublikasi fuqarosi respublika hududida bir joydan ikkinchi joyga ko'chish, O'zbekiston Respublikasiga kelish va undan chiqib ketish huquqiga ega. Qonunda belgilangan cheklashlar bundan mustasnodir.

29-modda. Har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqiga ega. Har kim o'zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega, amaldagi konstitutsiyaviy tuzumga qarshi qaratilgan axborot va qonun bilan belgilangan boshqa cheklashlar bundan mustasnodir.

Fikr yuritish va uni ifodalash erkinligi faqat davlat siri va boshqa sirlarga taalluqli bo'lgan taqdirdagina qonun bilan cheklanishi mumkin.

30-modda. O'zbekiston Respublikasining barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslari fuqarolarga ularning huquq va manfaatlariga daxldor bo'lgan hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqish imkoniyatini yaratib berishi lozim.

31-modda. Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi.

VIII bob

SIYOSIY HUQUQLAR

32-modda. O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o'zini o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish yo'li bilan amalga oshiriladi.

33-modda. Fuqarolar o'z ijtimoiy faolliklarini O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq mitinglar, yig'ilishlar va namoyishlar shaklida amalga oshirish huquqiga egadirlar. Hokimiyat organlari faqat xavfsizlik nuqtai nazaridagina bunday tadbirlar o'tkazilishini to'xtatish yoki taqiqlash huquqiga ega.

34-modda. O'zbekiston Respublikasi fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga egadirlar.

Siyosiy partiyalarda, jamoat birlashmalarida, ommaviy harakatlarda, shuningdek hokimiyatning vakillik organlarida ozchilikni tashkil etuvchi muxolifatchi shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qadr-qimmatini hech kim kamsitishi mumkin emas.

35-modda. Har bir shaxs bevosita o'zi va boshqalar bilan birgalikda vakolatli davlat organlariga, muassasalariga yoki xalq vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqiga ega.

Arizalar, takliflar va shikoyatlar qonunda belgilangan tartibda va muddatlarda ko'rib chiqilishi shart.

IX bob

IQTISODIY VA IJTIMOIIY HUQUQLAR

36-modda. Har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli.

Bankka qo'yilgan omonatlar sir tutilishi va meros huquqi qonun bilan kafolatlanadi.

37-modda. Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash va qonunda ko'rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalanih huquqiga egadir.

Sud hukmi bilan tayinlangan jazoni o'tash tartibidan yoki qonunda ko'rsatilgan boshqa hollardan tashqari majburiy mehnat taqiqlanadi.

38-modda. Yollanib ishlayotgan barcha fuqarolar dam olish huquqiga egadirlar. Ish vaqti va haq to'lanadigan mehnat ta'tilining muddati qonun bilan belgilanadi.

39-modda. Har kim qariganda, mehnat layoqatini yo'qotganda, shuningdek boquvchisidan mahrum bo'lganda va qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ijtimoiy ta'minot olish huquqiga ega.

Pensiyalar, nafaqalar, ijtimoiy yordam boshqa turlarining miqdori rasman belgilab qo'yilgan tirikchilik uchun zarur eng kam miqdordan oz bo'lishi mumkin emas.

40-modda. Har bir inson malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqiga ega.

41-modda. Har kim bilim olish huquqiga ega.

Bepul umumiy ta'lim olish davlat tomonidan kafolatlanadi.

Maktab ishlari davlat nazoratidadir.

42-modda. Har kimga ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi.

Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishiga g'amxo'rlik qiladi.

X bob

INSON HUQUQLARI VA ERKINLIKLARINING KAFOLATLARI

43-modda. Davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi.

44-modda. Har bir shaxsga o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalarining g'ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi.

45-modda. Voyaga yetmaganlar, mehnatga layoqatsizlar va yolg'iz keksalarning huquqlari davlat himoyasidadir.

46-modda. Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar.

XI bob

FUQAROLARNING BURCHLARI

47-modda. Barcha fuqarolar Konstitutsiyada belgilab qo'yilgan burchlarini bajaradilar.

48-modda. Fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishga, boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilishga majburdirlar.

49-modda. Fuqarolar O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrashga majburdirlar.

Madaniyat yodgorliklari davlat muhofazasidadir.

50-modda. Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburlanadilar.

51-modda. Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'implarni to'lashga majburlanadilar.

52-modda. O'zbekiston Respublikasini himoya qilish — O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir. Fuqarolar qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni o'tashga majburlanadilar.

UCHINCHI BO'LIM

JAMIYAT VA SHAXS

XII bob

JAMIYATNING IQTISODIY NEGIZLARI

53-modda. Bozor munosabatlari rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi. Davlat iste'molchilarning huquqi ustunligini hisobga olib, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligini, barcha mulk shakllarining teng huquqliligini va huquqiy jihatdan babbaravar muhofaza etilishini kafolatlaydi.

Xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat himoyasidadir. Mulkdor faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibdagina mulkidan mahrum etilishi mumkin.

54-modda. Mulkdor mulkiga o'z xohishicha egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi. Mulkdan foydalanish ekologik muhitga zarar yetkazmasligi, fuqarolar, yuridik shaxslar va davlatning huquqlarini hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzmasligi shart.

55-modda. Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir.

XIII bob

JAMOAT BIRLASHMALARI

56-modda. O'zbekiston Respublikasida qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar, faxriylar va yoshlar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar va fuqarolarning boshqa uyushmalari jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etiladi.

57-modda. Konstitutsiyaviy tuzumni zo'rlik bilan o'zgartirishni maqsad qilib qo'yuvchi, respublikaning suvereniteti, yaxlitligi va xavfsizligiga, fuqarolarning

konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga qarshi chiquvchi, urushni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovatni targ'ib qiluvchi, xalqning sog'lig'i va ma'naviyatiga tajovuz qiluvchi, shuningdek harbiylashtirilgan birlashmalarining, milliy va diniy ruhdagi siyosiy partiyalarning hamda jamoat birlashmalarining tuzilishi va faoliyati taqiqlanadi.

Maxfiy jamiyatlar va uyushmalar tuzish taqiqlanadi.

58-modda. Davlat jamoat birlashmalarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlaydi, ularga ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun teng huquqiy imkoniyatlar yaratib beradi.

Davlat organlari va mansabdor shaxslarning jamoat birlashmalari faoliyatiga aralashishiga, shuningdek jamoat birlashmalarining davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatiga aralashishiga yo'l qo'yilmaydi.

59-modda. Kasaba uyushmalari xodimlarning ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarini va manfaatlarini ifoda etadilar va himoya qiladilar. Kasaba tashkilotlariga a'zo bo'lish ixtiyoriydir.

60-modda. Siyosiy partiyalar turli tabaqa va guruhlarining siyosiy irodasini ifodalaydilar va o'zlarining demokratik yo'l bilan saylab qo'yilgan vakillari orqali davlat hokimiyatini tuzishda ishtirok etadilar. Siyosiy partiyalar o'z faoliyatlarini moliyaviy ta'minlanish manbalari haqida Oliy Majlisga yoki u vakil qilgan organga belgilangan tartibda oshkora hisobotlar berib turadilar.

61-modda. Diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy birlashmalarining faoliyatiga aralashmaydi.

62-modda. Jamoat birlashmalarini tarqatib yuborish, ular faoliyatini taqiqlab yoki cheklab qo'yish faqat sud qarori asosidagina amalga oshiriladi.

XIV bob

OILA

63-modda. Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega.

Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi.

64-modda. Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar.

Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onalarining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlaydi, bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarni rag'batlantiradi.

65-modda. Farzandlar ota-onalarning nasl-nasabidan va fuqarolik holatidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi.

66-modda. Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburlar.

XV bob

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI

67-modda. Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar.
Senzuraga yo'l qo'yilmaydi.

TO'RTINCHI BO'LIM

MA'MURIY-HUDUDIIY VA DAVLAT TUZILISHI

XVI bob

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING MA'MURIY-HUDUDIIY TUZILISHI

68-modda. O'zbekiston Respublikasi viloyatlar, tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar, ovullar, shuningdek Qoraqalpog'iston Respublikasidan iborat.

69-modda. Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahrining chegaralarini o'zgartirish, shuningdek viloyatlar, shaharlar, tumanlar tashkil qilish va ularni tugatish O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining roziligi bilan amalga oshiriladi.

XVII bob

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI

70-modda. Suveren Qoraqalpog'iston Respublikasi O'zbekiston Respublikasi tarkibiga kiradi.

Qoraqalpog'iston Respublikasining suvereniteti O'zbekiston Respublikasi tomonidan muhofaza etiladi.

71-modda. Qoraqalpog'iston Respublikasi o'z Konstitutsiyasiga ega.

Qoraqalpog'iston Respublikasining Konstitutsiyasi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga zid bo'lishi mumkin emas.

72-modda. O'zbekiston Respublikasi qonunlari Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida ham majburiydir.

73-modda. Qoraqalpog‘iston Respublikasining hududi va chegaralari uning roziligisiz o‘zgartirilishi mumkin emas. Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘z ma‘muriy-hududiy tuzilishi masalalarini mustaqil hal qiladi.

74-modda. Qoraqalpog‘iston Respublikasi O‘zbekiston Respublikasi tarkibidan Qoraqalpog‘iston Respublikasi xalqining umumiy referendumini asosida ajralib chiqish huquqiga ega.

75-modda. O‘zbekiston Respublikasi bilan Qoraqalpog‘iston Respublikasining o‘zaro munosabatlari O‘zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘rtasida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi doirasida tuzilgan shartnomalar hamda bitimlar bilan tartibga solinadi.

O‘zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘rtasidagi nizolar murosaga keltiruvchi vositalar yordamida hal etiladi.

BESHINCHI BO‘LIM

DAVLAT HOKIMIYATINING TASHKIL ETILISHI

XVIII bob

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISI

76-modda. O‘zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi oliy davlat vakillik organi bo‘lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ikki palatadan — Qonunchilik palatasi (quyi palata) va Senatdan (yuqori palata) iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati vakolat muddati — besh yil.

77-modda. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi qonunga muvofiq saylanadigan bir yuz ellik deputatdan iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati hududiy vakillik palatasi bo‘lib, Senat a‘zolaridan (senatorlardan) iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a‘zolari Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, viloyatlar, tumanlar va shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining tegishli qo‘shma majlislarida mazkur deputatlar orasidan yashirin ovoz berish yo‘li bilan Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridan teng miqdorda — olti kishidan saylanadi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining o‘n olti nafar a‘zosi fan, san‘at, adabiyot, ishlab chiqarish sohasida hamda davlat va jamiyat faoliyatining boshqa tarmoqlarida katta amaliy tajribaga ega bo‘lgan hamda alohida xizmat ko‘rsatgan eng obro‘li fuqarolar orasidan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadi.

Saylov kuni yigirma besh yoshga to‘lgan hamda kamida besh yil O‘zbekiston Respublikasi hududida muqim yashayotgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati, shuningdek O‘zbekiston

Respublikasi Oliy Majlisining Senati a'zosi bo'lishi mumkin. Deputatlikka nomzodlarga qo'yiladigan talablar qonun bilan belgilanadi.

Ayni bir shaxs bir paytning o'zida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati va Senati a'zosi bo'lishi mumkin emas.

78-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining birgalikdagi vakolatlari quyidagilardan iborat:

1) O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini qabul qilish, unga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish;

2) O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy qonunlarini, qonunlarini qabul qilish, ularga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish;

3) O'zbekiston Respublikasining referendumini o'tkazish to'g'risida va uni o'tkazish sanasini tayinlash haqida qaror qabul qilish;

4) O'zbekiston Respublikasi ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilash hamda davlat strategik dasturlarini qabul qilish;

5) O'zbekiston Respublikasi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi hamda sud hokimiyati organlarining tizimini va vakolatlarini belgilash;

6) O'zbekiston Respublikasi tarkibiga yangi davlat tuzilmalarini qabul qilish va ularning O'zbekiston Respublikasi tarkibidan chiqishi haqidagi qarorlarni tasdiqlash;

7) boj, valyuta va kredit ishlarini qonun yo'li bilan tartibga solish;

8) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjetini qabul qilish va uning ijrosini nazorat etish;

9) soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni joriy qilish;

10) O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishi masalalarini qonun yo'li bilan tartibga solish, chegaralarini o'zgartirish;

11) tumanlar, shaharlar, viloyatlarni tashkil etish, tugatish, ularning nomini hamda chegaralarini o'zgartirish;

12) davlat mukofotlari va unvonlarini ta'sis etish;

13) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining vazirliklar, davlat qo'mitalari va davlat boshqaruvining boshqa organlarini tuzish hamda tugatish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

14) O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasini tuzish;

15) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodini ko'rib chiqish va tasdiqlash, shuningdek mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining dolzarb masalalari yuzasidan Bosh vazirning hisobotlarini eshitish va muhokama qilish;

16) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili va uning o'rinbosarini saylash;

17) O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasining hisobotini ko'rib chiqish;

18) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasiga hujum qilinganda yoki tajovuzdan bir-birini mudofaa qilish yuzasidan tuzilgan shartnoma majburiyatlarini bajarish zaruriyati tug'ilganda urush holati e'lon qilish to'g'risidagi farmonini tasdiqlash;

19) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining umumiy yoki qisman safarbarlik e'lon qilish, favqulodda holat joriy etish, uning amal qilishini uzaytirish yoki tugatish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

20) xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya va denonsatsiya qilish;

21) ushbu Konstitutsiyada nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshirish.

Palatalarning birgalikdagi vakolatlariga kiradigan masalalar, qoida tariqasida, avval O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasida, so'ngra Senatida ko'rib chiqiladi.

79-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi mutlaq vakolatlariga:

1) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri va uning o'rinbosarlarini, qo'mitalarning raislari va ularning o'rinbosarlarini saylash;

2) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatini daxlsizlik huquqidan mahrum etish to'g'risidagi masalalarni hal etish;

3) o'z faoliyatini tashkil etish va palataning ichki tartib-qoidalari bilan bog'liq masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish;

4) siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayot sohasidagi u yoki bu masalalar yuzasidan, shuningdek davlat ichki va tashqi siyosati masalalari yuzasidan qarorlar qabul qilish kiradi.

80-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati mutlaq vakolatlariga:

1) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisini va uning o'rinbosarlarini, qo'mitalarning raislari va ularning o'rinbosarlarini saylash;

2) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudini saylash;

3) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudini saylash;

4) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudini saylash;

5) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasining raisini tayinlash hamda uni lavozimidan ozod etish;

6) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va Hisob palatasi raisini tayinlash hamda ularni lavozimidan ozod etish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

7) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati raisini tayinlash va uni lavozimidan ozod etish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

8) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasining chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakillarini tayinlash hamda ularni lavozimidan ozod etish;

9) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining raisini tayinlash va uni lavozimidan ozod etish;

10) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan amnistiya to'g'risidagi hujjatlarni qabul qilish;

11) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a'zosini daxlsizlik huquqidan mahrum etish to'g'risidagi masalalarni hal etish;

12) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining, O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi raisining, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvi raisining hisobotlarini eshitish;

13) o'z faoliyatini tashkil etish va palataning ichki tartib- qoidalari bilan bog'liq masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish;

14) siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayot sohasidagi u yoki bu masalalar yuzasidan, shuningdek davlat ichki va tashqi siyosati masalalari yuzasidan qarorlar qabul qilish kiradi.

81-modda. Vakolat muddati tugagach, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati tegishincha yangi chaqiriq Qonunchilik palatasi va Senati ish boshlaguniga qadar o'z faoliyatini davom ettirib turadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining birinchi majlislari tegishincha Qonunchilik palatasiga saylovdan keyin ikki oydan kechiktirmay va Senat tarkib topganidan keyin bir oydan kechiktirmay Markaziy saylov komissiyasi tomonidan chaqiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi majlislari sessiyalar davrida o'tkaziladi. Sessiyalar, qoida tariqasida, sentyabrning birinchi ish kunidan boshlab kelgusi yilning iyun oyi oxirgi ish kuniga qadar o'tkaziladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati majlislari zaruratga qarab, lekin yiliga kamida uch marta o'tkaziladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining majlislari, agar ular ishida barcha deputatlar, senatorlar umumiy sonining kamida yarmi ishtirok etayotgan bo'lsa, vakolatli hisoblanadi.

Konstitutsiyaviy qonunlarni qabul qilishda barcha deputatlar, senatorlar umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ishtirok etishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati majlislarida, shuningdek ularning organlari majlislarida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Bosh vazir, Vazirlar Mahkamasining a'zolari, Respublika Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudi, Oliy xo'jalik sudi raislari, Bosh prokurori, Markaziy banki boshqaruvining raisi ishtirok etishlari mumkin. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va uning organlari majlislarida Senat Raisi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati va uning organlari majlislarida Qonunchilik palatasi Spikeri ishtirok etishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati alohida-alohida majlis o'tkazadilar.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlislari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qasamyod qilganda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalari yuzasidan nutq so'zlaganda, chet davlatlarning rahbarlari nutq so'zlaganda o'tkaziladi. Palatalarning kelishuviga binoan qo'shma majlislar boshqa masalalar yuzasidan ham o'tkazilishi mumkin.

82-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati o'z vakolatlariga kiritilgan masalalar yuzasidan qarorlar qabul qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qarorlari Qonunchilik palatasi deputatlari yoki Senat a'zolari umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi, ushbu Konstitutsiyada nazarda tutilgan hollar bundan mustasno.

83-modda. Qonunchilik tashabbusi huquqiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, o'z davlat hokimiyatining oliy vakillik organi orqali Qoraqalpog'iston Respublikasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi,

Oliy sudi, Oliy xo'jalik sudi, Bosh prokurori egadirlar va bu huquq qonunchilik tashabbusi huquqi subyektlari tomonidan qonun loyihasini O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish orqali amalga oshiriladi.

84-modda. Qonun Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinib, Senat tomonidan ma'qullanib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangach va qonunda belgilangan tartibda rasmiy nashrlarda e'lon qilingach, yuridik kuchga ega bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonun qabul qilingan kundan e'tiboran o'n kundan kechiktirmay O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga yuboriladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati ma'qullagan qonun imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga o'n kun ichida yuboriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qonun o'ttiz kun ichida imzolanadi va e'lon qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan rad etilgan qonun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga qaytariladi.

Agar O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan rad etilgan qonunni qayta ko'rib chiqishda Qonunchilik palatasi deputatlar umumiy sonining uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan qonunni yana ma'qullasa, qonun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan hisoblanadi hamda imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga Qonunchilik palatasi tomonidan yuboriladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan rad etilgan qonun yuzasidan Qonunchilik palatasi va Senat yuzaga kelgan kelishmovchiliklarni bartaraf etish uchun Qonunchilik palatasi deputatlari va Senat a'zolari orasidan tenglik asosida kelishuv komissiyasini tuzishi mumkin. Palatalar kelishuv komissiyasi takliflarini qabul qilganda qonun odatdagi tartibda ko'rib chiqilishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qonunni o'z e'tirozlari bilan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qaytarishga haqli.

Agar qonun avvalgi qabul qilingan tahririda tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan ma'qullansa, qonun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan o'n to'rt kun ichida imzolanishi va e'lon qilinishi kerak.

Qonunlarning va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarning matbuotda e'lon qilinishi ular qo'llanilishining majburiy shartidir.

85-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi o'z tarkibidan Qonunchilik palatasining Spikeri va uning o'rinbosarlarini saylaydi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri va uning o'rinbosarlari yashirin ovoz berish orqali deputatlar umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan Qonunchilik palatasining vakolati muddatiga saylanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri yashirin ovoz berish orqali Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining uchdan ikki qismidan ko'prog'ining ovozi bilan qabul qilingan Qonunchilik palatasi qaroriga binoan muddatidan ilgari chaqirib olinishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri:

1) Qonunchilik palatasining majlislarini chaqiradi, ularda raislik qiladi;

2) Qonunchilik palatasi muhokamasiga kiritiladigan masalalarni tayyorlashga umumiy rahbarlik qiladi;

3) Qonunchilik palatasi qo'mitalari va komissiyalarining faoliyatini muvofiqlashtirib boradi;

4) O'zbekiston Respublikasi qonunlarining va Qonunchilik palatasi qarorlarining ijrosi ustidan nazoratni tashkil etadi;

5) parlamentlararo aloqalarni amalga oshirish ishlariga hamda xalqaro parlament tashkilotlari ishi bilan bog'liq Qonunchilik palatasi guruhlarining faoliyatiga rahbarlik qiladi;

6) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati, boshqa davlat organlari, chet davlatlar, xalqaro va o'zga tashkilotlar bilan o'zaro munosabatlarda Qonunchilik palatasi nomidan ish ko'radi;

7) Qonunchilik palatasi qarorlarini imzolaydi;

8) ushbu Konstitutsiya va qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri farmoyishlar chiqaradi.

86-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati o'z tarkibidan Senat Raisi va uning o'rinbosarlarini saylaydi. Senat Raisi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan saylanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisi o'rinbosarlaridan biri Qoraqalpog'iston Respublikasining vakili bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisi va uning o'rinbosarlari yashirin ovoz berish orqali senatorlar umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan Senat vakolati muddatiga saylanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisi yashirin ovoz berish orqali senatorlar umumiy sonining uchdan ikki qismidan ko'prog'ining ovozi bilan qabul qilingan Senat qaroriga binoan muddatidan ilgari chaqirib olinishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisi:

1) Senat majlislarini chaqiradi, ularda raislik qiladi;

2) Senat muhokamasiga kiritiladigan masalalarni tayyorlashga umumiy rahbarlik qiladi;

3) Senat qo'mitalari va komissiyalarining faoliyatini muvofiqlashtirib boradi;

4) O'zbekiston Respublikasi qonunlarining va Senat qarorlarining ijrosi ustidan nazoratni tashkil etadi;

5) parlamentlararo aloqalarni amalga oshirish ishlariga hamda xalqaro parlament tashkilotlari ishi bilan bog'liq Senat guruhlarining faoliyatiga rahbarlik qiladi;

6) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi, boshqa davlat organlari, chet davlatlar, xalqaro va boshqa tashkilotlar bilan o'zaro munosabatlarda Senat nomidan ish ko'radi;

7) Senat qarorlarini imzolaydi;

8) ushbu Konstitutsiya va qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisi farmoyishlar chiqaradi.

87-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi qonun loyihalarini tayyorlash ishini olib borish, Qonunchilik palatasi muhokamasiga kiritiladigan

masalalarni dastlabki tarzda ko'rib chiqish va tayyorlash, O'zbekiston Respublikasi qonunlari hamda Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning ijrosini nazorat qilish uchun o'z vakolatlari muddatiga Qonunchilik palatasi deputatlari orasidan qo'mitalarni saylaydi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Senat muhokamasiga kiritiladigan masalalarni dastlabki tarzda ko'rib chiqish va tayyorlash, O'zbekiston Respublikasi qonunlari hamda Senat tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning ijrosini nazorat qilish uchun o'z vakolatlari muddatiga senatorlar orasidan qo'mitalarni saylaydi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati, zarurat bo'lgan taqdirda, muayyan vazifalarni bajarish uchun deputatlar, senatorlar orasidan komissiyalar tuzadi.

88-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlariga va Senati a'zolariga ularning deputatlik yoki senatorlik faoliyati bilan bog'liq xarajatlar belgilangan tartibda qoplanadi.

Qonunchilik palatasi deputatlari hamda Senatda doimiy asosda ishlovchi Senat a'zolari o'z vakolatlari davrida ilmiy va pedagogik faoliyatdan tashqari haq to'lanadigan boshqa turdagi faoliyat bilan shug'ullanishlari mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati va Senati a'zosi daxlsizlik huquqidan foydalanadilar. Ular tegishincha Qonunchilik palatasi yoki Senatning roziligisiz jinoiy javobgarlikka tortilishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi yoki sud tartibida beriladigan ma'muriy jazo choralariga tortilishi mumkin emas.

XIX bob

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING PREZIDENTI

89-modda. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti davlat boshlig'idir va davlat hokimiyati organlarining kelishilgan holda faoliyat yuritishini hamda hamkorligini ta'minlaydi.

90-modda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga o'ttiz besh yoshdan kichik bo'lmagan, davlat tilini yaxshi biladigan, bevosita saylovgacha kamida 10 yil O'zbekiston hududida muqim yashayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi saylanishi mumkin. Ayni bir shaxs surunkasiga ikki muddatdan ortiq O'zbekiston Respublikasining Prezidenti bo'lishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tomonidan umumiy, teng va to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan besh yil muddatga saylanadi. Prezidentni saylash tartibi O'zbekiston Respublikasining qonuni bilan belgilanadi.

91-modda. Prezident o'z vazifasini bajarib turgan davrda boshqa haq to'lanadigan lavozimni egallashi, vakillik organining deputati bo'lishi, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin emas.

Prezidentning shaxsi daxlsizdir va qonun bilan muhofaza etiladi.

92-modda. Prezident O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi yig‘ilishida quyidagi qasamyodni qabul qilgan paytdan boshlab o‘z lavozimiga kirishgan hisoblanadi:

«O‘zbekiston xalqiga sadoqat bilan xizmat qilishga, respublikaning Konstitutsiyasi va qonunlariga qat’iy rioya etishga, fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga kafolat berishga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti zimmasiga yuklatilgan vazifalarni vijdonan bajarishga tantanali qasamyod qilaman».

93-modda. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti:

1) fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishining kafilidir;

2) O‘zbekiston Respublikasining suvereniteti, xavfsizligi va hududiy yaxlitligini muhofaza etish, milliy-davlat tuzilishi masalalariga doir qarorlarni amalga oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlar ko‘radi;

3) mamlakat ichkarisida va xalqaro munosabatlarda O‘zbekiston Respublikasi nomidan ish ko‘radi;

4) muzokaralar olib boradi hamda O‘zbekiston Respublikasining shartnoma va bitimlarini imzolaydi, respublika tomonidan tuzilgan shartnomalarga, bitimlarga va uning qabul qilingan majburiyatlariga rioya etilishini ta‘minlaydi;

5) o‘z huzurida akkreditatsiyadan o‘tgan diplomatik hamda boshqa vakillarning ishonch va chaqiruv yorliqlarini qabul qiladi;

6) O‘zbekiston Respublikasining chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakillarini tayinlash uchun nomzodlarni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdim etadi;

7) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga har yili mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalari yuzasidan ma‘ruzalar taqdim etadi;

8) respublika oliy hokimiyat va boshqaruv organlarining bahamjihat ishlashini ta‘minlaydi; vazirliklar, davlat qo‘mitalari hamda davlat boshqaruvining boshqa organlarini tuzadi va tugatadi, shu masalalarga doir farmonlarni keyinchalik O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig‘iga kiritadi;

9) Senat Raisi lavozimiga saylash uchun nomzodni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdim etadi;

10) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari ko‘rib chiqishi va tasdiqlashi uchun O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodini taqdim etadi va lavozimidan ozod qiladi;

11) O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi a‘zolarini tasdiqlaydi va lavozimlaridan ozod qiladi;

12) O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va Hisob palatasi raisini tayinlaydi va ularni lavozimidan ozod qiladi, keyinchalik bu masalalarni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tasdig‘iga kiritadi;

13) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga Konstitutsiyaviy sud raisi va sudyalari, Oliy sud raisi va sudyalari, Oliy xo‘jalik sudi raisi va sudyalari, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining raisi, O‘zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo‘mitasining raisi lavozimlariga nomzodlarni taqdim etadi;

14) viloyat, tumanlararo, tuman, shahar, harbiy va xo‘jalik sudlarining sudyalarini tayinlaydi va lavozimlaridan ozod etadi;

15) O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimiga binoan viloyatlar hokimlarini hamda Toshkent shahar hokimini qonunga muvofiq tayinlaydi hamda

lavozimidan ozod etadi. Konstitutsiyani, qonunlarni buzgan yoki o'z sha'ni va qadr-qimmatiga dog' tushiradigan xatti-harakat sodir etgan tuman va shahar hokimlarini Prezident o'z qarori bilan lavozimidan ozod etishga haqli;

16) respublika davlat boshqaruv organlarining, shuningdek hokimlarning qabul qilgan hujjatlarini to'xtatadi, bekor qiladi; O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi majlislarida raislik qilishga haqli;

17) O'zbekiston Respublikasining qonunlarini imzolaydi va e'lon qiladi; qonunga o'z e'tirozlarini ilova etib, uni takroran muhokama qilish va ovozga qo'yish uchun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qaytarishga haqli;

18) O'zbekiston Respublikasiga hujum qilinganda yoki tajovuzdan bir-birini mudofaa qilish yuzasidan tuzilgan shartnoma majburiyatlarini bajarish zaruriyati tug'ilganda urush holati e'lon qiladi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining tasdig'iga kiritadi;

19) favqulodda vaziyatlar (real tashqi xavf, ommaviy tartibsizliklar, yirik halokat, tabiiy ofat, epidemiyalar) yuz bergan taqdirda fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashni ko'zlab, O'zbekiston Respublikasining butun hududida yoki uning ayrim joylarida favqulodda holat joriy etadi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig'iga kiritadi. Favqulodda holat joriy etish shartlari va tartibi qonun bilan belgilanadi;

20) O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh qo'mondoni hisoblanadi, Qurolli Kuchlarning oliy qo'mondonlarini tayinlaydi va vazifasidan ozod qiladi, oliy harbiy unvonlar beradi;

21) O'zbekiston Respublikasining ordenlari, medallari va yorlig'i bilan mukofotlaydi, O'zbekiston Respublikasining malakaviy va faxriy unvonlarini beradi;

22) O'zbekiston Respublikasining fuqaroligiga va siyosiy boshpana berishga oid masalalarni hal etadi;

23) amnistiya to'g'risidagi hujjatlarni qabul qilish haqida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdimnoma kiritadi va O'zbekiston Respublikasining sudlari tomonidan hukm qilingan shaxslarni afv etadi;

24) O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmatini tuzadi. Milliy xavfsizlik xizmati raisini tayinlaydi va lavozimidan ozod etadi, keyinchalik shu masalalarga doir farmonlarni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tasdig'iga kiritadi;

25) ushbu Konstitutsiya va O'zbekiston Respublikasining qonunlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

Prezident o'z vakolatlarini bajarishni davlat idoralariga yoki mansabdor shaxslarga topshirishga haqli emas.

94-modda. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Konstitutsiyaga va qonunlarga asosanib hamda ularni ijro etish yuzasidan respublikaning butun hududida majburiy kuchga ega bo'lgan farmonlar, qarorlar va farmoyishlar chiqaradi.

95-modda. Qonunchilik palatasi yoki Senat tarkibida ularning normal faoliyatiga tahdid soluvchi hal qilib bo'lmaydigan ixtiloflar yuz berganda yoxud ular bir necha marta O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga zid qarorlar qabul qilgan taqdirda, shuningdek Qonunchilik palatasi bilan Senat o'rtasida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining normal faoliyatiga tahdid soluvchi hal qilib bo'lmaydigan ixtiloflar yuz berganda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi

Konstitutsiyaviy sudi bilan bamaslahat qabul qilgan qarori asosida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi, Senati tarqatib yuborilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi, Senati tarqatib yuborilgan taqdirda yangi saylov uch oy mobaynida o'tkaziladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati favqulodda holat joriy etilgan davrda tarqatib yuborilishi mumkin emas.

96-modda. O'zbekiston Respublikasining amaldagi Prezidenti o'z vazifalarini bajara olmaydigan holatlarda uning vazifa va vakolatlari vaqtincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Raisining zimmasiga yuklatiladi, bunda uch oy muddat ichida, «O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi tog'risida»gi Qonunga to'liq muvofiq holda mamlakat Prezidenti saylovi o'tkaziladi.

97-modda. Vakolati tugashi munosabati bilan iste'foga chiqqan Prezident umrbod Senat a'zosi lavozimini egallaydi.

XX bob

VAZIRLAR MAHKAMASI

98-modda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi ijro etuvchi hokimiyatni amalga oshiradi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri, uning o'rinbosarlari, vazirlar, davlat qo'mitalarining raislaridan iborat. Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumatining boshlig'i Vazirlar Mahkamasi tarkibiga o'z lavozimi bo'yicha kiradi.

Vazirlar Mahkamasi iqtisodiyotning, ijtimoiy va ma'naviy sohaning samarali faoliyatiga rahbarlikni, O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Oliy Majlis qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari ijrosini ta'minlaydi.

Vazirlar Mahkamasi amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasining butun hududidagi barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan qarorlar va farmoyishlar chiqaradi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri Vazirlar Mahkamasi faoliyatini tashkil etadi va unga rahbarlik qiladi, uning samarali ishlashi uchun shaxsan javobgar bo'ladi, Vazirlar Mahkamasining majlislariga raislik qiladi, uning qarorlarini imzolaydi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining topshirig'iga binoan xalqaro munosabatlarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi nomidan ish ko'radi, O'zbekiston Respublikasi qonunlarida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlarida nazarda tutilgan boshqa vazifalarni bajaradi.

Vazirlar Mahkamasi o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi oldida javobgardir.

Vazirlar Mahkamasi yangi saylangan Oliy Majlis oldida o'z vakolatlarini zimmasidan soqit qiladi.

Vazirlar Mahkamasining faoliyatini tashkil etish tartibi va vakolat doirasi qonun bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga saylovda eng ko'p deputatlik o'rinlarini olgan siyosiy partiya yoki teng miqdordagi eng ko'p deputatlik o'rinlarini qo'lga kiritgan bir necha siyosiy partiya tomonidan taklif etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti taqdim etilgan Bosh vazir lavozimiga nomzodni ko'rib chiqqanidan keyin o'n kun muddat ichida uni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining ko'rib chiqishi va tasdiqlashi uchun taklif etadi.

Bosh vazir nomzodi uning uchun tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining yarmidan ko'pi tomonidan ovoz berilgan taqdirda tasdiqlangan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining a'zolari Bosh vazir taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi o'rtasida ziddiyatlar doimiy tus olgan holda Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining kamida uchdan bir qismi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nomiga rasman kiritilgan taklif bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qo'shma majlisi muhokamasiga Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish haqidagi masala kiritiladi.

Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ovoz bergan taqdirda qabul qilingan hisoblanadi. Bunday holatda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazirni lavozimidan ozod etish to'g'risida qaror qabul qiladi. Bunda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining butun tarkibi Bosh vazir bilan birga iste'foga chiqadi.

Yangi Bosh vazir nomzodi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasidagi barcha siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan tegishli maslahatlashuvlar o'tkazilganidan so'ng O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalariga ko'rib chiqish va tasdiqlashga taqdim qilish uchun taklif etiladi.

Oliy Majlis tomonidan Bosh vazir lavozimiga nomzod ikki marta rad etilgan taqdirda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisini tarqatib yuboradi.

XXI bob

MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI ASOSLARI

99-modda. Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo'ysunadigan shaharlardan, shuningdek shahar tarkibiga kiruvchi tumanlardan tashqari) hokimlar boshchilik qiladigan xalq deputatlari Kengashlari hokimiyatning vakillik organlari bo'lib, ular davlat va fuqarolarning manfaatlarini ko'zlab o'z vakolatlariga taalluqli masalalarni hal etadilar.

100-modda. Mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga quyidagilar kiradi: qonuniylikni, huquqiy tartibotni va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash; hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlantirish;

mahalliy byudjetni shakllantirish va uni ijro etish, mahalliy soliqlar, yig'implarni belgilash, byudjetdan tashqari jamg'armalarni hosil qilish;
mahalliy kommunal xo'jalikka rahbarlik qilish;
atrof-muhitni muhofaza qilish;
fuqarolik holati aktlarini qayd etishni ta'minlash;
normativ hujjatlarni qabul qilish hamda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga va O'zbekiston Respublikasi qonunlariga zid kelmaydigan boshqa vakolatlarni amalga oshirish.

101-modda. Mahalliy hokimiyat organlari O'zbekiston Respublikasining qonunlarini, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlarini, davlat hokimiyati yuqori organlarining qarorlarini amalga oshiradilar, respublika va mahalliy ahamiyatga molik masalalarni muhokama qilishda qatnashadilar.

Yuqori organlarning o'zlariga berilgan vakolat doirasida qabul qilgan qarorlari quyi organlar ijro etishi uchun majburiydir.

Xalq deputatlari Kengashlari va hokimlarning vakolat muddati — 5 yil.

102-modda. Vakillik va ijroiya hokimiyatini tegishliligiga qarab viloyat, tuman va shahar hokimlari boshqaradi.

Viloyat va Toshkent shahar hokimi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qonunga muvofiq tayinlanadi hamda lavozimidan ozod etiladi.

Tuman va shaharlarning hokimlari tegishli viloyat hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda tegishli xalq deputatlari Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Shaharlardagi tumanlarning hokimlari tegishli shahar hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda xalq deputatlari shahar Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Tumanlarga bo'ysunadigan shaharlarning hokimlari tuman hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda xalq deputatlari tuman Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

103-modda. Viloyat, tuman va shahar hokimlari o'z vakolatlarini yakkaboshchilik asoslarida amalga oshiradilar va o'zlari rahbarlik qilayotgan organlarning qarorlari va faoliyati uchun shaxsan javobgardirlar.

Hokimlarning va xalq deputatlari mahalliy Kengashlarining faoliyatini tashkil qilish, ularning vakolat doirasi va xalq deputatlari mahalliy Kengashlarini saylash tartibi qonun bilan belgilanadi.

104-modda. Hokim o'ziga berilgan vakolatlar doirasida tegishli hududdagi barcha korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, birlashmalar, shuningdek mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan qarorlar qabul qiladi.

105-modda. Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari bo'lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi.

O'zini o'zi boshqarish organlarini saylash tartibi, faoliyatini tashkil etish hamda vakolat doirasi qonun bilan belgilanadi.

XXII bob

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SUD HOKIMIYATI

106-modda. O'zbekiston Respublikasida sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil holda ish yuritadi.

107-modda. O'zbekiston Respublikasida sud tizimi besh yil muddatga saylanadigan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudi, Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha oliy sudlari, Qoraqalpog'iston Respublikasi xo'jalik sudidan, shu muddatga tayinlanadigan fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha viloyat va Toshkent shahar sudlari, fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha tumanlararo, tuman, shahar sudlari, harbiy va xo'jalik sudlaridan iborat.

Sudlarni tashkil etish va ularning faoliyat ko'rsatish tartibi qonun bilan belgilanadi.
Favqulodda sudlar tuzishga yo'l qo'yilmaydi.

108-modda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlarning hujjatlari Konstitutsiyaga qanchalik mosligiga doir ishlarni ko'radi.

Konstitutsiyaviy sud siyosat va huquq sohasidagi mutaxassislar orasidan Konstitutsiyaviy sud raisi, rais o'rinbosari va sudyalardan, shu jumladan Qoraqalpog'iston Respublikasining vakilidan iborat tarkibda saylanadi.

Konstitutsiyaviy sudning raisi va a'zolari deputat bo'la olmaydilar.

Konstitutsiyaviy sudning raisi va a'zolari siyosiy partiyalar va harakatlarning a'zosi bo'lishlari va boshqa haq to'lanadigan lavozimni egallashlari mumkin emas.

Konstitutsiyaviy sud sudyalari daxlsizlik huquqidan foydalanadilar.

Konstitutsiyaviy sud sudyalari o'z faoliyatlarida mustaqildirlar va faqat O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga bo'ysunadilar.

109-modda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi:

1) O'zbekiston Respublikasi qonunlarining va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlarining, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlarining, hukumatning va mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlarining, O'zbekiston Respublikasining davlatlararo shartnomaviy va boshqa majburiyatlarining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga mosligini aniqlaydi;

2) Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsiyasi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunlari O'zbekiston Respublikasining qonunlariga muvofiqligi to'g'risida xulosa beradi;

3) O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari normalariga sharh beradi;

4) O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari bilan berilgan vakolat doirasida boshqa ishlarni ham ko'rib chiqadi.

Konstitutsiyaviy sudning qarorlari matbuotda e'lon qilingan paytdan boshlab kuchga kiradi. Ular qat'iy va ular ustidan shikoyat qilish mumkin emas.

Konstitutsiyaviy sudni tashkil etish va uning faoliyat ko'rsatish tartibi qonun bilan belgilanadi.

110-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi fuqarolik, jinoiy va ma'muriy sud ishlarini yuritish sohasida sud hokimiyatining oliy organi hisoblanadi.

U tomonidan qabul qilingan hujjatlar qat'iy va O'zbekiston Respublikasining barcha hududida bajarilishi majburiydir.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy sudlari, viloyatlar, shaharlar, tumanlararo, tuman sudlari va harbiy sudlarning sudlov faoliyati ustidan nazorat olib borish huquqiga ega.

111-modda. Mulkchilikning turli shakllariga asoslangan korxonalar, muassasalar, tashkilotlar o'rtasidagi, shuningdek tadbirkorlar o'rtasidagi, iqtisodiyot sohasida va uni boshqarish jarayonida vujudga keladigan xo'jalik nizolarini hal etish Oliy xo'jalik sudi va xo'jalik sudlari tomonidan ularning vakolatlari doirasida amalga oshiriladi.

112-modda. Sudyalar mustaqildirlar, faqat qonunga bo'ysunadilar. Sudyalarning odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga biron-bir tarzda aralashishga yo'l qo'yilmaydi va bunday aralashish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi.

Sudyalarning daxlsizligi qonun bilan kafolatlanadi.

Sudyalar senator, davlat hokimiyati vakillik organlarining deputati bo'lishi mumkin emas.

Sudyalar siyosiy partiyalarning a'zosi bo'lishi, siyosiy harakatlarda ishtirok etishi, shuningdek ilmiy va pedagogik faoliyatdan tashqari haq to'lanadigan boshqa biron-bir faoliyat turlari bilan shug'ullanishi mumkin emas.

Sudya vakolat muddati tugagunga qadar sudyalik vazifasidan qonunda ko'rsatilgan asoslar bo'lgandagina ozod etilishi mumkin.

113-modda. Hamma sudlarda ishlar ochiq ko'riladi. Ishlarni yopiq majlisda tinglashga qonunda belgilangan hollardagina yo'l qo'yiladi.

114-modda. Sud hokimiyati chiqargan hujjatlar barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun majburiydir.

115-modda. O'zbekiston Respublikasida sud ishlarini yuritish o'zbek tilida, qoraqalpoq tilida yoki muayyan joydagi ko'pchilik aholi so'zlashadigan tilda olib boriladi. Sud ishlari olib borilayotgan tilni bilmaydigan sudda qatnashuvchi shaxslarning tarjimon orqali ish materiallari bilan to'la tanishish va sud ishlarida ishtirok etish huquqi hamda sudda ona tilida so'zlash huquqi ta'minlanadi.

116-modda. Ayblanuvchi himoyalani huquqi bilan ta'minlanadi.

Tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Fuqarolarga, korxona, muassasa va tashkilotlarga yuridik yordam berish uchun advokatura faoliyat ko'rsatadi. Advokaturani tashkil etish va uning ish tartibi qonun bilan belgilanadi.

XXIII bob

SAYLOV TIZIMI

117-modda. O'zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish huquqiga egadirlar. Har bir saylovchi bir ovozga ega. Ovoz berish huquqi, o'z xohish-irodasini bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesiga, viloyatlar, tumanlar, shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlariga saylov tegishincha ularning konstitutsiyaviy vakolat muddati tugaydigan yilda — dekabr oyi uchinchi o'n kunligining birinchi yakshanbasida o'tkaziladi. Saylovlar umumiy, teng va to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkaziladi. O'zbekiston Respublikasining o'n sakkiz yoshga to'lgan fuqarolari saylash huquqiga egadirlar.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a'zolari Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, viloyatlar, tumanlar va shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining tegishli qo'shma majlislarida mazkur deputatlar saylanganidan so'ng bir oy ichida ular orasidan yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanadilar.

Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek sud hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylanishi mumkin emas va saylovda qatnashmaydilar. Boshqa har qanday hollarda fuqarolarning saylov huquqlarini to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita cheklashga yo'l qo'yilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bir vaqtning o'zida ikkidan ortiq davlat hokimiyati vakillik organining deputati bo'lishi mumkin emas.

Saylov o'tkazish tartibi qonun bilan belgilanadi.

XXIV bob

PROKURATURA

118-modda. O'zbekiston Respublikasi hududida qonunlarning aniq va bir xilda bajarilishi ustidan nazoratni O'zbekiston Respublikasining Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlar amalga oshiradi.

119-modda. Prokuratura organlarining yagona markazlashtirilgan tizimiga O'zbekiston Respublikasining Bosh prokurori boshchilik qiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasining prokurori O'zbekiston Respublikasining Bosh prokurori bilan kelishilgan holda Qoraqalpog'iston Respublikasining oliy vakillik organi tomonidan tayinlanadi.

Viloyatlarning prokurorlari, tuman va shahar prokurorlari O'zbekiston Respublikasining Bosh prokurori tomonidan tayinlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurorining, viloyat, tuman va shahar prokurorlarining vakolat muddati — besh yil.

120-modda. O‘zbekiston Respublikasi prokuratura organlari o‘z vakolatlarini har qanday davlat organlari, jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslardan mustaqil holda, faqat qonunga bo‘ysunib amalga oshiradilar.

Prokurorlar o‘z vakolatlari davrida siyosiy partiyalarga va siyosiy maqsadlarni ko‘zlovchi boshqa jamoat birlashmalariga a‘zolikni to‘xtatib turadilar.

Prokuratura organlarini tashkil etish, ularning vakolatlari va faoliyat ko‘rsatish tartibi qonun bilan belgilanadi.

121-modda. O‘zbekiston Respublikasi hududida jinoyatchilikka qarshi kurash bo‘yicha tezkor-qidiruv, tergov va boshqa maxsus vazifalarni mustaqil ravishda bajaruvchi xususiy, kooperativ tashkilotlar, jamoat birlashmalari va ularning bo‘linmalarini tuzish hamda ularning faoliyat ko‘rsatishi taqiqlanadi.

Qonuniylik va huquqiy tartibotni, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga jamoat tashkilotlari va fuqarolar yordam ko‘rsatishlari mumkin.

XXV bob

MOLIYA VA KREDIT

122-modda. O‘zbekiston Respublikasi o‘z moliya va pul-kredit tizimiga ega.

O‘zbekistonning Davlat budjeti respublika budjetidan, Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjetidan va mahalliy budjetlardan iborat.

123-modda. O‘zbekiston Respublikasi hududida yagona soliq tizimi amal qiladi. Soliqlar joriy qilishga faqat O‘zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi haqli.

124-modda. O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini respublika Markaziy banki boshqaradi.

XXVI bob

MUDOFAA VA XAVFSIZLIK

125-modda. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari O‘zbekiston Respublikasining davlat suverenitetini va hududiy yaxlitligini, aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilish uchun tuziladi.

Qurolli Kuchlarning tuzilishi va ularni tashkil etish qonun bilan belgilanadi.

126-modda. O‘zbekiston Respublikasi o‘z xavfsizligini ta‘minlash uchun yetarli darajada Qurolli Kuchlariga ega.

OLTINCHI BO‘LIM

KONSTITUTSIYAGA O‘ZGARTIRISH KIRITISH TARTIBI

127-modda. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o‘zgartirishlar tegishincha O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a’zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismidan iborat ko‘pchiligi tomonidan qabul qilingan qonun yoki O‘zbekiston Respublikasining referendumini bilan kiritiladi.

128-modda. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tegishli taklif kiritilgandan keyin olti oy mobaynida Konstitutsiyaga o‘zgartirishlar hamda tuzatishlar kiritish to‘g‘risida keng va har taraflama muhokamani hisobga olgan holda qonun qabul qilishi mumkin. Agar Oliy Majlis Konstitutsiyaga o‘zgartirish kiritish to‘g‘risidagi taklifni rad etsa, taklif bir yil o‘tgandan keyingina qayta kiritilishi mumkin.

A’debiyatlar:

1. Karimov I.A. «O'zbekiston kelajagi buyuk davlat» 1-jild. – T.: O'zbekiston, 1996.
2. Karimov I.A. «Buyuk kelajagimizning huquqiy kafolati» 1-jild. – T.: O'zbekiston, 1996.
3. Karimov I.A. «Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch».-T.;"Ma'naviyat",2008.
4. Karimov I.A. «Mamlakatni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish ustuvor maqsadimizdir»/ Prezident I.Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruzasi. Xalq so'zi.2010yil,28 yanvar.
5. Karimov I.A. «Mamlakatda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi». O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik Palatasi va Senatining qo'shma Majlisidagi bayonoti.2010 yil,12-noyabr.

Normativ-huquqi'y hu'jjetlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – T. «O'zbekiston», 2011.
2. «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida»gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi.2002y,12-son.
3. Qaraqalpaqstan Respublikasi' Konstituciyasi' -N., «Qaraqalpaqstan»,2006.

Tiykarg'i' a'debiyatlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy huquqi: Sabaqliq. – T., IIV Akademiyasi,2005.
2. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini o'rganish. O'quv qo'llanma – T., - «Sharq», 2010.
3. O.Karimova. «Huquqshunoslik» Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. -«Sharq», 2010.
4. O. Ayupov. Dunyo. Siyosat. Jamiyat. Guliston-2013.
5. R.Q. Qayumov «O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy huquqi» Sabaqliq – T., IIV Akademiyasi,1997.
6. Q. Usmonov. «O'zbekiston tarixi». Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. «O'qituvchi»,2011.
7. O'zbekiston davlati va huquqi asoslari. (umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik) T-2010
8. Konstitutsiyaviy huquq asoslari. (umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik) T-- «Sharq», 2010

M A Z M U N I'

Kirisiw	3
---------------	---

I bap. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi', wonda shaxs ha'm ma'mleket mu'na'sibetinin' huquqi'y tiykarlari'

1-§. Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi' - tiykar'g'i' ni'zam	6
2-§. Wo'zbekstanda shaxs ha'm ma'mleket qatnasi'g'i'	13

II bap. Wo'zbekstan puqaralari'ni'n' tiykar'g'i' huquqlari'

3-§. Puqaralar huquqlari'ni'n' konstituciyali'q tiykarlari'	18
4-5-§. Puqaralardi'n' jeke, siyasiy, ekonomikali'q ha'm socialli'q huquq ha'm yerkinliklari	26

III bap. Wo'zbekstan puqaralari'ni'n' tiykar'g'i' minnetleri ha'm huquq, yerkinliklerinin' kepilliklari'

6-§. Puqaralardi'n' konstituciyali'q minnetleri	35
7-§. Insanni'n' huquq ha'm yerkinliklerinin' ta'miyinleniwi	38
8-§. Puqaralardi'n' huquqlari'n qorg'aw mexanizmi	44

IV bap. Wo'zbekstan Respublikasi' ma'mleket formasi' ha'm ma'mleket organlari'

9-§. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' ma'mleketlik du'zilisi ha'm basqari'w formasi'	52
10-§. Wo'zbekstan Respublikasi' Parlamenti - Oliy Majlis	59
11-§. Atqari'wshi' ha'kimiyatti'n' huquqi'y tiykarlari'	67
12-§. Jergilikli ha'kimiyat uyi'mlari' ha'm puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w organlari'	74
13-§. Sud ha'kimiyati'	77
14-§. Wo'zbekstan Respublikasi'nda Prokuratura organlari'ni'n' huquqi'y tiykarlari'	82
15-§. Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' finans ha'm kredit sistemasi'	87
«Wo'zbekstan Respublikasi' Konstituciyasi'n u'yreniw» kursi' boyi'nsha test sorawlari'	91
Qosi'msha mag'luwmatlar	98
Yuridikali'q atamalardi'n' tu'sindirme so'zligi	104
Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'	108
Paydalani'lg'an a'debiyatlar dizimi	141

T. KUDAYBERGENOVA, N.WORI'NBETOV, A. SADI'KOV

WO'ZBEKSTAN
RESPUBLIKASI'
KONSTITUCIYASI'N
U'YRENIW

*Qaraqalpaq tilinde
«Qaraqalpaqstan» baspasi'*

Original-maketten basi'wg'a ruxsat yetilgen waqti'.18. 10. 2013. Qag'az
formati' 60x84 1/32 Ofset usi'li'nda basi'ldi'. Garniturasi' - «Times».
Ko'lemi 9,0 b/t, 8,37 sha'rtli b/t. 6,82 yesap b/t. Ja'mi 1000 nusxada.
Bahasi' sha'rtnama boyi'nsha. Buyi'rtpa № B-47

Wo'zbekstan Respublikasi' Ministrler Ken'esi ta'repinen baspa
xi'zmeti menen shug'illani'w ushi'n 2008 ji'l 30-sentyabrde Al
№114. Licenziyasi' berilgen.

«Qaraqalpaqstan» baspasi'
230100, No'kis qalasi', Qaraqalpaqstan ko'shesi, 9

«FARM PRINT NUKUS» JSHJ tipografiyasi'nda basi'ldi'.
Ma'nzil: No'kis qalasi', A.Dosnazarov ko'shesi, 18-jay.